

T.C.

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ

ANABİLİM DALI

YÜKSEK
LİSANS
TEZİ

BUKET UZUNER'İN SU, TOPRAK VE
HAVA ÜÇLEMESİNİN DEĞERLER
EĞİTİMİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Semiha DİREKÇİ

TÜRKÇE EĞİTİMİ

BİLİM DALI

Antalya, 2021

**TC.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRKÇE EĞİTİMİ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**BUKET UZUNER'İN SU, TOPRAK VE HAVA ÜÇLEMESİNİN DEĞERLER
EĞİTİMİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Semiha DİREKÇİ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Berker KURT

Antalya, 2021

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Buket Uzuner’in Su, Toprak ve Hava Üçlemesinin Değerler Eğitimi Bağlamında İncelenmesi” adlı bu çalışmayı, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yol ve yardıma başvurmaksızın yazdığımı, yararlandığım eserlerin kaynakçalarda gösterilenlerden olduğunu ve bu eserleri her kullandığımda alıntı yaparak yararlandığımı belirtir; bunu onurumla doğrularım. Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlakî ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.

..... / ..... / 2021

Semiha DİREKÇİ

İmza

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Semiha Direkci'nin bu çalışması ..... tarihinde jürimiz tarafından **Türkçe ve Sosyal Bilimler** Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programında **Yüksek Lisans Tezi** olarak **oy birliği/oy çokluğu** ile kabul edilmiştir.

İMZA

Başkan : (Unvan)**Adı Soyadı** .....

(Çalıştığı Kurum, Fakülte, Bölüm)

Üye : (Unvan)**Adı Soyadı** .....

(Çalıştığı Kurum, Fakülte, Bölüm)

Üye (Danışman) : (Unvan)**Adı Soyadı** .....

(Çalıştığı Kurum, Fakülte, Bölüm)

**YÜKSEK LİSANS TEZİNİN ADI: Buket Uzuner'in Su, Toprak ve Hava Üçlemesinin
Değerler Eğitimi Bağlamında İncelenmesi**

ONAY: Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen yukarıdaki jüri üyeleri tarafından uygun görülmüş ve Enstitü Yönetim Kurulunun ..... tarihli ve .....sayılı kararıyla kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Cengiz TOKER
Enstitü Müdür V.

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitiminin her aşamasında bilgisi ve tecrübesiyle bana destek olan değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Berker KURT'a teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmam ve yüksek lisans eğitimim süresince öneri ve görüşlerinden yararlandığım Arş. Gör. Betül KOPARAN'a, Arş. Gör. Serdar AKBULUT'a ve Arş. Gör. Bilal ŞİMŞEK'e teşekkür ederim.

ÖZET

Buket Uzuner'in Su, Toprak ve Hava Üçlemesinin Değerler Eğitimi Bağlamında İncelenmesi

DİREKÇİ, Semiha

Yüksek Lisans Tezi

Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Türkçe Eğitimi Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Berker KURT

Aralık, 2021; 92 sayfa

Bu araştırmanın amacı Buket Uzuner'in Su, Toprak ve Hava üçlemesinin değerler eğitimi bağlamında incelenmesidir. Araştırmada nitel araştırmaya dayalı betimsel tarama modeli esas alınmış, veri toplama tekniği olarak doküman analizi tekniğinden faydalanılmıştır. Araştırmada, Buket Uzuner'in Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları/ SU, Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları/ TOPRAK, Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları/ HAVA adlı kitaplar Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2019) yer alan kök değerler esas alınarak incelenmiştir. Analiz aşamasında eserler okunmuş, kök değerleri yansıtan ifadeler fişlenmiştir. Eserlerde ulaşılan kök değerlerin sıklığı tespit edilerek her eser için farklı tablo oluşturulmuştur. Ardından elde edilen veriler kitaplardan alıntılanan örnek cümlelerle birlikte yorumlanarak raporlaştırılmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçlara göre eserlerde, öz denetim, sevgi, saygı ve sorumluluk kök değerlerinin en çok öne çıkan kök değerler olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında yardımseverlik, vatanseverlik, adalet, dostluk ve sabır kök değerleri farklı eserlerde ön plana çıkmıştır. Ayrıca kitaplar genel olarak ele alındığında adalet, dürüstlük ve sabır kök değerlerinin diğer değerlere nispeten geçiş sıklığının daha az olduğu tespit edilmiştir. Eserler değerlerin öğretimi açısından ele alındığında, Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları/SU adlı eserin öz denetim, sevgi ve sorumluluk; Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları/TOPRAK adlı eserin öz denetim, saygı, sevgi ve sorumluluk; Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları/HAVA adlı eserin öz denetim, saygı ve sevgi değerlerinin öğretiminde kullanılabilecek nitelikte olduğu tespit edilmiştir.

***Anahtar Sözcükler:** Değer, Değerler Eğitimi, Buket Uzuner, Türkçe Eğitimi*

ABSTRACT

Examination of Buket Uzuner's Su, Toprak and Hava Trilogy in the Context of Values Education

DİREKÇİ, Semiha

Master's Thesis

Department of Turkish and Social Sciences Education, Department of Turkish Education

Thesis Supervisor: Assistant Professor Berker KURT

December, 2021; 92 pages

The aim of this research is to examine Buket Uzuner's Su, Toprak and Hava trilogy in the context of values education. In the research, descriptive survey model based on qualitative research was taken as basis, and document analysis technique was used as a data collection technique. In the research, the books named Buket Uzuner's "Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları/ SU, Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları/ TOPRAK, Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları/ HAVA" were examined based on the root values in the Turkish Language Curriculum (2019). In the analysis phase, the works were read and the expressions reflecting the root values were recorded. The frequency of the root values reached in the works was determined and a different table was created for each work. Then, the obtained data were interpreted and reported together with the sample sentences quoted from the books. According to the results obtained in the research, it has been determined that the root values of self-control, love, respect and responsibility are the most prominent root values in the works. In addition, the root values of benevolence, patriotism, justice, friendship and patience have come to the fore in different works. In addition, when the books are considered in general, it has been determined that the frequency of transition of the root values of justice, honesty and patience to other values is less. When the works are considered in terms of teaching values, self-control, love and responsibility in Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları/SU; self-control, respect, love and responsibility in Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları/TOPRAK; in the work titled Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları/HAVA, they were determined that the values of self-control, respect and love could be used in the teaching.

Keywords: Value, Value Education, Buket Uzuner, Turkish Language Education

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLolar LİSTESİ	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	viii
BÖLÜM I	1
GİRİŞ.....	1
1.1. Problem Durumu	1
1.2. Araştırmanın Amacı ve Problemleri.....	2
1.3. Araştırmanın Önemi	3
1.4. Sınırlılıklar.....	4
1.5. Tanımlar	4
BÖLÜM II	
KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	
2.1. Değer	6
2.2. Değerlerin Özellikleri.....	7
2.3. Değerlerin Sınıflandırılması	10
2.3.1. Spranger Değer Sınıflandırması	10
2.3.2 Rokeach Değer Sınıflandırması	11
2.3.3. Schwartz Değer Sınıflandırması.....	12
2.3.4. Fichter'ın Değer Sınıflandırması.....	13
2.3.5. Nelson'un Değer Sınıflandırması.....	14
2.3.6. Diğer Değer Sınıflandırmaları.....	15
2.4. Değerlerin Oluşumu/ Kaynakları	17

2.5. Değerlerin Kazandırılması	18
2.5.1. Ailenin Rolü	19
2.5.2. Okulun Rolü	20
2.5.3. Toplumun Rolü	21
2.6. Değerler Eğitimi	22
2.7. Değerler Eğitimi Yaklaşımları	23
2.7.1. Değerleri Telkin Etme, Aşılama.....	24
2.7.2 Değerleri Belirginleştirme, Açıklama	25
2.7.3. Değer Analizi	25
2.7.4. Ahlakî Muhakeme	26
2.7.5. Karakter Eğitimi.....	27
2.7.6. Değer Eğitiminde Gizil Güç: Örtük Program	28
2.8. Türkiye’de Değerler Eğitimi ve Tarihsel Arka Planı	29
2.9. Türkçe Eğitiminde Değerler Eğitimi.....	30
2.10. Edebi Eserler ve Değerler Eğitimi.....	32
2.11. Buket Uzuner.....	33
2.11.1. Hayatı	33
2.11.2. Edebi Kişiliği.....	34
2.11.3. Eserleri	35
2.12. İlgili Araştırmalar	36
2.12.1. Yurt İçinde Yapılmış Araştırmalar.....	36
2.11.3. Yurt Dışında Yapılmış Araştırmalar	39

BÖLÜM III

YÖNTEM

3.1. Araştırma Deseni.....	41
3.2. Araştırma Nesneleri.....	41
3.3. Verilerin Toplanması.....	41
3.4. Verilerin Analizi.....	42

BÖLÜM IV44

BULGULAR

4.1. Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları - Su	44
4.2. Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları- Toprak.....	52
4.3.Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları- Hava.....	62
4.4. Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları Su, Toprak ve Hava Adlı Eserlerde Birden Fazla Yer Alan Kök Değerler.....	69

BÖLÜM V

SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

5.1. Sonuç ve Tartışma	72
5.2. Öneriler.....	75
KAYNAKÇA.....	76
ÖZGEÇMİŞ	90
İNTİHAL RAPORU.....	91
BİLDİRİM.....	92

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 2.1. Spranger'e Göre Değerlerin Sınıflandırılması.....	11
Tablo 2.2. Rokeach'a Göre Değerlerin Sınıflandırılması.....	12
Tablo 2.3. Schwartz'a Göre Değerlerin Sınıflandırılması.....	13
Tablo 2.4. Nelson'a Göre Değerlerin Sınıflandırılması.....	14
Tablo 2.5. Acat ve Aslan'a Göre Değerlerin Sınıflandırılması.....	15
Tablo 2.6. Dilmaç, Arıca ve Cesur'a Göre Değerlerin Sınıflandırılması	16
Tablo 4.1. Millî Eğitim Bakanlığı Türkçe Dersi Öğretim Programı'na (2019) Göre Su'da Yer Alan Kök Değerlerin Bulunma Sıklığı.....	44
Tablo 4.2. Millî Eğitim Bakanlığı Türkçe Dersi Öğretim Programı'na (2019) Göre Toprak'ta Yer Alan Kök Değerlerin Bulunma Sıklığı.....	52
Tablo 4.3. Millî Eğitim Bakanlığı Türkçe Dersi Öğretim Programı'na (2019) Göre Hava Adlı Eserde Yer Alan Kök Değerlerin Dağılımı/Bulunma Sıklığı.....	62
Tablo 4.4. Milli Eğitim Bakanlığı Türkçe Dersi Öğretim Programı'na (2019) Göre Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları Su, Toprak ve Hava Adlı Eserlerde Birden Fazla Yer Alan Kök Değerlerin Bulunma Sıklığı.....	69
Tablo 5.1. Millî Eğitim Bakanlığı Türkçe Dersi Öğretim Programı'na (2019) Göre Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları" Su (2012), Toprak (2015) ve Hava (2018) Adlı Eserlerde Yer Alan Toplam Kök Değerlerin Bulunma Sıklığı.....	73

KISALTMALAR LİSTESİ

Çev.: Çeviren

ed.: Editör

f: Frekans

MEB: Millî Eğitim Bakanlığı

s. : Sayfa

TDK: Türk Dil Kurumu

vb.: Ve benzeri

vs.: Vesaire

BÖLÜM I

GİRİŞ

Çalışmanın giriş bölümünde; problem durumu, araştırmanın amacı ve problemleri, araştırmanın önemi, varsayımları, sınırlılıkları ve araştırmada sık kullanılan kavramların tanımlarına yer verilmiştir.

1.1. Problem Durumu

Toplumunu meydana getiren her birey içinde yaşadığı topluma ait millî ve manevî değerlere sahiptir. Söz konusu değerler süreç içerisinde oluşmakla birlikte toplumsal hayatı kolaylaştıran normlar olarak görülebilir. Değerler bireylere, toplumla bir arada yaşama pratiği kazandırmakta ve toplumun devamlılığını sağlayan yapıları, kuralları ve yargıları kapsamaktadır. Nitekim değer kavramı Güncel Türkçe Sözlük'te (TDK, 2021): “Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddî ve manevî öğelerin bütünü” olarak tanımlanmaktadır.

Milletleşme sürecinin temel unsurlarından biri olan değer kavramının, birçok disiplinde büyük öneme sahip olması bu kavramın müstakil bir tanımının yapılmasını zorlaştırmaktadır. Yapılan araştırmalar incelendiğinde ise değer kavramının; bireyin yaşantısında önem arz eden ve davranışlarını etkileyen düşünceler veya eğilimler (DeBono, 2007); bireyin veya toplumun yaşantısında önemli gördüğü şeyler (Friedman, Kahn, Borning ve Huldtgren, 2006); bir toplumun iskeletini oluşturan unsurlar (Tarhan, 2017) ve bireylerin iyiyi, doğruyu, güzeli ve çirkini tanımlamak için koymuş oldukları standartlar (Özkalp, 2003) olarak tanımlandığı görülmektedir. Değer kavramına yönelik yapılan tanımların ortak noktasına bakıldığında ise değerlerin, bireylerin davranış biçimlerine temel oluşturduğu ifade edilebilir (Sürmeli, 2015: 20).

Günümüzde giderek yozlaşma ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan millî ve manevî değerlerin sonraki nesillere aktarılma süreci önemli bir sorun olarak görülmektedir (Cengiz ve Duran, 2017). Nitekim değerlerin doğuştan gelmediği ve bireylerin sonradan edindiği kurallar bütünü olduğu ifade edilebilir (Aydın, 2010: 16-19). Çocukların iyi yönlerinin ortaya çıkarılmasını, kişiliklerini bilinçli ve doğru bir şekilde geliştirilmesini, bireyleri ve içerisinde yaşadığı toplumu ahlâkî yozlaşmadan korumayı amaçlayan değer aktarım süreci

ailede başlayıp okul ortamında devam eden bir süreçtir (Aydın ve Gürler, 2014: 15). Değerler eğitimi olarak kavramsallaştırılan bu sürecin amacı, okullarda akademik eğitimin yanı sıra değer aktarımını da gerçekleştirmek ve öğrencilerin ahlâkî gelişimlerine katkıda bulunmaktır (Veugelers, 2000: 37).

Değerler eğitimi, öğrencilerin millî, manevî, ahlâkî, tarihî değerlere önem vermelerini sağlamak ve millî duygu ve düşüncelerini güçlendirmek amacıyla bir proje olarak okullarda uygulanmaya başlanmış, ardından öğretim programlarında ve ders kitaplarında yerini almıştır. Özellikle ortaokullarda değerler eğitiminin en kapsamlı olarak yapıldığı dersler arasında ise Türkçe ve Sosyal Bilgiler dersi olduğu düşünülmektedir. Nitekim ders kitaplarında yer alan metinler, öğrencilerin farklı sosyal rollerle karşılaşmasına ve bu metinlerde yer alan millî ve evrensel değerlerin iletilmesine katkı sağlayabilmektedir (Çelikpazu ve Aktaş, 2011). Bu çerçevede edebî eserlerden alınan metinlerin sıklıkla kullanıldığı Türkçe dersi, değer aktarımında önemli bir görev üstlenmektedir (Yaman, Taflan ve Çolak, 2009).

Temel beceriler ve dil becerileriyle ilgili amaç ve kazanımların özellikle ders kitaplarında yer alan metinler aracılığıyla kazandırıldığı düşünüldüğünde metinlerin Türkçe dersi açısından önemi ortaya çıkmaktadır. Öğrenciler millî ve manevî değerleri, ana dilinin her türlü imkânından faydalanılarak hazırlanan edebî eserler aracılığıyla kazanmaktadır. Söz konusu eserlerden alınan metinler ise Türkçe dersinin ana unsurları olarak görülmekte ve okul içi ve okul dışı ortamlarda kullanılmaktadır. Bu kapsamda öğrencilerin yeterli bir değer eğitimi alabilmesi için edebî eserlerle ilişki içerisinde olması önem arz etmektedir (Gönen, 1993: 83). Türkçe dersinin amaçlarına hizmet eden metinlerin, değerler açısından da zengin ve nitelikli olması önem arz etmektedir. Ancak böyle metinler Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2019) yer alan kök değerlerin (adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik) ve bu kök değerler etrafında sayılabilecek alt değerlerin aktarımında kullanılabilir. Bu kapsamda hem edebî yönden hem de değer aktarımı açısından nitelikli olduğu düşünülen, Buket Uzuner'in Su, Toprak ve Hava üçlemesinin Türkçe dersinin amaçlarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Problemleri

Bu araştırmanın amacı Buket Uzuner'in Su, Toprak ve Hava üçlemesinin değerler eğitimi bağlamında incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda şu alt problemlere yanıt aranmıştır:

1. Buket Uzuner'in Su, Toprak ve Hava üçlemesinde Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2019) yer alan kök değerlerden hangileri ön plana çıkmaktadır?

2. Buket Uzuner'in Su, Toprak ve Hava üçlemesinde Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2019) yer alan kök değerler ne sıklıkta işlenmektedir?

1.3. Araştırmanın Önemi

Günümüzde birçok ülke toplumsal değerlerinin yok olmaması ve yeni nesillere aktarılması için çaba sarf etmektedir. Millî ve manevî değerlerin gelecek nesillere aktarılması ve bireylerin söz konusu değerleri davranışa dönüştürmesi, toplumsal birliktelik açısından oldukça önemlidir. Bu kapsamda değerler eğitimi anlayışı devlet tarafından da benimsenmiş, eğitim kurumlarında bu eğitime yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Söz konusu eğitim anlayışı, tarihî süreçte oluşan millî ve manevî değerlerin sürekliliğini sağlamayı hedeflemektedir.

Değerler eğitimi, "Örtük veya açık program aracılığıyla, yetişen yeni nesle temel insani değerleri kazandırma, değerlere karşı duyarlılık oluşturma ve onları davranışa dönüştürme konusunda yardımcı olma gayretinin ortak adıdır." (Ekşi, 2003: 79). Değer aktarım süreci çeşitli araçlarla gerçekleştirilebilir. Edebî metinler bu araçlardan biri olarak görülmektedir. Edebî metinler vücut bulduğu toplumun yaşantısı hakkında bilgi vermekte ve toplumun bireylerden beklemekte olduğu davranışları farklı şekillerde ifade etmektedir. Nitekim toplumlar sahip oldukları gelenek, görenek ve değerleri sonraki nesillere aktarırken edebî metinleri de araç olarak kullanmaktadır. Kısacası edebî metinler bir yandan toplumun sahip olduğu millî ve manevî değerleri bünyesinde barındırarak muhafaza etmekte diğer yandan bu değerlerin toplumun üyeleri tarafından edinilmesine katkı sağlamaktadır (Yaman, Taflan ve Çolak, 2009).

Türk kültürü köklü ve zengin bir kültürdür. Türkler, dünyanın birçok bölgesinde yaşama imkânı bularak farklı kültür ve medeniyet daireleriyle temasa geçmiş ve varlığını günümüze kadar sürdürmüş önemli bir millettir. Bu süreçte sahip oldukları değer birikimlerini dışa vuran birçok eser ortaya koymuşlardır. Önemli olan bu eserlerin devamlılığını sağlayarak sonraki nesillerin de toplumun sahip olduğu değerleri benimsemesini sağlayabilmektir. Araştırmamıza kaynaklık eden Buket Uzuner'in Su, Toprak ve Hava üçlemesinin Türklerin kültürünü yansıtmaya niteliği, içerisinde kök değerleri önemli ölçüde barındırabileceği düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Nitekim Uzuner, eserlerinde farklı sorunları ele almış bu sorunlara Türk kültüründe var olan çözüm önerileri işaret etmiştir (Saltık, 2016). Yazmış olduğu üçlemede kadim Türk geleneklerine ve folkloruna yer veren Uzuner'in eserleri millî bilincin aşılması açısından oldukça önemli görülmektedir (Kayasandık, 2020). Bu bağlamda yapılan araştırmada, Buket Uzuner'in Su, Toprak ve Hava üçlemesinin değerler eğitimi bağlamında incelenmesi, var olan

kök değerlerin tespit edilmesi ve günümüz değerler eğitimi sistemine kazandırılması açısından çalışmamız önem arz etmektedir.

1.4. Sınırlılıklar

Araştırmanın kapsamı Buket Uzuner'in Su, Toprak ve Hava isimli eserlerinden oluşmaktadır. Bu kitapların incelenmesinde MEB Ortaöğretim Genel Müdürlüğü'nün yayımladığı Türkçe Öğretimi Ders Programı'nda (2019) yer alan kök değerler (adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik) esas alınacaktır. Araştırma, bu değerler bağlamında Buket Uzuner'in Everest Yayınları tarafından çıkarılan Su (2012), Toprak (2015) ve Hava (2018) isimli eserleri ile sınırlıdır.

1.5. Tanımlar

Değer: “Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet; kişinin isteyen gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey; bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddî ve manevî öğelerin bütünü” (TDK, 2021).

Eğitim: “Bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişimler meydana getirme sürecidir” (Ertürk, 1975: 12).

Değerler Eğitimi: “Değer, insanı değerli kılan, sahip olduğu üstün nitelikler ve sahip olduğu donanımlardır. Sahip olunan değerler bireyin gelecekte kişiliğini, bakış açısını, davranışlarını, hatta hayatını belirleyecek etkenler olduğu için, bireyin belli başlı değerlerin farkına varması, yeni değerleri kazanması, bütün bu değerleri kişiliğinin temel taşları hâline getirerek davranışa dönüştürmesi gerekir. Neredeyse hayat boyu devam eden bu değer kazanma/kazandırma süreçlerine değerler eğitimi denir” (Yaman, 2012: 18).

Adalet: “Yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması” (TDK, 2021).

Dostluk: “Karşılıklı iyi niyet ve şefkatle birlikte, tüm ilahi ve insani şeylerle ilgili duygularda tam bir uyum içinde olmaktır” (Foulquié, 1994: 110).

Dürüstlük: “Kurallarına uygun, yanlışsız yapılan davranış ve insanları aldatmama.” (TDK, 2021).

Öz denetim: “Bireyin kendisini güçlü tutkular karşısında sınırlaması, kendi üzerinde mutlak bir egemenlik kurarak kendisini tamamen bağımsız olarak yönlendirebilmesidir” (Cevizci, 1999: 663).

Sabır: “Sabır; bir zorluk, musibet, dert veya belaya uğrayan kimsenin öfke ve isyan duygularına kapılmaksızın, şikâyet ve serzenişte bulunmaksızın içinde bulunduğu durumu sakin ve soğukkanlı bir biçimde karşılamasıdır” (Hökelekli, 2013: 117).

Saygı: “1. Üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusu, hürmet, ihtiram 2. Başkalarını rahatsız etmekten çekinme duygusu” (TDK, 2021).

Sevgi: “İnsanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu” (TDK, 2021).

Sorumluluk: “Kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi, sorum, mesuliyet” (TDK, 2021).

Vatanseverlik: “Vatansever olma durumu, yurtseverlik” (TDK, 2021).

Yardımseverlik: “Yardım etmekten hoşlanan, hayırsever” (TDK, 2021)

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Değer

Sosyal bir varlık olarak insanlar, toplum hayatında ortak davranışlar belirlemek amacıyla çeşitli ölçütlere ihtiyaç duymaktadır. Söz konusu ihtiyacın karşılanması adına toplumun tarihî süreçte kabul etmiş olduğu ortak değerler önemli bir ölçüt olarak görülmektedir (Sağlam, 2019). Değerler, bireylerin eylemlerine yön veren ve bireylerin davranışları hususunda toplumsal bir beklenti meydana getiren bir işleve sahiptir (Akın, 2011; Yıldırım ve Akpınar, 2016; Zengin, 2017). Bu işlev, bireylerin ortaya çıkan bir durumu diğerine tercih etme eğilimlerinde belirleyici olmaktadır (Turan ve Ulusoy, 2016).

Güncel Türkçe Sözlük'te (2021) “*Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet*”, “*Üstün nitelik, meziyet, kıymet*” ve “*Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddî ve manevî öğelerin bütünü*” şeklinde tanımlanan değerlerin ilgili literatürde birçok tanımı mevcuttur. Nitekim değer kavramı birçok disiplin tarafından konu edilen bir kavram olarak farklı disiplinlerde farklı şekillerde tanımlanmıştır (Fichter, 2006; Kuçuradi, 2006; Raths, Harmin ve Simon, 1966; Ulusoy ve Dilmaç, 2012). Söz konusu tanımlardan bazıları ele alındığında değer kavramının, bir şeyin arzu edilip edilemeyeceği hususunda ortaya konulan inanç (Güngör, 1993: 27); hayatımızı etkileyen ve önemli gördüğümüz düşünceler (Doğanay, 2011: 228); kavramların önemini belirlemeyi sağlayan ölçüt (Köknel, 2007: 17); bireyin yaşantısında önem arz eden ve davranışlarını etkileyen düşünceler veya eğilimler (DeBono, 2007); sosyal varlıkların veya bireylerin yaşantısında yol gösterici temel ilkeler ve arzu edilen amaçlar (Schwartz, 1994); bireyin veya toplumun yaşantısında önemli gördüğü şeyler (Friedman, Kahn, Borning ve Huldgtren, 2006); bireylerin iyiyi, doğruyu, güzeli ve çirkinini tanımlamak için koymuş oldukları standartlar (Özkalp, 2003); olarak tanımlandığı görülmektedir.

Değerler, bireylerin bir varlık veya olaya karşı geliştirdiği bakış açısını ve vermiş olduğu önemi yansıtan, benimsenmesi suretiyle davranışlarına yön verebilen sosyal, ahlâkî, estetik ve psikolojik boyutları olan inançlar ve kanaatler bütünü olarak görülmektedir (Yeşil ve Aydın, 2007: 70). Bir milletin tarihî yaşantımları ve birikimleri sonucu ortaya çıkan ve milletin tamamı tarafından kabul görülen değerler, milletin varlığını, birliğini ve devamını sağlayan unsurlardan biri olarak tasvip ve teşvik görenek korunan inançlardır. Bu bağlamda değerler ve

normlar, bir milletin kültürel kimliğinin şekillendirilmesinde etkili olan kültür unsurlarıdır (Tural, 1992: 29).

Bireylerin erişmek için çaba sarf ettikleri ve elde etme arzusu içerisinde oldukları mal, mülk, zenginlik gibi somut değerlerin yanı sıra; huzur, vatan sevgisi, özgürlük ve mutluluk gibi soyut olan değerler de mevcuttur (Bolay, 2007; Tahiroğlu, 2011; Tepe, 2002). Bireylerin neye değer atfedeceği ise sosyal, fiziksel, kültürel ve psikolojik şartlara bağlı olarak değişmektedir (Akbaş, 2004; Yapıcı ve Zengin, 2003). Somut ve soyut ayrımının yanı sıra değerlerin toplumsal, millî ve evrensel olarak da ayrımı mümkündür (Doğan, 2007: 313). Milleti oluşturan toplulukların bölgesel olarak alt değerlere verdiği önemler farklılık gösterse de millî değerler milletin geneli tarafından kabul gören, yaşam standartlarını, inanç ve duygularını dışa vuran kabullerdir. Nitekim Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2019) yer alan kök değerler incelendiğinde bunların milletin önem atfettiği ortak değerler olduğu görülmektedir. Söz konusu değerler milleti oluşturan ve farklı bölgelerde yaşama, farklı kültürlerle temasa geçme gibi sebeplerle derin olmayan farklılıklara sahip olan değer anlayışlarıyla çatışmamakta aksine bir üst kabule sahip olmaktadır (Doğan, 2007: 313).

Sonuç olarak değerler, milletleri bir arada tutan ve onları geleceğe taşıma yetisine sahip olan; bireylerin, birey, aile, toplum ve devletle ilişkilerine yön verebilen, tarihî bir süzgeçten geçerek günümüze gelen kabuller olarak görülmektedir. Bu çerçevede değerlerin özümsemekle gelecek nesillere aktarılması önem arz etmektedir (Çelebi, 2018: 3).

2.2. Değerlerin Özellikleri

Değer kavramının tam olarak anlaşılabilmesi ancak onun özelliklerinin ve işlevlerinin tespit edilmesiyle mümkündür. Bu çerçevede farklı disiplinlerde yapılan araştırmalar çerçevesinde değer kavramının özelliklerinin ve işlevlerinin ortaya konulduğu çalışmalar oldukça değerlidir. Aydın (2011: 40) tarafından ortaya konulan ve değer kavramının özelliklerinin sunulduğu ifadeler şu şekildedir:

1. *"Değerler, fertlerin yapıp ettiklerini rasyonelleştirip içselleştirme imkânı veren olgulardır.*
2. *Değerler, inanışlar ihtiva eden, dolayısıyla aşkınlıklar taşıyan olgulardır. Her değer inanç/lar taşır, yani değer olduğu yerde bir kabul, bir benimseme vardır.*
3. *Değer, ilgi gösterilen, arzu edilen şeydir.*
4. *Değerler her alanla ilgilidirler. Yani ekonomik, dini, ailesel, siyasal ve benzeri her alanın değerleri vardır.*

5. *Kaynağı ne olursa olsun değerler bir biçimde sosyaldirler.”*

Kızıler ve Canikli (2015: 23-24) değerlerin özellikleri şu şekilde sıralamıştır:

1. *“İnsanlıkla beraber var olmaya başlamıştır.*
2. *Bireyin bilincinde yer alan ve davranışlarını yönlendiren ilkelerdir.*
3. *Bireyler ya da toplum tarafından benimsenen birleştirici olgulardır.*
4. *Bireylerin iyiliği için olduğuna ve toplumun ihtiyaçlarını karşıladığına inanılan ölçütlerdir.*
5. *Sadece bilinci değil, duygu ve heyecanları da ilgilendiren yargulardır.*
6. *Normu içerir. Değerlerin normlardan farkı, normlardan daha genel ve soyut bir nitelik taşımasıdır.*
7. *İnsanın söz ve davranışlarına yön verir.*
8. *Oluşmasında ve aktarılmasında kültürlere göre farklılıklar olabilir.*
9. *Toplumun sahip olduğu alışkanlıklara göre şekillenir.*
10. *Toplumsal hayata yön verir.”*

Değer kavramı hususunda önemli araştırmalar yapan Schwartz ve Bilsky (Akt. Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000: 60) değerlerin özelliklerini altı madde altında bir araya getirmiştir:

1. *“Değerler inançtır. Ancak tümüyle nesnel ve duygulardan arındırılmış değillerdir. Fikir niteliği taşımazlar. Soyut ve kişiseldirler, etkinlik kazandıklarında duygularla iç içe geçerler.*
2. *Değerler bireyin amaçlarıyla ve bu amaçlara ulaşmada etkili olan davranış biçimleriyle (hakbilirlik, yardımseverlik...) ilişkilidir.*
3. *Değerler özgül eylem ve durumların üzerindedir. Örneğin itaatkârlık değeri, evde, işte, okulda ve tanımadığımız ilişkilerin tümünde geçerlidir.*
4. *Değerler davranışların, insanların ve olayların seçilmesini ya da değişimini yönlendiren standartlar olarak işlev görür.*
5. *Değerler taşıdıkları öneme göre kendi aralarında sıralanır. Bu sıralama değer önceliklerini belirleyen bir sistem oluşturur.*
6. *Değerler değişime açık yapılardır. Zaman içinde ortaya çıkan yeni ihtiyaçları karşılamak için değer önceliklerinde değişiklikler olabilir.”*

Keskin (2016: 30-33), değerleri değer kuramcılarının yaklaşımları çerçevesinde ele alarak onların özelliklerini belirlemeye çalıştığı araştırmasında, değerlerin özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

1. *“Değerler birbirlerinden bağımsız değildir.*
2. *Değerler arasında hiyerarşik bir yapı vardır.*
3. *Değerler değişken bir yapıya sahiptir.*
4. *Değerler sistemine yeni değerler dâhil olmaktadır.*
5. *Değerlerin insan ve toplum hayatında önemli bir yeri vardır.*
6. *Değerler sosyal pekiştireçlerle desteklenir veya etkisini kaybeder.*
7. *Değerlerin göreceli boyutu vardır.*
8. *Değerler toplum tarafından uzlaşa sonucu oluşmuştur.*
9. *Değerlerin evrensel boyutu vardır.”*

Aydın ve Gürler (2014: 5-6) ise değerlerin genel özelliklerini ve işlevlerini şu şekilde sıralamıştır:

1. *“Tarihî birikimlerden oluşan köklü inançlardır.*
2. *Üzerinde görüş birliğine varılmış kabullerdir.*
3. *Sosyal hayatı düzenleme rolleri vardır.*
4. *Karar vermede kullanılan ölçütlerdir.*
5. *Sosyal kontrol unsurlarıdır.*
6. *Kültürün devamlılığını sağlarlar.*
7. *Çevreyle etkileşim sonucunda işlevsellik kazanırlar.*
8. *Tutumların alt yapısını oluştururlar.*
9. *Güdüleyici ve özendiricidirler.*
10. *Bireylerin sosyal rol seçmelerine rehberlik ederler.*
11. *Dışlanmış ve yalnızlık karşısında koruyucudurlar.*
12. *Farklılıkların çarpıştığı noktada ortak anlaşma zemini oluştururlar.*
13. *Kalıtıl değil, yaşayarak öğrenilirler. Dolayısıyla öğrenilebilir ve öğretilebilir olgulardır.*
14. *Ahlakî olgunluğa ulaştırırlar.*
15. *Bütünleyici ve birleştiricidirler.*
16. *Değerleri yaşayan ve yaşatan insanlardır. Bu yönüyle değerler insanidir.*
17. *Bireye amaç ve yön belirlemede etki ederler.*
18. *Nitel özelliklere sahiptirler.*
19. *Değerler birbiriyle ilişkilidir.*
20. *Bireye ayırt etme, ilke oluşturma ve uyum sağlama yetileri kazandırırlar.*
21. *Toplumsal beklentilere aykırı olabilecek dürtü ve eylemleri sınırlandırırlar.*

22. *Değerler kişilere bakış açısı sağlar.*
23. *Soyutturlar.*
24. *Bilişsel yapıdan çok duyuşsal alana hitap ederler.*
25. *Farklı disiplinlerde (felsefe, sosyoloji, ekonomi, matematik vs.) farklı anlam çerçevesini çağrışırlar.*
26. *Dinamiktirler, değişme gösterebilirler.”*

Araştırmacılar tarafından ortaya konulan ve değerlerin işlevleri ve özelliklerinin belirlenmeye çalışıldığı bu tespitler dikkate alındığında benzer ve farklı yönlerin ortaya konulduğu görülmektedir. Kimi araştırmacılar daha genel bir yaklaşımla değer kavramının özellikleri ve işlevleri üzerinde dururken kimi araştırmacılar da daha ayrıntılı bir yaklaşım sergilemiştir. Sonuç olarak değerlerin bireyin toplum içindeki yerini belirleyen, toplumun kontrol mekanizması olan ve toplumu oluşturan bireylerin sosyal konumunun belirlenmesi için uygun ortam oluşturan unsurlar olduğu (Yazıcı, 2006; Bolat, 2016) söylenebilir.

2.3. Değerlerin Sınıflandırılması

Değer kavramı üzerine yapılan araştırmalar incelendiğinde uluslararası literatürde birçok sınıflandırmanın yapıldığı tespit edilmiştir. Bu sınıflandırmalarda değerler, bireysel değerler (Bardi ve Schwartz, 2003; Coombs-Richardson ve Tolson, 2005; Di dio, Saragovi ve Koestner, 1996; Elizur ve Sagie, 1999; Levy, 1990; Rokeach ve Ball-Rokeach, 1989; Scriven, 1971; Schwartz ve Bilsky, 1990; Vinson, Scott ve Lamont, 1977; Winter, Newton ve Kirkpatrick, 1998); toplumsal değerler (Canabal, 2002; Coombs-Richardson ve Tolson, 2005; Görgüt, 2015; Özgökbel Bilis, 2011; Rokeach ve Ball-Rokeach, 1989; Schwartz ve Bilsky, 1990; Yazar, 2010; Winter, Newton ve Kirkpatrick, 1998); evrensel değerler (Cottom, 1996; Evin ve Kafadar, 2004; Görgüt, 2015; Hofstede, 1985; Hökelekli, 2011; Schwartz, 1992; Schwartz, 1994; Vinson, Scott ve Lamont, 1977; Yılmaz ve Yılmaz, 2017); maddî değerler (Chan, Zhang ve Wang, 2006; Güngör, 2000; Iadova, 2007; Richins ve Dawson, 1992; Tekşan, 2012); manevî değerler (Görgüt, 2015; MEB, 2017a; Özkartal, 2009; Tekşan, 2012) ve millî değerler (Görgüt, 2015; MEB, 2017a; Özkartal, 2009) gibi başlıklar altında incelenmiştir.

İlgili literatürde ortaya konulan bazı değer sınıflandırmaları şu şekildedir:

2.3.1. Spranger Değer Sınıflandırması

Değerler ile alakalı ilk psikolojik test Spranger (1928) tarafından kullanılmıştır. Buna göre değerler altı bölüme ayrılmakta ve bireylerin sergilediği her davranış bu değer tiplerinden

birine yönelik gerçekleşmektedir. Spranger'in sınıflandırması (Akt. Akbaş, 2004) Tablo 2.1'de gösterilmiştir:

Tablo 2.1. Spranger'e Göre Değerlerin Sınıflandırılması

1. Bilimsel Değer	Gerçeğe, araştırmaya, bilgiye, muhakemeye ve eleştirel düşünceye önem verir. Bilimsel değerleri olan deneysel, eleştirici, akılcı ve entelektüeldir.
2. Ekonomik Değer	Yararlı ve pratik olana önem verir. Ekonomik değerlerin hayatta önemsenmesi gerektiğini belirtir.
3. Estetik Değer	Simetri, uyum ve forma önem verir. Birey hayatı olayların bir çeşitliliği olarak görür. Sanatın toplum için zorunluluk olduğunu düşünür.
4. Sosyal Değer	Başkalarını sevmeye, yardım ve bencil olmama esastır. En yüksek değer insan sevgisidir. Bu insan sevgisini insanlara sunar. Nazik ve sempattır, bencil değildir.
5. Politik Değer	Her şeyin üstünde kişisel güç, etki ve şöhret vardır. Esas olarak kuvvetle ilgilidir.
6. Dinî Değer	Evreni bir bütün olarak kavrar ve kendisini onun bütünlüğüne bağlar. Dini uğrunda dünyevi hazları feda eder.

Tablo 2.1'de verilmiş olan değer gruplarından bir ölçek geliştirilip test yapıldığında sanatçıların estetik değerlerinin, tıp öğrencilerinin bilimsel değerlerinin, din adamlarının dinî ve sosyal değerlerinin ve iş idaresi öğrencilerinin ise ekonomik değerlerinin en yüksek puanları aldıkları tespit edilmiştir (Ünal, 1981: 20). Söz konusu sonuçlar bu sınıflandırmanın doğruluğu noktasında kanıt olarak yorumlanmaktadır (Akbaş, 2004: 56).

2.3.2 Rokeach Değer Sınıflandırması

Rokeach (1995; akt. Akbaş, 2004) yapmış olduğu araştırmada değerleri amaç ve araç değerler olmak üzere iki ana başlık etrafında toplamıştır. On sekiz adet amaç, on sekiz adet araç değer olduğu fikrini ileri süren Rokeach'ın değer sınıflandırması Tablo 2.2' de verilmiştir:

Tablo 2.2. Rokeach'a Göre Değerlerin Sınıflandırılması

Amaç Değerler	Araç Değerler
Aile güvenliği	Bağımsız olma
Barış içinde bir dünya	Bağışlayıcı
Başarılı olma	Cesaretli
Bilgelik	Dürüst
Dinî olgunluk	Entelektüel
Eşitlik	Geniş görüşlü
Gerçek dostluk	Hırslı
Güzellikler dünyası	İtaatkâr
Heyecanlı verici bir yaşam	Kendini kontrol eden
İç huzur	Kibar
Kendine saygı	Kendine hâkim
Mutluluk	Mantıklı
Gerçek dostluk	Neşeli
Özgürlük	Sevecen
Rahat bir yaşam	Sorumluluk sahibi
Sosyal kabul	Temiz
Ulusal güvenlik	Yardımsaver
Zevk	Yaratıcı olma

2.3.3. Schwartz Değer Sınıflandırması

Schwartz'a göre (1997) değerler, bireysel ve kültürel olmak üzere iki düzeyde incelenebilir. Bireysel düzeydeki incelemeye göre değerler, bireylerin yaşantılarını yönlendirme noktasında verilen öneme göre ele alınmaktadır. Kültürel düzeydeki incelemeye göre ise amaç, toplumsal normlar etrafında oluşan ve toplumun geneline hitap eden soyut fikirlere ilişkin bilgi üretmektir. Schwartz'ın ortaya koymuş olduğu değer sınıflandırması Tablo 2.3'te gösterilmiştir (Smith, Schwartz, 1997'den akt. Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000: 61):

Tablo 2.3. Schwartz'a Göre Değerlerin Sınıflandırılması

Değer Grupları	Değerler
Güç: Toplumsal konum, insanlar ve kaynaklar üzerine denetim gücü	Sosyal güç sahibi olmak, otorite sahibi olmak, zengin olmak, toplumdaki görüntümü koruyabilmek (insanlar tarafından benimsenmek)
Başarı: Toplumsal standartları temel alan kişisel başarı yönelimi	Başarılı olmak, yetkin olmak, hırslı olmak, sözü geçen biri olmak (zeki olmak)
Hazcılık: Bireysel zevke, hazza yönelim	Zevk, hayattan tat almak
Uyarılım: Heyecan ve yenilik arayışı	Cesur olmak, değişken bir hayat yaşamak, heyecanlı bir yaşantı sahibi olmak
Öz yönelim: Düşünce ve eylemde bağımsızlık	Yaratıcı olmak, merak duyabilmek, özgür olmak, kendi amaçlarını seçebilmek, bağımsız olmak (kendine saygısı olmak)
Evrenselcilik: Anlayışlılık, hoşgörü ve tüm insanların ve doğanın iyiliğini gözetmek	Açık fikirli olmak, erdemli olmak, toplumsal adalet, eşitlik, dünyada barış istemek, güzelliklerle dolu bir dünya, doğayla bütünlük içinde olmak, çevreyi korumak (iç uyum)
Geleneksellik: Kültürel ya da dinsel töre ve fikirlere saygı ve bağlılık	Alçakgönüllü olmak, dindar olmak, hayatın bana verdiklerini kabullenmek, geleneklere saygılı olmak, ılımlı olmak (dünyevi işlerden el ayak çekmek)
İyilikseverlik: Kişinin yakın olduğu kişilerin iyiliğini gözetme ve geliştirme	Yardımsever olmak, dürüst olmak, bağışlayıcı olmak, sadık olmak, sorumluluk sahibi olmak (gerçek arkadaşlık, olgun sevgi, manevî bir hayat, anlamlı bir hayat)
Uyma: Başkalarına zarar verebilecek ve toplumsal beklentilere aykırı olabilecek dürtü ve eylemlerin sınırlandırılması	Kibarlık, itaatkâr olmak, anne-babaya ve yaşlılara değer vermek, kendini denetleyebilmek
Güvenlik: Toplumun, var olan ilişkilerin ve kişinin kendisinin huzuru ve sürekliliği	Ulusal güvenlik, toplumsal düzenin sürmesini istemek, temiz olmak, aile güvenliği, iyiliğe karşılık vermek (bağlılık duygusu, sağlıklı olmak)

2.3.4. Fichter'in Değer Sınıflandırması

Fichter (2015), değerlerin sosyal kişilik, toplum ve kültür temeli etrafında sınıflandırılabilirliğini ortaya koymuş ve değerlerin toplumun davranış örüntülerine, tabakalaşma sistemine, sosyal rollere ve süreçlere bağlı olduğunu vurgulamıştır. Fichter'a göre (2015) değerler, üç boyutta sınıflandırılmıştır:

1. Değerler, zorlayıcılık derecelerine göre sınıflandırılabilir. Böylelikle değerler, sosyal kişiliği etkileme derecelerine göre düzenlenmiş olurlar. Yapılmalı-yapılmamalı olanları belirten değerler bulunur.
2. Sosyal değerler, süreklilik gösteren ortaklaşa işlevler temelinde de gösterilebilmektedir. İşlerin yapılmasında, kişi ve gruplar arasında iş birliği kurulmasında bazı değerler, diğerlerinden daha önemlidir. Bu temeldeki en yüksek değerler, toplumun sürekliliği ve kamu refahı için neyin istendiğine ve neyin önemli olduğuna işaret etmektedir. Bu alan, sevgi ve hakkaniyet ilişkilerinin en yoğun bulunduğu alandır.
3. Değerlerin en anlamlı sınıflandırması, değerlerin kurumsal işlevlerine göre sınıflandırılmasıdır. Genellikle değerler, dinî, siyasal, ekonomik ve benzeri açılardan ayrılmaktadır. Sosyal değerlerin örüntü, rol ve ilişkiler gibi kurumsallaştığı söylenebilmektedir. Belli bir kültürel davranışa uzunca bir süreden beri yakıştırılan değerler, kurumun işleyişini basitleştirmekte ve kolaylaştırmaktadır (Fichter, 2015; akt. Memişoğlu, 2019).

2.3.5. Nelson'un Değer Sınıflandırması

Nelson değer sınıflandırması yaparken değerleri bireysel değerler, grup değerleri ve sosyal değerler şeklinde üç farklı grupta ele almıştır (Naylor ve Diem, 1987'den akt. Yazıcı, 2006: 500).

Tablo 2.4. Nelson'a Göre Değerlerin Sınıflandırılması

Bireysel Değerler	Bireysel değerler seçim yapmada ve satın alınan ürünlerde, hobilerde olduğu gibi diğer kişisel tercihlerle de ilişki içerisindedir (Michaelis, 1988: 361).
Grup Değerleri	Grup değerleri, belirli bir grubun üyeleri tarafından paylaşılan değerlerdir. Bu grup, aile, kulüp, dinî ya da politik bir grup olarak ortaya çıkabilmektedir (Naylor ve Diem, 1987: 350).
Sosyal Değerler	Adalet, saygı, farklılık, eşitlik gibi değerler olarak ortaya çıkan sosyal değerler, bireyin mevcut toplumsal yapı içerisinde varlığını devam ettirmesine yardımcı olduğu düşünülmektedir (Michaelis, 1988: 361). Sosyal değerlerin tanımlanmasında sosyalleşme, sosyal bilinç, norm ve grup ruhu gibi kavramlar kullanılmaktadır (Akbaş, 2004: 19).

2.3.6. Diğer Değer Sınıflandırmaları

İlgili literatür incelendiğinde birçok değer sınıflandırması yapıldığı tespit edilmiştir. En sık kullanıldığı düşünülen değer tasnifleri verilmiş, bunun yanında farklı değer tasniflerinden de bahsedilme gereği duyulmuştur. Söz konusu diğer değer tasniflerinden biri ise Acat ve Aslan'ın (2012), yapmış olduğu çalışmalar neticesinde ortaya koymuş olduğu sınıflandırmadır. Acat ve Aslan'ın (2012) değer tasnifi Tablo 2.5'te gösterilmiştir:

Tablo 2.5. Acat ve Aslan'a Göre Değerlerin Sınıflandırılması

Değer	Açıklama
1. Muhafazakâr- Geleneksel Değerler	Sorumluluk, dürüstlük, Allah'a inanma, büyüklere saygı, dindar, güvenilir, namuslu olma, aileye bağlı olma, sabırlı, vicdanlı, insanları ve doğayı sevmeye, cesur, kurallara ve düzene saygı, yardımsever, adaletli, bakımlı/temiz olma
2. Ulusal-Millî Değerler	Vatansever, laiklik, milliyetçilik, Türk kültürüne sahip çıkma, ulusal simgelere duyarlı olma, inkılapçılık /devrimcilik
3. Öze Dönük- Kişisel Değerler	Farklı olabilme, özsaygı, öz kontrol, tefekkür etme, bağımsız olma, açık fikirli, lider
4. Sosyal- Toplumsal Değerler	Titiz, misafirperver, samimi, tutumlu, esnek, bağışlayıcı olma, alçakgönüllü, minnettarlık, kibar, ağırbaşlı olma, duygusal, merhametli, cömert
5. Bilimsel- Yenilikçi Değerler	Azimli, eleştiriye açık olma, akılcı, disiplinli, kararlı, çalışkan, yaratıcı, yenilikçi, iş birliğine açık olma, araştırmacı olma, mükemmeliyetçi, kuralcı, empati kurma, hırslı olma

Ülken (2016: 364-365) yapmış olduğu çalışmada, değerleri içkin değerler, aşkın değerler ve normatif değerler olmak üzere üç başlık etrafında sınıflandırmıştır. Bu değerler sınıflandırmada "İçkin değerler; bilinç verileri yani teknik, sanat ve bilgi değerleridir. Aşkın değerler; duyu verileri yani sözlere sadık kalınması, vefâlılık ayrıca dini ve ahlakî değerlerdir.

Normatif değerler; aslında değer değil, bütün verilerin ölçüleri ve değişim örnekleridir. İktisadî değerler, hukukî değerler, lisanî değerler, vb.” şeklinde açıklanmıştır.

Dilmaç, Arıca ve Cesur (2014), değerleri dokuz başlıkta sınıflandırmış ve bu başlıkları şu şekilde ortaya koymuştur:

Tablo 2.6. Dilmaç, Arıca ve Cesur’a Göre Değerlerin Sınıflandırılması

Değer	Açıklama
Toplumsal Değerler	Bu değer grubunda yardımseverlik, tevazu, nezaket, saygı ve hoşgörü ön plandadır.
Kariyer Değerleri	Bu grupta ise kalite, eğitim ve kariyer ön plana çıkar.
Entelektüel Değerler	Beden sağlığı, akıl sağlığı, bilgi, başarı gibi kavramlar bu değer grubunu karşılamaktadır.
Manevîyat	İbadet, din, iman, iç huzur ön plandadır.
Materyalist Değerler	Para, mal/mülk, statü gibi maddî amaç ve araçlar bu değerler grubunu oluşturur.
İnsan Onuru	Namus, şeref/onur, adalet gibi kavramlar ön plana çıkar.
Romantik Değerler	Bu değer grubunda ise aşk, haz/zevk, eş/sevgili ön plandadır.
Özgürlük	Bağımsızlık, emek, kültür gibi kavramlar bu değer grubuna karşılık gelmektedir.
Fütüvvet	Cömertlik, cesaret gibi kavramlar bu bölümde ön plana çıkar.

Prencipe ve Helwig (Akt. Ulusoy ve Dilmaç, 2016: 33) ise değerleri 6 başlığa ayırmışlardır:

1. “Değerlerin refah veya adalet, haklar gibi meseleler için direkt olarak ilgili ahlâki değerler,
2. Değerlerinin refahı veya hakları ve bireysel kişilik ya da karakter özellikleriyle ilgili değerlerden oluşan ahlakîm karakter değerleri,
3. Karakter özellikleri ile ilgili ahlâki olmayan karakter değerleri,
4. Siyasi ahlâki değerler,
5. Vatan sevgisi veya yurtseverlik gibi diğer siyasi değerleri içeren geleneksel siyasi değerler,

6. *Dini değerler, bu sınıflamaya göre birey merkeze alınmakta ve değerler, toplumdaki farklı konu alanlarına göre altı kategoriye ayrılmaktadır. Bireyin değer yargısını dini ve siyasi görüşlere, kişilik ve karakter özelliklerine göre sınıflamaktadır.*”

2.4. Değerlerin Oluşumu/ Kaynakları

Değerler, farklı seçenekler arasından tercihte bulunma durumunda olan bireylerin bir yargıya varmalarına olanak sağlayan güdü veya inançlar olarak görülmektedir (Güngör, 1993; Özgüven, 2012; Rokeach, 1973). Bu yönüyle değerlerin, bireylerin birlikte yaşama kültürünü destekleyen önemli bir unsur olduğu söylenebilir (Sağlam, 2019). Değerler, toplumun gelenekleri, görenekleri, örf ve adetleri aracılığıyla meydana gelmektedir. Bu değerler bir topluma has olabileceği gibi evrensel nitelik de taşıyabilmektedir. Nitekim saygı değeri, ifade edilme ve sunuş şekilleri bakımından farklılık gösterse de dünyanın her bir köşesinde kabul görmektedir (Ercan, 2014: 5).

Fichter’a göre (2006) değerler, kaynağı itibariyle iki düzlemde analiz edilebilir. İlk düzlem, bireylerin başkalarınınca değerlendirilmesi suretiyle kendisine atfedilmiş olan dış kaynaklı değerleri ifade etmektedir. Bunlar bireylerin zenginliklerine, sosyal rollerine, eğitimlerine ve fiziksel özelliklerine bağlı olabilmektedir. İkinci düzlem ise “insanlık onuru” kapsamında gösterilebilecek öz saygıdan kaynaklanan içsel değerlerdir. Söz konusu değerler ise, kişisel dokunulmazlık hakkı ve insanlık gerçeğine dayandırılmaktadır.

Değerlerin oluşumunda edebiyat, felsefe ve din gibi başlıkların önemli ölçüde kaynaklık ettiği görülmektedir (Guttek, 2011). Felsefi bakış açısında değerler, öznelci ve nesnelci yaklaşım tarzlarıyla değerlendirilmiştir. Öznelci yaklaşım değerleri, birey ve toplum açısından değer olmak üzere iki başlıkta incelemektedir. Nesnelci yaklaşımda ise değerlerin gerçekliklerinin olduğu öne sürülmektedir (Özlem, 2002: 283-284). Edebiyatın ise bireyleri derinden etkileyebilme, değiştirebilme ve geliştirebilme gücü (Kavcar, 2017), değerlerin oluşumunda ve aktarılmasında önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuşkusuz değerlerin oluşuma katkı sağlayan en önemli unsurlardan biri de din kavramıdır. Nitekim dinsel inançların ve ahlakî doğrulukların zamana ve bölgelere göre değişmesi, bireylerin eylemlerinin doğruluğunu veya yanlışlığını ifade eden değerlerin de değişmesine yol açmıştır (Sağlam, 2019; Tozlu, 1992).

Birey ve toplum tarafından benimsenmiş düşünce, kural, uygulama ve maddî öğelerin zamana bağlı gelişmelerle farklılaşması, değerlerin oluşum kaynaklarını çeşitlendirmektedir (Akbaba-Altun, 2003; Fichter, 2006; Gömleksiz, 2007; Gudmundsdottir, 1991; Güvenç, 1999; Rokeach, 1973). Buna karşın değerlerin oluşumunda farklı görüşler de bulunmakta, bazı

araştırmacıların değerleri evrenin doğal düzeniyle ilişkilendirdiği ve insanların değerlerle dünyaya geldiğini ifade ettiği görülmektedir (Scriven, 1971; Huitt, 2004; Kudryasov, 2002; Özgökbel Bilis, 2011). Bazı araştırmacılar ise değerlere kaynaklık eden önemli unsurlardan biri olarak din kavramını öne sürmüştür (Hökelekli, 2011; Tezcan, 2018). Değer ve din ilişkisi bağlamında birçok araştırma yapıldığı (Dollinger, 2001; Keskin, 2004; Okumuş, 2009; Saroglou, Delpierre ve Dernelle, 2003) gibi muktedir olan Yaratıcı'nın değerleri insanogluna iletildiğini düşünen araştırmacılar da bulunmaktadır (Huitt, 2004; Keskin, 2004; Okumuş, 2009; Yılmaz ve Yılmaz, 2017). Diğer bir grup araştırmacı ise değerlerin oluşumunda çevre, kültür ve eğitim kavramları üzerinde durmuştur (Güngör, 1993; Öncü, 2015; Pennings, 1970; Sanchez, 2005; Yeşil ve Aydın, 2007; Yılmaz ve Yılmaz 2017; Whitney, 1986).

2.5. Değerlerin Kazandırılması

Değerler bir milletin tarihî süreçteki kültürel birikimi sonucunda ortaya çıkması sebebiyle kültürel bir hazine olarak görülebilir. Millete hayat veren unsurlardan biri olan değerlerin sonraki nesillere aktarılması elzemdir. Bu bakımdan değerler eğitimi bilinçli bir bakış açısıyla değerlerin aktarılmasını hedeflemektedir. Bireylerin yaşadıkları toplumun birer üyesi olarak ortak değerler çerçevesinde davranış sergileyebilmesi adına gerekli beceri ve eğilimleri aşılamaı amaçlayan değerler eğitimi, bireylerin değer anlayışlarını doğrudan veya dolaylı olarak geliştirmeyi amaçlamaktadır (Values Education Study, 2003'ten akt. Hökelekli ve Gündüz, 2004: 385).

Değerlerin kazanılmasında gözlem ve etkileşim oldukça önemli görülmekte, bir değer davranış şeklinde birden çok defa sergilenmesi değerın özdeşleştirilmesi kolaylaşmaktadır (Bostrom, 1999; Fichter, 2006). Değerlerin kazanımı ve davranışa dönüştürülmesinde öğrenmenin üç boyutundan bahsedilmektedir (Powney vd., 1995): "biliş veya bilgi ve anlayış; duygular, hisler ve tutumlar; davranış veya beceriler". Değerlerin davranış haline dönüştürülmesinde etken unsurlardan biri ise toplum kabulüdür. Söz konusu kabuller bireylerin davranışlarını değerlendirme biçimleriyle yakın bir ilişki içerisindedir (Fichter, 2006).

Değerlerin kazandırılma süreci, bireylerin yaşam boyu karar ve tercihlerini etkileyebilecek bilgilerin aktarılmasıyla bireyleri toplumsal yaşama hazırlayan ve zamanın gerekliliklerine göre farklılaşabileceği öngörülen değerlerle ilgili bir eğitimle gerçekleştirilmektedir (Bozkurt, 2019: 20). Nitekim bireylerin maddî ve manevî değerleri benimsemesi eğitim öğretim süreçleriyle birlikte gerçekleşmektedir (Kıran ve Gül, 2016: 487). Ahlak, karakter, vatandaşlık eğitimi gibi başlıklarla ilişkilendirilen (Halstead ve Taylor, 2000;

Kirschenbaum, 2000; Howard, Berkowitz ve Schaeffer, 2004; Ladwig, 2010) değerler eğitimi, bireylerin maddî ve manevî değerleri benimseyerek davranışa dönüştürmesi amacıyla yaşam boyu devam etmektedir (Kapkın vd., 2018: 183).

2.5.1. Ailenin Rolü

Bireylerin değerleri kazanma sürecinde ailenin önemli bir yeri bulunmaktadır. Değerlerin kazandırılmasında toplumun bir parçası olarak görülen aile tarafından model olma, sözlü ifade etme ve davranışlarla ilgili takdir veya eleştiri gibi yöntemler kullanılmaktadır (Akbaş, 2015). Bireyler değerlere yönelik algılarını yaşam boyunca edindikleri deneyimler çerçevesinde şekillendirse de özellikle erken çocukluk döneminin oldukça önemli bir yer tuttuğu düşünülmektedir (Uyanık-Balat ve Balaban-Dağal, 2009). Çocukların gelişimlerinin en kritik ve hızlı olduğu yıllar 0-6 yaş dönemidir. Nitekim bu dönemde oluşmaya başlayan kişiliğin, ilerleyen dönemlerde de benzer bir şekilde gelişim gösterme eğiliminde olduğu düşünülmektedir (Yavuzer, 2000). Ortak kabul gören değerleri erken yaşlarda benimseyen bireylerin güvenli, problem çözebilen, mutlu, sorumlu vb. bireyler olması daha muhtemel görülmektedir (Alpöge, 2011).

Çocuklar maddî ihtiyaçlar kadar, manevî ihtiyaçlara da sahiptir. Bu noktada aile bireyleri arasında oluşan samimi ve sıcak iletişim çocukların manevî ihtiyaçlarına cevap verebilecektir. Çocukların vicdanî duyguları tüm aile fertlerinin ortaya koymuş olduğu kurallar ile şekillenmeye başlamaktadır. Bu sebeple aile, iyi ve güzel kavramlarının anlaşılması ve ortak sürdürülebilecek bir yaşamın öğrenilmesine kaynaklık etmektedir. Bunun sonucu olarak çocuklar, bireysel kararlarını verebilecek döneme erişinceye kadar ailenin sahip olduğu ortak değerlere bağlı olarak hayatlarını sürdürmektedir (Hökelekli, 2010: 7).

Çocuklar için eşsiz bir eğitim yeri olan aile, çocukların değerleri tanınması ve içselleştirmesiyle birlikte davranış haline getirmesine katkı sağlayan ilk kurumdur. Aile çocukların iyi, güzel, doğru kavramlarını tanınmasını ve bu kavramları içselleştirmesini sağlayarak eğitim görevini yerine getirmektedir. Ailede elverişli bir ortamın bulunması, aile bireylerinin bilinçli ve sağlıklı olmaları, çocukların karakter gelişimi açısından oldukça önemlidir (Aydın ve Gürler, 2014: 31).

Bireylerin sorumluluk sahibi, iradeli ve iyi bir vatandaş olarak yetiştirilmesinde ailede verilecek değerler eğitiminin önemli bir etkisi bulunmaktadır (Ulusoy ve Dilmaç, 2015). Özensel'e göre (2004: 77), çocuğun yetiştirilerek topluma entegre edilmesinde ailenin önemli bir işlevi bulunmakta, bu işlevin farklı bir kurumca gerçekleştirilmesi ise mümkün

görülmemektedir. Bunun yanında bireylerin kişilik oluşumunda ailenin başlangıç noktası olduğu düşünüldüğünde, ailenin etkin bir eğitim kurumu olduğu düşünülmektedir. Toplumun farklı yönlerden gelişmesi ve huzurunun sağlanmasında ailenin önemli bir rolü bulunmakta ve iyi insan yetiştirme hareketi ailede başlamaktadır.

2.5.2. Okulun Rolü

Değerlerin ailenin yanı sıra okullar aracılığıyla da öğretilmesi esastır. Nitekim maddî ve manevî değerlere sahip olmayan bireylerin kendilerine ve çevrelerine zarar verdiği, hoşgörüsüzlük, şiddet, baskı gibi eylemler sergilediği görülebilmektedir. Bu sebeple değerler eğitimi, ailede başlayıp okulda devam etmesi gereken bir süreçtir (Doğanay, 2011).

Değerler eğitimi Millî Eğitim Bakanlığının 2010/53 numaralı genelgesi sonrasında 2010-2011 eğitim-öğretim yılından itibaren okullarda yer bulmuştur. İlgili genelgede değerler eğitiminin kapsamı şu şekilde belirtilmiştir: “*Toplumsal hayatı oluşturan, insanları birbirine bağlayan, gelişmeyi, mutluluğu ve huzuru sağlayan, risk ve tehditlerden koruyan ahlakî, insani, sosyal, manevî değerlerimizin tüm bireylere kazandırılmasında en önemli etken eğitimidir. Bu kazanımlarımızın öğrencilerimize aktarılması da değerler eğitimi oluşturmaktadır.*” (MEB, 2010). Ayrıca 1739 sayılı Türk Millî Eğitimi Temel Kanunu “Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçları” başlığı 2. maddesinin alt bendlerinde Türk milletinin bütün fertlerini“..... Türk milletinin millî, ahlakî, insani, manevî ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; .....”; “Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı ve verimli kişiler olarak” yetiştirmenin amaçlandığı ifade edilmektedir (MEB, 1739: 5101).

Okullar, aile ve devlet arasında bir köprü görevi görmek suretiyle bireylerin potansiyellerini ortaya çıkararak geliştirmeyi böylece iyi insan ve iyi birer vatandaş yetiştirilmeyi hedeflemektedir (Bacanlı ve Dombaycı, 2015; Çiftçi, 2003; Doğan, 2004). Bunun yanında var olan genel hedefler ve değerler doğrultusunda bireylere programda açık bir şekilde belirtilen veya örtük olan değerleri kazandırabilmek amacıyla rehberlik etmektedir (Akbaş, 2008). Ancak okullarda bilişsel gelişime daha çok önem verilmesi, öğrencilerin psikomotor ve duyuşsal gelişimlerini arka plana atabileceği (Selçuk, 2001) için dengeli bir program benimsenmelidir.

Okulların, bireylerin temel becerilerini geliştirme noktasında eşsiz bir ortama sahip olması, değerler eğitiminin okullarda yapılması hususunda bir gereklilik ortaya çıkarmıştır (Power vd., 2018: 151). Bu sebeple, değerler eğitimi dünyanın birçok bölgesinde okulların amaçları arasında yer almaktadır (Aydın, 2010: 4). Bireylere kazandırılması hedeflenen değerlerin, toplum tarafından kabul gören değerler olması, bu değerlerin sosyal öğrenme vasıtasıyla ve daha doğal bir süreçle kazanılmasını kolaylaştırabilir (Aydın ve Gürler, 2014: 45).

Okullarda verilen değerler eğitiminin amacı, bireylerin ahlakî ve insanî nitelikleri benimsemesi, toplumsal normlara uygun tercih, karar ve davranışlar sergilemesidir. Nitekim okulların aslî görevi bireylere bilgi ve beceriler kazandırmanın yanında hedeflenen değerleri özümseyen bireyler yetiştirebilmektir (Ada, Baysal ve Korucu, 2005). Bu yönüyle okullar öğrencilere sadece bilgi verilen bir yer değil aynı zamanda ortak kabul gören değerleri aktarmak suretiyle toplumun sürekliliğini sağlayan kurumlar olarak görülmektedir (Çetin ve Balanuye, 2015).

2.5.3. Toplumun Rolü

Ahlakî gelişim kavramı, bireylerin toplumda var olan değerleri sorgusuz bir şekilde kabul etmesi değil zamanın çevre, kültür ve yaşam koşullarını dikkate alarak topluma uyum sürecini sağlayabilmesini ifade etmektedir (Senemoğlu, 2009; Sevinç, 2007). Bireylerin kendi değerlerinden ve sosyal çevrelerinde temas ettiği değerlerden örülü bir yaşam alanına sahip olduğu (Sağlam, 2019) düşünüldüğünde hiçbir toplumun ortak değerler olmadan var olamayacağı söylenebilir (Dhamo ve diğerleri, 1996).

Toplumsal değerler, bireyleri ortak davranış sergilemeye yönlendirmekte, bu şekilde toplumsal çatışmalar azaltılarak süreklilik sağlanmaktadır (Winter, Newton ve Kirkpatrick, 1998). Toplumsal değerler, sosyal hayatın organize edilmesinde belirleyici unsurlar olarak görülmektedir (Yazar, 2010). Bu bağlamda toplum, bireyin fiziki ve sosyal çevresine etkisiyle birlikte hem değer oluşumuna (Fekadu, 2014; Tuğral, 2005) hem de değerlerin aktarımına ön ayak olmaktadır.

Bireyler benimsedikleri bir değeri farklı zamanlarda davranışlarında sergileyip özümsemekte ve değer kazanma sürecinde “iyi bir insan olma” beklentisini karşılamaktadır. Bu açıdan değerlerin davranışa indirgenmesi için tekrar edilmesi ve alışkanlık haline getirmesi gerekli görülmektedir. Söz konusu alışkanlığın oluşturulmasında ise teşvik ve ödüllendirme yapılan sosyal bir ortamın öğrencilere oluşturulması elzemdir (Altıntaş, 2012: 39).

Toplum kavramıyla ilgili farklı açılardan farklı tanımlanabildiği görülürken bir yaklaşıma göre: “ortak değerlere sahip olan insan topluluğu” şeklinde tanımlandığı görülmektedir (Whitney, 1986). Nitekim bireylerden oluşan toplumu meydana getiren asıl unsurların kolektif değerler olduğu düşünülmektedir (Yılmaz, 2009: 110). Veugelers’e göre (2010), bireylerin sergiledikleri tutumlar, toplumun ve kendi kimliğinin birer yansımasıdır. Bu da birey-değerler-toplum ilişkisini açıkça ortaya koymaktadır.

2.6. Değerler Eğitimi

“Değer, insanı değerli kılan, sahip olduğu üstün nitelikler ve sahip olduğu donanımlardır. Sahip olunan değerler bireyin gelecekte kişiliğini, bakış açısını, davranışlarını, hatta hayatını belirleyecek etkenler olduğu için, bireyin belli başlı değerlerin farkına varması, yeni değerleri kazanması, bütün bu değerleri kişiliğinin temel taşları hâline getirerek davranışa dönüştürmesi gerekir. Neredeyse hayat boyu devam eden bu değer kazanma/kazandırma süreçlerine değerler eğitimi denir” (Yaman, 2012: 18). Bireyler aldıkları eğitim sayesinde birlikte yaşadığı topluluğun inanç, gelenek, görenek ve değer yargılarını öğrenmekte ve toplumun diğer fertleriyle kurdukları ilişkilerde bu değerleri esas almaktadır (Hesapçıoğlu, 2008: 205; Kumbasar, 2011: 4).

Eğitimin odak noktası insandır, bu kapsamda eğitim yaşam boyu devam eden bir süreç olarak görülmektedir. Bu süreçte bireylerin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal olarak gelişimi hedeflenir ve bireyler sosyal hayata hazırlanır (Akyüz, 2004: 2; Varış, 1988: 12). Karakterli, ahlaklı ve kişilikli bireyler yetiştirmeyi amaçlayan değerler eğitimi öncelikle aile olmak üzere okul ve sosyal çevre gibi unsurlarla etkin bir şekilde sürdürülmektedir (Deniz ve Karagöl, 2018: 246).

Değerler, kuşaktan kuşağa aktararak bireyin ailesine, çevresine ve topluma fayda sağlamasına katkı sunan, öğretilen bir olgudur. Bireylerde doğuştan var olan birtakım özellikleri ortaya çıkarabilmek, onların duygu, düşünce ve davranışlarını etkileyebilmek ve/veya değiştirebilmek değerler eğitimiyle mümkündür (Ateş, 2017; Kılınç, 2015: 9). Değerler eğitimi genel hatlarıyla bireylere değer kazandırma işidir. Bu iş kimilerine göre hedef değerlerin açık ve bilinçli bir şekilde doğrudan, kimilerine göre ise doğrudan veya dolaylı bir şekilde yapılması gerekmektedir. Değerler eğitimi bireylerin hedef değerlere bakışını geliştirmek, onların toplumun birer parçası olarak ortak değerler etrafında davranmasını sağlamak amacıyla gerçekleştirilmektedir (Hökelekli ve Gündüz, 2004).

Karagöz'e (2009) göre değerler eğitimi, bireyin kişisel ve sosyal öğrenmelerle edindiği değerleri davranışa dönüştürebilme, insanda var olan iyi olma duygusunu işe koşmayı hedeflemektedir. Değerler eğitiminin iki hedefi bulunmaktadır. Bunların birincisi, bireylerin karakterli bir hayat sürerek yaşamlarından memnun olmalarını sağlamak ikincisi ise toplumsal yaşamın kalitesine katkı sağlamaktır (Akbaş, 2006). Kale'ye (2007) göre ise değerler eğitiminin hedefi bireyin kendisini tanıması, anlaması ve tamamlaması aşamalarını gerçekleştirerek daha iyi bir yaşam sürdürmesine katkı sağlamaktır.

Değerler eğitiminin asıl amacı, bireylerin kendilerine ve çevrelerine dair sorumluluklarını ev, okul ve toplumsal yaşam çerçevesinde uyumlu bir şekilde gerçekleştirebilmesine olanak sağlamaktır (Yılmaz, 2010). Ancak değerler eğitiminin yalnızca teorik olarak ele alınması ve bireylerde tutum ve davranışa dönüşmeden bu sürecin sonlandırılması önemli bir sorundur. Nitekim değerler eğitiminin hem teorik hem uygulamalı bir şekilde gerçekleştirilmesi, bütüncül bir bakış açısıyla bakılması gerekmektedir. Bireyin saygı değerinin muhtevasını bilmesi önemlidir ancak bunu uygulamada davranış halinde göstermesi değerler eğitiminin asıl hedefi olarak görülmelidir. Birçok boyuttan oluşan değerler eğitiminin bilgi boyutunda, değerlerin ne olduğu, kapsamı ve nitelikleri; duygu boyutunda değerlerin önemi noktasında inanç, benimseme, kabul ve tutum; davranış boyutunda ise bireyin değerlere yönelik sahip olduğu bilgi ve duyguların davranışa dönüştürülebilmesi bulunmaktadır (Güngör, 2000).

2.7. Değerler Eğitimi Yaklaşımları

Değerlerin kazandırılması noktasında çeşitli yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımlar değerlerin gelişigüzel değil belirli bir plan dahilinde kazandırılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Söz konusu yaklaşımlardan bazıları şu şekildedir:

1. Değerleri Telkin Etme, Aşılama
2. Değerleri Belirginleştirme, Açıklama
3. Değer Analizi
4. Ahlakî Muhakeme
5. Karakter Eğitimi
6. Değer Eğitiminde Gizil Güç: Örtük Program

2.7.1. Değerleri Telkin Etme, Aşılama

Tarihî süreçte değerler eğitimi yaklaşımları dikkate alındığında toplumsal değerlerin öğretiminde en sık kullanılan yaklaşımlardan birisinin telkin yaklaşımı olduğu görülmektedir. Bu yaklaşımda, belirli bir davranışın çocuklara yeteri kadar gösterilmesi ve tekrarlanması sonucunda çocuğun hedeflenen değeri öğrenebileceği düşünülmektedir. Bu yaklaşımın temelinde aile ve toplumun çocukların davranışlarını şekillendirmek için bir sorumluluk üstlendiği ve bu sorumluluk çerçevesinde hedeflenen değerlerin doğrudan öğretilmesi düşüncesi yer almaktadır (Halstead ve Taylor, 2000'den akt. Doğanay, 2006: 267).

Telkin yaklaşımı, 1920'lerden günümüze karakter eğitimi kapsamında temel yöntemlerden biri olarak görülmüştür. Yakın dönemde geniş kullanım alanları arasında ordu ve dinî kurumlar bulunmaktadır. Söz konusu kurumlarda telkin yaklaşımı, yemin etme, ezberleme ve önemli insanların hayatlarını inceleme biçiminde kullanılmaktadır (Leming, 1997'den akt.: Akbaş, 2004: 97). Bu yaklaşımın okullara yansımalarına bakıldığında, öğrencilere okuma metinleri ve akademik uygulamalar vasıtasıyla değerlerin kavratılması hedeflendiği görülmektedir (Aydın ve Gürler, 2012). Bunun yanında okula yeni başlayan öğrencilere uyum, dikkat, saygı, sevgi gibi değerlerin öğretilmesinde de bu yaklaşım tercih edilmektedir. (Eylar, 1989; akt. Tokdemir, 2007: 39). Telkin yaklaşımının kullanımında ailelerin öğretmenlere nazaran daha avantajlı olduğu düşünülmektedir. Nitekim çocuklar uzun bir müddet aileleriyle vakit geçirdikleri için verilecek öğütler aile tarafından gerekçeli bir şekilde açıklanabilecektir. Bu sebeple telkin yaklaşımının aileler tarafından daha sık tercih edilmesi anlamlı bulunmaktadır (Simon, 1972; akt. Akbaş, 2004: 96).

Telkin yaklaşımında, hedef değerlerin net bir şekilde tespit edilmesi, çelişkilere mahal vermeden örneklerle ve somutlaştırma kullanılarak değer aktarımı yapılması gerekmektedir. Telkin yaklaşımı çerçevesinde geliştirilen bir öğretim modelinin basamakları bu yaklaşımın nasıl uygulanabileceğine dair ipucu vermektedir:

1. *“Telkin yaklaşımı olabilecek değerleri belirleme*
2. *Değer seviyelerini belirleme*
3. *Davranışsal amaçları belirleme*
4. *Uygun metotları seçme*
5. *Metotları uygulama*
6. *Sonuçları değerlendirme”* (Superka, Ahrens, Hedstrom, Ford ve Johnson 1976'dan akt. Ulusoy ve Dilmaç, 2015: 71).

2.7.2 Değerleri Belirginleştirme, Açıklama

Dünyada yaşanan gelişmeler ve değişimler düşünce sistemlerini daha çok özgürlüğe yöneltmiş bu kapsamda telkin yaklaşımının değerleri öğretmekte kullanılması zorlaşmıştır. Yeni nesle mensup gençler kendi değerlerini oluşturmuşlar, toplum ise gençlerin kendi değerlerini anlaması için farklı yaklaşımları benimsemiştir (Kirschenbaum, 2000: 4-20). Özgür düşüncenin benimsenmesi bireylerin eleştirel düşünmelerine olanak sağlamış “neden?” sorusu daha sık sorulmaya başlanmış bu da telkin yaklaşımının başarı ihtimalini zayıflatmıştır.

Öğrencinin merkeze daha çok alındığı bu yaklaşım, telkin yaklaşımına kıyasla öğrencinin kendi kararlarını daha sık verdiği bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda öğretmenler rehber konumundadır. Bu kapsamda değerler doğrudan öğretimden ziyade öğretmenlerin rehberliğiyle birlikte öğrencilerin değerler hususunda kendi pozisyonlarını belirleyebilmelerine imkân tanır (Ulusoy ve Dilmaç, 2016: 72). Öğretmenler, uygun bir ortam oluşturarak öğrencilerin kendi değer anlayışlarını geliştirebilmelerine yardımcı olmaktadır. Bu yaklaşımla gerçekleştirilen etkinliklerle öğrenci kendi değer yargılarını oluşturmaktadır. Değerleri belirginleştirme, açıklama yaklaşımı üç basamak ve yedi alt basamağa ayrılarak açıklanmaya çalışılmıştır (Raths, Harmin ve Simon, 1978’den akt. Ulusoy ve Dilmaç, 2015):

1. “Seçme

- a. *Çocuklarda özgür seçim yapmaları için ilgi uyandırma,*
- b. *Seçme durumlarında farklı seçenekler oluşturmalarına yardımcı olma,*
- c. *Her bir seçeneğin sonuçlarını değerlendirmede çocuklara yardımcı olma*

2. Ödüllendirme

- ç. *Çocukların neyin ödüllendirildiği neyin korunduğu konusunda düşünmelerini teşvik etme,*
- ç. *Seçeneklerinin başkaları tarafından onaylaması için olanaklar sunma.*

3. Davranma

- d. *Çocukları seçimlerinde tutarlı olmaları konusunda özendirme,*
- e. *Bu davranışın tekrarlanması için çocuklara yardım etme” (Gültekin, 2007: 55).*

2.7.3. Değer Analizi

Sosyal bilimci araştırmacılar tarafından ortaya konulan değer analizi yaklaşımının hedefi, değerler açısından sorun yaşayan bireylerin doğru karar verebilmelerini sağlamak için bilimsel araştırma ve mantıksal düşünme süreçlerini kullanmalarına yardım etmektir. Bu yaklaşım çerçevesinde değerlerle ilgili problemler üst düzey bilişsel süreçler kullanılıp akıl

yürütmeye dayalı olarak çözülmektedir (Doğanay, 2006). Değeri tercih edecek bir birey, söz konusu değer hakkında doğru veya yanlış gibi bir yargılama yapmadan önce değeri mantık süzgecinden geçirmek durumundadır. Değer analizi yaklaşımının telkin etme yaklaşımıyla benzerlik taşıdığı düşünülse de bireyleri kendi yaklaşımlarıyla ilgili araştırma yapmaya yönlendirmesiyle değer analizi yaklaşımı farklılık göstermektedir. Ayrıca bireyler telkin edilen değerlerden farklı olarak kendileri değerleri araştırır, bilgi toplar ve değerlendirir (Tokdemir, 2007: 43).

Değerler ile ilgili problem yaşayan bireylerin, bu problemleri çözerken duygularını dahil etmemeleri değer analizi yaklaşımının temel unsurlarındandır. Comb ve Meux (1971), değer analizi yaklaşımı için şu üç nesneyi sıralamaktadır:

1. *“Öğrencilerin mantıklı kararlar alabilmeleri için onlara yardımcı olmak gerekir.*
2. *Öğrencilerin yetenek ve eğilimlerini geliştirmek için, mantıklı değer karar mekanizmalarını oluşturmak gerekir.*
3. *Grupta kendi aralarında ve diğer üyeler arasındaki değer çatışmalarının nasıl çözüleceği öğretilmelidir”* (akt. Ulusoy ve Dilmaç, 2016: 74).

Değer analizi yaklaşımı, öğrenci merkezlidir. Öğretmen hedef değeri telkinle kazandırmaya çalışmaktan ziyade, öğrencilerin değer algılarını kendi çıkarımlarıyla oluşturmalarını hedefler. Değer kazandırma süreci aktif bir düşünmeyle gerçekleştirilmektedir. Bu yaklaşımın uygulanma sürecinde ilgi düzeyine ve zaman yönetimine dikkat edilmeli, örnek olaylara yönelik özetlemelerle aralıklı olarak uygulamalar yapılmalıdır.

2.7.4. Ahlakî Muhakeme

Ahlakî muhakeme yaklaşımı, Piaget ve Kohlberg'in bilişsel düşünme, bilişsel muhakeme, karar verme ve değer ikilemleri süreçleriyle ilgili araştırmalarına dayanmaktadır (Fernandes, 1999'dan akt. Yazıcı, 2006: 508). Bu yaklaşımın temel amacı, bireylerin davranışlarını şekillendirecek ahlakî ilkeler geliştirebilmelerine yardım etmektir. Ahlakî muhakeme yaklaşımında bireyler sosyal hayatta karşılaşılabilecekleri durumlarla karşılaştırılır ve bu sayede davranışlarının toplumun beklentileriyle uyum gösterip göstermediğini tespit eder (Akbaş, 2008: 16).

Ahlakî muhakeme yaklaşımında öğrencilere öğretmenin rehberliğiyle gelecekte yaşanabilecek bazı çıkmazlar ve sorunlar gösterilmektedir. Bu kapsamda öğrencinin söz konusu durumlarla nasıl başa çıkabileceği ve hangi değerleri benimsediği ölçülmektedir. Öncelikle öğrencilere ahlakî ikilemlerin bulunduğu örnekler verilir ve onların çıkmazı çözmeleri beklenir.

Öğretmenler bunu sağlarken her bir öğrenciyi söz konusu ahlakî ikileme karşılaştırarak örnek olayla ilgili konuşulanları diğer öğrencilerin duymasını sağlar. Burada asıl önem arz eden durum öğrencilerin hangi ikilemi tercih ettiği değil bunun nedenidir (Leming, 1999'dan akt. Yazıcı, 2006: 508). Öğretmen uygulama sürecinde sınıfta gruplar oluşturarak örnek olayla ilgili sergilenecek en uygun davranışın ne olabileceğini sorar. Bu soru çerçevesinde tüm gruplar tartışmaya katılır ve her ikilem öğrencilerin gelişim seviyelerine uygun olarak çözülür (Akbaş, 2008: 15).

2.7.5. Karakter Eğitimi

Karakter eğitimi, ahlakî değerlere sahip bireyler yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Başaran'a göre (1997: 93), karakter eğitiminde üç yol izlenmektedir. Birinci yol öğrencilere ahlak kurallarını vererek bu kurallar çerçevesinde araştırmalar yapmak; ikinci yol öğrencilere ahlak kurallarını anlatarak bu konuda ele alınmış kitapları okumak; üçüncü yol ise öğrencilerin yüz yüze geldiği ahlakî problemlerin çözülmesinde onlara rehberlik etmektir.

Karakter eğitiminde kullanılacak yöntemler hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Bültenler hazırlamak, uygun edebî ürünleri kullanmak, derslerde hikayelere yer vermek ve değer tartışmalarına ortam hazırlamak söz konusu yöntemlerden bazılarıdır (Ekşi, 2003'ten Akt. Akbaş, 2008: 18). Bu hususta farklı görüşlerin ve ilkelerin benimsendiği görülmektedir. Karakter Eğitimi Ortaklığı (The Character Education Partnership), etkili karakter eğitiminde on bir temel ilke belirlemiştir:

1. *“İyi karakterin temelini oluşturan etik değerleri geliştirir.*
2. *‘Karakter’ kavramını düşünce, duygu ve davranışı kapsayacak şekilde kapsamlı olarak tanımlar.*
3. *Kapsamlı, kasıtlı, ileriye yönelik ve etkili bir karakter gelişimi yaklaşımını kullanır.*
4. *İnsancıl bir okul topluluğu yaratır.*
5. *Öğrencilere ahlakî eylem olanakları sunar.*
6. *Tüm öğrenenlere saygı duyan, onların karakterini geliştiren ve başarılı olmalarına yardımcı olan anlamlı ve zorlayıcı bir akademik program içerir.*
7. *Öğrencilerin içsel güdülenmelerini arttırmaya çalışır.*
8. *Karakter eğitiminde sorumluluğu paylaşan ve öğrencilerin eğitimine rehberlik edecek aynı öz değerlere uymaya çalışan bir öğrenme ahlak topluluğu olacak okul personeli taahhüt eder.*

9. *Karakter eğitimi inisiyatifinin ortak ahlakî liderliğini ve uzun vadeli desteğini artırır.*

10. *Aileleri ve toplum üyelerini karakter oluşturma çabalarında ortaklar olarak işe koşar.*

11. *Okulun karakterini, okul personelinin karakter eğitimcileri olarak işlevini ve öğrencilerin ne ölçüde iyi karakter sergilediklerini değerlendirir” (Lickona, Schaps ve Lewis, 1996; akt. Demirel, 2009: 38).*

Okulların aslî unsurları olan öğretmenlerin çeşitli görevleri bulunmaktadır. Bu görevler arasında karakter eğitimi önemli bir yer tutmakta öğretmenlerin; rol model olma, doğru ve yanlış kavramlarını tanıtmaya, öğrencilerle empati kurma, öğrencilerin ahlakî gelişimlerini sağlamak adına çeşitli uygulamalar yapma ve edebi metinler aracılığıyla öğrencilerin karakter eğitimlerine yön verme gibi sorumlulukları bulunmaktadır (Ryan, 1999; akt. Akbaş, 2004: 70).

2.7.6. Değer Eğitiminde Gizil Güç: Örtük Program

Örtük program, kapsam itibariyle oldukça geniş olan ve ders dışı etkinlikleri de kapsayan bir program türü olarak karşımıza çıkmaktadır (Demirel, 2002: 8). Gizli müfredat kavramıyla da karşılanabilen örtük program, öğrencilerin gün içerisinde doğal akışta yapmış oldukları faaliyetler çerçevesinde öğrendikleri inanç, anlam ve doğruları ifade etmektedir (Taşpınar, 2009: 27). Resmî programda açıkça belirtilmiş olan amaç ve faaliyetlerden farklı olarak öğretim-öğrenme süreçlerinde yapılan uygulamalar neticesinde öğrencilerin ulaşabildikleri nitelikler örtük programla açıklanmaktadır (Yüksel, 2002: 362).

Eisner örtük programı şu şekilde tanımlamıştır: “Toplantılar, kıyafet düzenlemeleri, öğrenciyi izleme ve diğer bütün kültürel özellikler aracılığıyla okulun öğrencilere dolaylı olarak öğrettiği her şey” (Eisner, 1985; akt. Katılmış, 2010: 67). Okul içi ve okul dışı tüm eğitim-öğretim unsurları örtük program tarafından kapsamaktadır. Bu özelliğiyle örtük program değerlerin yer ve zaman fark etmeksizin kazandırılmasında büyük önem taşımaktadır.

Örtük program resmi müfredatta yer almayan öğretim ve öğrenme faaliyetleriyle ilişkilidir. Formal yöntemlerle değiştirilmekte güçlük çekilen birçok davranış kalıbı örtük programın katkılarıyla değiştirilebilmektedir. Bu sebeple değerler eğitiminde öğretmenlere önemli faydalar sağlamaktadır. Farklı yaklaşımlarda da olduğu gibi öğretmenler örtük programda da rehberlik görevini üstlenmektedir. Nitekim model bir öğretmenden beklentiler şu şekildedir:

1. *“Açık, tutarlı ve dürüst mesajlar veren,*

2. *Üstünlük taslamayan ve asla otoriter olmayan,*
3. *Yüksek beklentileri açıklayan,*
4. *Gerçekten dinleyen,*
5. *Eylemleriyle saatleri yerine getiren,*
6. *Çalışkan ve öğrencilerin öğrenmesi yönüyle gerçekten duyarlı olan,*
7. *Saygıyı sürdüren” (Williams, 1993; akt. Sarı. 2007: 66).*

2.8. Türkiye’de Değerler Eğitimi ve Tarihsel Arka Planı

Türk eğitim tarihi ele alındığında İslamiyet öncesi dönemden günümüze kadar değerlerin farklı şekilde öğretildiği görülmektedir. Bu süreçler ilk dönemlerde değerler eğitimi başlığı altında ele alınmasa da ilerleyen dönemlerde programlı bir şekilde ele alınmıştır.

İslamiyet öncesi Türk devletleri döneminde ortaya konulan eserler incelendiğinde genellikle öğretici bir amaçla yazılan ilkeleri ve ahlakî esasları kapsadığı görülmektedir. Bu eserlerde iyilik, cömertlik, bilgelik, cesaret, büyüklere itaat vb. değerler ön plana çıkmaktadır. Nitekim Orhun Abideleri ele alındığında bilgelik ve alplik kavramlarının iyi ve başarılı bir hükümdarın nitelikleri olarak belirtildiği görülmektedir (Akyüz, 2014: 5-13). Bu değerlerde savaşçı ve göçebe bir toplum yaşamının ve benimsenen dinî değerlerin etkisi bulunmaktadır.

Türklerin İslamiyet ile tanışmasından sonra ahlâk ve değer anlayışlarında farklılıklar oluşmuştur. Bu anlayışlar medreseler, vaazlar ve edebi eserler gibi unsurlarla halka aktarılmıştır. Bu süreç değerler eğitimi kavramı altında olmasa da bir değer eğitimi sürecinin göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu dönemde İbn-i Sina, Farabi, Yusuf Has Hacib, Mevlana ve Yunus Emre gibi şahsiyetler yetiştiren Türk toplumun bir kısmı bu şahsiyetlerin değer anlayışlarını benimsemiştir. İyilik yapmak, adil ve mütevazı olmak, kötülükten uzak durmak, yardımlaşmak ve güzel ahlaklı olmak bu dönemin belirgin değerleri arasındadır (Akyüz, 2014: 19-20).

Tanzimat sonrası döneme gelindiğinde ilköğretim alanında ilk girişimlerden biri olarak Nisan 1847 tarihli çıkarılan ve “Etfalin Talim ve Tedris ve Terbiyelerini ne Veçhile İcra Eylemeleri Lazım Geleceğine Dair Sıbyan Mekatibi Hacerleri Efendilere İta Olunacak Talimat” başlığını taşıyan belge gösterilebilir. Bu belgeyle birlikte Türkçe ahlak dersi verileceği bildirilmiştir. Tanzimat döneminde 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi İstanbul’da Darülfünun-ı Osmanî kurulacağı ifade edilmekte ve ayrıntılı hükümler getirmektedir. Darülfünun hikmet ve edebiyat, ilm-i hukuk, ulum-i tabiiye ve riyaziye şubelerinden oluşacak

şubelerde ilm-i ahlak dersi de verilecektir. Ayrıca Sıbyan mekteplerinde Ahlak Risaleleri verilmeye de başlanmıştır (Kafadar, 2019).

1900'lü yıllardan başlayarak Cumhuriyet sonrası dönemden günümüze kadar geçen süreçte yayımlanmış olan programlar göz önüne alındığında hedef değerlerin kazandırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu programda değerler dolaylı veya doğrudan olarak yer almıştır. Programlarda duyarlılık, vatanseverlik, bağımsızlık, estetik, sorumluluk, saygı, sevgi, temizlik, dayanışma, yardımlaşma, çalışkanlık gibi değerler vurgulanmıştır (Kafadar, 2019). Söz konusu programlar farklı derslere hitap ettiği gibi Türkçe dersine de hitap etmektedir.

2.9. Türkçe Eğitiminde Değerler Eğitimi

Değerler eğitimi başlığı 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nda yer alan maddeler içerisinde örtük bir şekilde bulunmaktadır. Nitekim kültürel değerlerin korunması, iyi insan yetiştirme çabası, manevî değerlere saygı vb. başlıklar değerler eğitimi bağlamında değerlendirilebilir. Bunun yanında okullarda yürütülen her dersin değerler eğitimine katkısı olabileceği söylenebilir. Ancak Türkçe dersi, ders sürecinde işlenen edebî metinler (roman, hikâye, şiir vb.), millî kültürün aktarımında Türkçenin gücünün kullanılması gibi unsurlar vasıtasıyla ön plana çıkmaktadır.

Türkçe dersinin özellikleri ele alındığında, gerek nitelikli kitaplardan seçilen metinlerin ve farklı materyallerin ders sürecinde kullanılabilmesi gerekse Türkçenin sözlü ve yazılı unsurları millî ve manevî değerlerimizin öğretiminde önemli unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle nitelikli edebî metinler ve dilin bünyesinde yer alan atasözleri, deyimler ve kalıp sözler gibi millî ve manevî kültürü yansıtan öğeler vasıtasıyla değerler eğitimine yönelik geniş bir imkana sahiptir. Nitekim edebî eserler eğitici ve sanatsal özelliklerinin yanı sıra Türkçe dersinde değerler eğitimine katkı sağlayacak unsurlardan biri olarak görülmektedir (Kavcar, 1982). Türkçe ders kitabında yer alan metinler ve bu metinlerden hareketle yapılacak etkinlikler öğrencilere hedeflenen değerleri kazandırabilmeyi mümkün kılmaktadır (Kaygana, Yapıcı ve Aytan, 2013: 658).

Türkçe dersi, öğrencilerin dört temel dil becerisini ve dil bilgisini geliştirmeyi hedeflediği gibi millî, manevî ve evrensel değerleri de kazandırmayı hedeflemektedir (Doğan ve Gülüşen, 2011: 77). Bu hedeflerde kullanılan en önemli araçlardan biri Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerdir. Metin tabanlı işlenen Türkçe dersi, ahlakî muhakeme ve değer analizi yaklaşımları kullanılarak değerler eğitimi verilmesine oldukça elverişlidir (Karatay, 2011: 1403). Bu derste öğretmenler hedef değerlerin kazandırılması için rol model olabilir, ders

kitaplarında yer alan metinlerden faydalanılabilir ayrıca atasözleri, deyimler, türküler, maniler ve destanlar gibi Türkçenin zengin ürünlerinden faydalanabilir. Bu kapsamda dil öğretmenlerinin kendi dilinin özelliklerini ve alanını iyi bilen ayrıca kültüre hâkim (Kurt, 2020) olması beklenmektedir. Dile ve kültüre hâkim olan öğretmenlerin değerler eğitiminde daha başarılı olacağı düşünülmektedir.

Türkçe dersi; ders kitapları, edebî metinler ve Türkçenin söz varlığı zenginliklerinin yanı sıra Millî Eğitim Bakanlığının hazırlamış olduğu Türkçe Dersi Öğretim Programı'yla da değerler eğitimi açısından oldukça önemli bir derstir. Programda öğretim programlarının amaçları başlığı dikkate alındığında “*Ortaokulu tamamlayan öğrencilerin, ilkokulda kazandıkları yetkinlikleri geliştirmek suretiyle millî ve manevî değerleri benimsemiş, haklarını kullanan ve sorumluluklarını yerine getiren, “Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi”nde ve ayrıca disiplinlere özgü alanlarda ifadesini bulan temel düzey beceri ve yetkinlikleri kazanmış bireyler olmalarını sağlamak*” ve “*Liseyi tamamlayan öğrencilerin, ilkokulda ve ortaokulda kazandıkları yetkinlikleri geliştirmek suretiyle, millî ve manevî değerleri benimseyip hayat tarzına dönüştürmüş, üretken ve aktif vatandaşlar olarak yurdumuzun iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmasına katkıda bulunan, “Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi”nde ve ayrıca disiplinlere özgü alanlarda ifadesini bulan temel düzey beceri ve yetkinlikleri kazanmış, ilgi ve yetenekleri doğrultusunda bir mesleğe, yükseköğretime ve hayata hazır bireyler olmalarını sağlamak.*” ifadelerinin yer alması ve bunun yanında; öğretim programlarının perspektifi başlığı altında “*Eğitim sistemimizin temel amacı değerlerimiz ve yetkinliklerle bütünleşmiş bilgi, beceri ve davranışlara sahip bireyler yetiştirmektir. Bilgi, beceri ve davranışlar öğretim programlarıyla kazandırılmaya çalışılırken değerlerimiz ve yetkinlikler bu bilgi, beceri ve davranışların arasındaki bütünlüğü kuran bağlantı ve ufuk işlevi görmektedir. Değerlerimiz toplumumuzun millî ve manevî kaynaklarından damıtılarak dünden bugüne ulaşmış ve yarınlarmıza aktaracağımız öz mirasımızdır*” şeklinde yer alan bu ifadeler Millî Eğitim Bakanlığının değerler eğitimini bir amaç olarak gördüğünün göstergesidir (TÖP, 2019).

Programda (2019) değerler eğitimine önemli bir yer ayrılmış ve değerlerimiz başlığı altında değerlerin öğretim programının perspektifini oluşturduğu ve sonraki nesillere aktarılmasının önemi üzerinde durulmuştur. Bu başlığın son bölümünde “*adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik*” değerleri kök değerler olarak ön plana çıkarılmış ve bu değerlerin öğrenme öğretme sürecinde ilişkili olduğu farklı değerlerle birlikte kazandırılması üzerinde durulmuştur.

Değer aktarımında önemli bir yeri olan metinlerin ders kitaplarına seçilmesinde çeşitli kriterler bulunmaktadır. Bu yönüyle eserlerin kültürümüze ait değerleri taşıması gerekliliği şu ifadelerle ortaya konulmuştur: “*Ders kitaplarına alanda yaygın olarak kabul görmüş yazar ve eserlerden, edebî ve kültürel değer taşıyan metinler alınmalıdır. Türk cumhuriyetleri ve Balkan Türkleri edebiyatlarından eserlere yer verilmelidir.*” (TÖP, 2019) bu bağlamda metinlerin değerlerimizle çelişmemesi gerekliliği ortadadır.

Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda (2019), farklı temalar yer almakta söz konusu temalarda yer alabilecek konular incelendiğinde bu konuların bazılarının değerler eğitimi hizmet edebileceği düşünülmektedir. Özellikle her sınıf düzeyinde işlenmesi zorunlu olan “Erdemler”, “Millî Kültürümüz”, “Millî Mücadele ve Atatürk” temalarında sıklıkla değerlere rastlandığı tespit edilmiştir. Zorunlu temalarda yer alan konu önerileri şu şekildedir:

“Erdemler: ahlak, alçak gönüllülük, azim, cömertlik, dayanışma, dostluk, dürüstlük, güven, iyilikseverlik, kardeşlik, merhamet, paylaşma, sabır, sadakat, saygı, sevgi, sılayırahim, vefa, vicdanlı olmak, yardımlaşma vb.

Millî Kültürümüz: aile, bayrak, büyüklerimiz, dinî bayramlar, gelenekler, geleneksel sporlar, insan ilişkileri, kültürel miras, mekânlar, millî bayramlar, şehirlerimiz, sila, tarihî mekânlar, tarihî şahsiyetler, tarihî eserlerimiz, Türkçe, vakıf kültürü, vatan, yurdumuz vb.

Millî Mücadele ve Atatürk: 15 Temmuz, Atatürk, Çanakkale, cesaret, Cumhuriyet, fedakârlık, gazilik, İstiklâl Marşı, kahramanlık, Kut’ül Amare, millî egemenlik, millî irade, millî kimlik, millî mücadele, Sarıkamış Harekâtı, şehitlik, vatanseverlik vb.”

Programda yer alan Hak ve Özgürlükler, Birey ve Toplum, Okuma Kültürü gibi zorunlu olmayan temalara dair konu önerileri incelendiğinde de değerler eğitimi kapsamına girebilecek “*eşitlik, farklılıklara saygı, dayanışma, adalet, barış, okuma sevgisi, inanç hakkı*” gibi değerlerin işlenebileceği konular olduğu görülmektedir.

2.10. Edebi Eserler ve Değerler Eğitimi

Değerler eğitiminde önemli bir yeri bulunan edebî eserler, bireylerde estetik duygular uyandırabilen; duygu, düşünce ve hayal dünyasını zenginleştirebilen; dilin etkili kullanımıyla üretilen eserlerdir (Calp, 2017: 57). Edebî metinler kültüre dair değerleri sanatsal bir bakış açısıyla somutlaştırmakta, temsil ettiği toplumun değerlerinin benimsenmesine katkı sunarken estetik anlayışının da gelişmesine yardımcı olmaktadır (Kurudayıoğlu ve Çakıcı, 2013: 48).

Edebî eserler, çocukların gelişim dönemlerini dikkate alarak sosyal gerçekliklerin sezdirilmesi sağlamalıdır. Bu bakımdan kitaplar çocukların çeşitli yönlerde gösterecekleri gelişime katkı sunacak bir sorumluluğa sahiptir (Sever, 2015: 95). Kültür aktarımının yegâne unsuru olan dil kullanımının önemli araçlarından biri olan Türkçe ders kitaplarına yönelik Yazıcı Okuyan (2012: 40): “*Ders kitapları ait oldukları alanın öğretim programları doğrultusunda hazırlanırlar. Ders kitapları ancak öğretim programındaki kazanımlara yönelik hazırlanırsa amacına hizmet edebilir.*” ifadelerini kullanmıştır. Bu ifadelerden hareketle Türkçe ders kitapları hazırlanırken öğretim programında geniş bir yer tutan değerler eğitimine dikkat edilmesi elzemdir.

Millî Eğitim Bakanlığının yakın dönemde yapmış olduğu çalışmalarla değerler eğitimini esas alan bir anlayış benimsediği söylenebilir. Değerlerin programlara eklenmesi ve ders kitaplarına yansımaları bu anlayışın bir sonucu olarak görülmektedir. Bu anlayışla birlikte öğretmenlerin materyal bulmaya yönelmesi ve edebî eserlerin en temel materyaller olarak görülmesi bu metinlerin önemini bir kat daha artırmıştır. Nitekim öğrenciler ders kitaplarında yer alan metinler aracılığıyla çeşitli sosyal rollerle karşılaşmaktadır. Bunun yanında metinlerde yer alan millî, manevî ve evrensel değerlerle birlikte öğrenciler iyi ile kötüyü, doğru ile yanlış ayırabilecek noktaya gelmektedir (Çelikpazu ve Aktaş, 2011). Bu sebeple ders kitaplarında yer alacak metinlerin gerçek yaşamla uyum içerisinde, okunabilir, anlaşılabilir ve yorumlanabilir olması gerekmektedir.

2.11. Buket Uzuner

2.11.1. Hayatı

Buket Uzuner, 3.10.1955 tarihinde Ankara’da doğmuştur. Annesi Rabia Özar babası ise Hayati Uzuner’dir. İlk ve orta öğrenimini Ankara’da tamamlamıştır (Uzuner, 2002). Hacettepe Üniversitesi Fen Fakültesi Biyoloji bölümünden 1977 yılında mezun olan Uzuner, Bergen ve Michigan Üniversitelerinde biyoloji ve çevre bilimi eğitimi almıştır. Tampere Teknik Üniversitesi ve ODTÜ’de ise araştırmacı olarak çalışıp ders vermiştir (Uzuner, 2018).

Uzuner, yazarlık serüvenine 1975 yılında Dönemeç’te yayımlanmış olan “Efendi” adlı hikâyesiyle başlamıştır. Ardından farklı dergilerde hikâyeleri yayımlanmaya devam etmiştir. Hikâye, deneme ve gezi yazısı gibi farklı edebî türlerde eserler yazan Uzuner, söz konusu eserleri çeşitli gazete ve dergilerde yayımlamıştır (Uzuner, 2002).

Eserlerinin biyografi bölümünde roman, hikâye ve gezi yazısı yazarı olarak nitelendirilen yazar, resmi internet sayfasında söz konusu tanımlamalara ek olarak çevre

bilimci, feminist, hayvan hakları ve çevre savunucusu sıfatlarıyla nitelendirilmektedir. Romanları farklı dillere çevrilmiş olan Uzuner, 1996 yılında Iowa Üniversitesinin (IWP) “onur üyesi” olmuş, 2004 yılında da ODTÜ Senatosu tarafında takdir belgesiyle onurlandırılmıştır. 2016 yılında Ankara Üniversitesi ve Ankara Öykü Günleri Derneği tarafından verilen Öykü Onur Ödülü’nü; 1993 yılında Balık İzlerinin Sesi adlı romanı Yunus Nadi Roman Ödülü’nü; 1998 yılında Kumral Ada Mavi Tuna romanı İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Ödülü’nü almıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nin 75. kuruluş yıl dönümünde Türkiye üniversiteleri, basını, meslek kuruluşları ve 81 ilin valiliklerinden oluşturulan jürinin oylarıyla, Cumhuriyetin 75 başarılı kadınından biri olarak seçilmiştir. İklim değişikliği ve çevre sorunlarını ele aldığı, Türk mitolojisinden yararlanarak fantastik öğeler kullandığı ve “Tabiat Dörtlemesi” olarak adlandırdığı “Su”, “Toprak”, “Hava” adlı romanları yayımlayan yazar, “Ateş” adlı romanını yazma aşamasındadır (Uzuner, 2018).

2.11.2. Edebi Kişiliği

Uzuner’in edebî kişiliği incelendiğinde Ragıp Duran’ın “*Buket Uzuner bilinenlerden farklı bir “kadın öykücü”*. Mesleki ve coğrafi spektrumu çok geniş açılı. Akademi, reklamcılık, turizm, gazetecilik mecralarında emek sarf etmiş, İstanbul, Kemer, İskandinavya, Ankara ve Leningrad adlı semtlerde öykü yazmış. Nüfus kağıdında meslek hanesinde çevrebilimci yazıyor olmalı. Ten ve ruhunun kimlik kartında ise “yazar” Uzuner’i belirleyen üç niteleme, genç, modern ve kentli olsa gerek. Öykücünün morötesi ışınli gözlemleri var. Bilinçaltındaki iffet ve nefret bahçelerini, berrak suluboya biçimiyle sergiliyor. “Kadın” ve “erkek” kahramanlarına, ilk kitabı, “Benim Adım Mayıs”ta olduğu gibi, değişik renkli güneş gözlükleriyle bakıyor. Sade, gösterişsiz ama akıllıca, işlenmiş bir üslubu var Uzuner’in. Fantastik ve düşlü bir kalem. Kapak tasarısı çok başarılı olmasa da, “Ayın En Çıplak Günü”nde, gri, “humor”lu, tan ya da grup zamanı, okunan zeytinyağlı dokuz öykü var.” şeklindeki ifadeleri göze çarpmaktadır (Toptaş, 2008: 9).

İnci Enginün, Buket Uzuner hakkında yaptığı değerlendirmede ise “Çeşitli yazarlara göndermelerin ve çeşitli yazarlardan alıntılarının bulunduğu Buket Uzuner’in eserlerinde yazarın içine girdiği kültür ve sanat çevrelerinin izleri yer almaktadır. Kanada Yazarlar Derneği üyesi olan ve dış dünya ile yakın ilgisi olan Buket Uzuner günümüz edebiyat dünyasını da takip etmektedir.” İfadelerine yer vermiştir (Enginün, 2015: 432).

Yayımladığı ilk kitabını acemice bulan yazar: “Elbette daha acemiceydi ama yayınlanabilirdi (...) ama ben yazdıklarına güveniyordum. Evet piyasadaki öbür hikâyelere

çok benzemiyordu benimkiler, daha farklıydı. Çok sarkastikti, devrik cümleler fazlaydı, rahat okunmasını önemsiyordum. Bu, bana gerçeklik ve bizdenlik duygusunu verir daima. Ama o dönemde yeniydi bu üslup henüz. Sonunda ilk kitabım Süreç'ten çıktı.” (Toptaş, 2008: 17) ifadeleriyle edebî yönden süreçte gelişim gösterdiğini vurgulamıştır. Okurlar arasında çok sevilen ve büyük ses getiren ilk kitabının ardından 1988 yılında Ayın En Çıplak Günü isimli ikinci kitabını, daha sonra ise birbirini takip eden Güneş Yiyen Çingene (1989), Şairler Şehri (1994), Karayel Hüznü (1993) adlı hikâye kitaplarını yayımlayarak başarısını pekiştirmiştir (Toptaş, 2008: 17). İki Yeşil Su Samuru, Anneleri, Babaları, Sevgilileri ve Diğerleri adlı ilk romanını 1991 yılında yayımlayan Uzuner, öykücülükten romancılığa geçiş yapmıştır. Yazar, Oya Ayman Büber ile yapmış olduğu söyleşide “Neden roman?” sorusunu şöyle cevaplamıştır: “Şiirselliğe, şiir akrabalığı, yoğunluğu ve kısacık keskinliği nedeniyle kendimi hep öyküye yakın hissettim. Eğer her insan bir edebiyat türüne dönüşse, ben ne şiir, ne de roman olurum. Ben öyküyüm! Ama roman uzun soluklu, an'dan çok, olaylar üzerinde yoğunlaşma olanağı veren bir yazın türü. Bu kez romanı seçişim tamamen uzun soluk gereksinmesidir” (Uzuner, 2020).

Yazarı edebiyat dünyasında asıl meşhur kılan 1997 yılında tamamladığı ve bir yıl sonra İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Ödülü'nü alan Kumral Ada Mavi Tuna romanıdır. Bu romanda 1994 yılında Türkiye'de oluşan olaylar kurgulanmıştır. Yazar, verdiği röportajların birinde bu romanın yazım süreci hakkında şu şekilde bilgi vermiştir: “Bir meseleyi daha iyi kavrayabilmek için ben o meseleden bir romanda, bir öykü de olabilir, bir hikâyenin içinde anlatarak kendimi iyileştirmeye çalışıyorum. Kumral Ada Mavi Tuna'ya dönersek, mesela bu iç savaşlar o kadar kalbimi kırıyordu ki. Ne yapabilirim? Ağlamak, üzülme yetmiyor. Ne yapabilirim? Siyasetçi değilim, dünyaya verecek bir mesajım yok, beni dinleyecek kimse yok. O zaman bir roman yazabilirim diye oturuyorum” (Uzuner, 2020).

2.11.3. Eserleri

Buket Uzuner'in Türkiye'de yayımlanmış kitapları; roman, hikâye, gezi yazıları, biyografi, deneme ve çizgi roman olmak üzere altı kategoriye ayrılmaktadır. Yazarın Türkiye'de yayımladığı ve altı kategoriye ayrılan eserleri şu şekildedir:

Hikâye:

Benim Adım Mayıs (1986)

Ayın En Çıplak Günü (1988)

Güneş Yiyen Çingene (1989)

Karayel Hüznü (1993)

Şairler Şehri (1994)
Şiirin Kızkardeşi Öykü (2003)
Yolda (2009)
Bir Yılbaşı Hikayesi (2013)

Gezi yazısı:

Bir Siyah Saçlı Kadının Gezi Notları (1989)
Şehir Romantiğinin Günlüğü (1998)
New York Seyir Defteri (2000)

Roman:

İki Yeşil Susamuru, Anneleri, Babaları, Sevgilileri ve Diğerleri (1991)
Balık İzlerinin Sesi (1993 Yunus Nadi Roman Ödülü) (1992)
Kumral Ada~Mavi Tuna (1998 İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Ödülü) (1997)
Uzun Beyaz Bulut- Gelibolu (2001)
İstanbulullar (2007)
Uyumsuz Defne Kaman"ın Maceraları/SU (2012)
Uyumsuz Defne Kaman"ın Maceraları/TOprak (2015)
Uyumsuz Defne Kaman"ın Maceraları/HAVA (2018)

Biyografi:

Gümüş Yaz, Gümüş Kız (2002)

Deneme:

Selin ve Cem"le Yolculuklar (2004)
Benim Adım İstanbul (2011)

Çizgi Roman

İstanbulullar (2011- Çizer Ayşe Nur Atasoy)

2.12. İlgili Araştırmalar

2.12.1. Yurt İçinde Yapılmış Araştırmalar

Yurt içinde yapılmış olan çalışmalara bakıldığında, değerler eğitimi ile ilgili birçok çalışma olduğu görülmektedir. Bu çalışmaların hemen hepsinde mevcut durumu ortaya çıkarmak için tarama modelinin kullanıldığı göze çapmaktadır. Sayıları az olsa da tarama modelinin yanı sıra daha kapsamlı başka çalışmalar da vardır. Bu araştırmaya benzer yurt içinde oluşturulmuş araştırmalar şu şekildedir:

Elbir ve Bağcı'nın (2013), “Çocuk edebiyatı ürünleriyle çocuklar için yazılmış eserlerin değerler eğitimi bağlamında karşılaştırılması.” adlı araştırmasında betimsel alan araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda adalet, affetmek, azimli olmak, böbürlenmemek, cesaret, çalışkan olmak (başarı), cömert olmak, dayanışma, doğru arkadaş seçmek, doğru karar vermek, dostluk, duyarlı olmak, düzenli olmak, edepli (ahlaklı) olmak, empati kurmak, farklı kültürleri tanımak-saygı duymak, güven, hak ederek kazanmak, haksızlık yapmamak, hayvan sever olmak, hasta ziyareti, insan onuruna özen göstermek, iyi yürekli olmak, kanaatkâr olmak, merhamet (şefkat), misafirperverlik, örnek olmak, özgüven, özür dilemek, özveri (fedakârlık), paylaşmak, sabır, sevgi, saygı, sorumluluk, söz dinlemek, tabiatı sevmek-korumak, temiz olmak, tutumluluk, vatansever olmak, vefa, yalan söylememek (dürüstlük), yardımsever olmak, yeteneklerini keşfetmek değerleri tespit edilmiştir.

Gelişli'nin (2013), “Çocuk Dergilerinde Millî Kimlik ile İlgili Değerlerin Sunuluşu” adlı araştırmasında nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda çocuk 24 dergilerinde yayınlanan yazılarla Türkiye Cumhuriyeti'nin temel niteliklerinin çocuklara kazandırılmaya çalışıldığı, Türk kimliği ve öz Türkçe ile ilgili vurgulamaların 1950'li yıllara kadar ağırlık kazandığı, kahramanlık öyküleri ile vatan, millet, kültür ve tarih bilinci verildiği, Türk Kültürü ile ilgili değerlerin kazandırılmasına yönelik konuların ön plana çıkartılarak millî kimlik bilincinin çocuklara kazandırıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kuru'nun (2016), “Ayşe Yamaç'ın Çocuk Romanlarının Değerler Eğitimi ve Dil Zenginliği Açısından İncelenmesi” adlı araştırması betimsel nitelikte bir çalışma olup doküman incelemesi yöntemi esas alınarak yapılmıştır. Araştırma sonucunda değerlerin toplam 527 kere geçtiği tespit edilmiştir. İncelenen eserlerin içinde en fazla sevgi (93), en az ise aile birliğine önem verme (17) değerine yer verildiği belirlenmiştir.

Karagöz'ün (2017), “Emin Özdemir'in Çocuk Kitaplarına Değerler Eğitimi Bağlamında Bir Bakış: Bir Çözümleme Çalışması” adlı araştırması nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılarak desenlenmiştir. Araştırma sonucunda kitaplarda toplam 862 değer yer aldığı belirlenmiştir. İncelemeye konu kitaplarda değerlerin sayısal dağılımına bakıldığında en çok işlenen ilk beş değer sevgi (166), arkadaşlık (97), yardımlaşma (40), selamlaşma (39), çalışkanlık (38), olduğu saptanmıştır. En az yer verilen değerlerin ise tarihsel mirasa duyarlılık (3), vatanseverlik (3), alçak gönüllülük (2), çoğulculuk (2) ve vefa (2) olduğu görülmüştür. Emin Özdemir'in çocuk kitaplarında “helalleşme” değer ifadesine yer verilmediği belirlenmiştir.

Ağaoğlu'nun (2018), “Bahaeddin Özkıışı'nın Eserlerinin Değerler Eğitim Açısından İncelenmesi” adlı araştırmasında nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği

kullanılmıştır. Araştırma sonucunda Bahaeddin Özkişi'nin eserlerinde değerlerin geniş yer tuttuğu görülmüştür. Buna göre en çok yardımseverlik, vatanseverlik, saygı değerleri tespit edilmiştir. En az tespit edilen değerler ise çalışkanlık, cömertlik, alçakgönüllülük ve sadakat değerleridir.

Senek'in (2018), "Aytül Akal'ın Masallarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi" adlı araştırmasında nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılmış, literatür taraması ve içerik analizi yapılmıştır. Araştırma sonucunda 58 masalda 20 değer tespit edilmiştir. Bu değerler şunlardır: Adaletli olma, arkadaşlık, barış, cesaret, çalışkanlık, dayanışma, doğruluk, duygudaşlık, fedakârlık, kanaatkârlık, özgürlük, sabırlı olma, sağlıklı olmaya önem verme, saygı, sevgi, sorumluluk, şükür, tasarruf etme, temizlik, yardımlaşma.

Barin'in (2019), "Üzeyir Gündüz'ün Çocuk Kitaplarındaki Eğitsel Değerler" adlı araştırmasını betimsel tarama modelinde ve tarama modellerinden olan doküman inceleme metodu esas alarak gerçekleştirmiştir. Araştırma sonucunda toplamda 32 farklı değer grubu içinde 357 adet değer tespit edilmiştir. En çok kişisel değerlerle (120) ilgili bulgular tespit edilmişken, en az millî değerlerle (20) ilgili bulgulara ulaşılmıştır. Gündüz, kişisel değerler içinde en çok kararlılık (27) değerine yer vermişken, kişisel değerlerden sonra en çok işlenen değer sınıflandırması ahlakî değerlerdir (85). Yardımlaşma-dayanışma-paylaşma-birlik en çok bulunan değerlerdir. Değer açısından üçüncü sırada yer alan evrensel değerler (80) içerisinde en çok sevgi, merhamet-şefkat, hak-hukuk değerlerine yer verilmiştir. Dinî değerler (52) İslamî çizgide giden Üzeyir Gündüz'ün eserlerinde dördüncü sırada yer almaktadır.

Bastem (2018) Vahap Akbaş'ın sekiz çocuk kitabını değerler eğitimi bakımından incelemiş ve bu eserlerde sevgi, saygı, aile, merhamet gibi değerleri çatısında toplayan evrensel değerlere daha fazla yer verildiğini, yazarın dine bakışını ortaya koyan Allah inancı, peygamber sevgisi, dua, dinî olgunluk, sabır ve şükür gibi konulara ağırlık verildiğini ve eserlerde İslamiyet merkezli bir değer anlayışına vurgu yapıldığını ifade etmiştir.

Veysi Çelebi tarafından 2018 yılında yapılan "Aytül Akal'ın Çocuk Romanlarının Değerler Aktarımı Açısından İncelenmesi" adlı çalışmada Aytül Akal'ın çocuk romanlarında yer alan değerler tespit edilmiş, bu değerlerin Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan değerlerle örtüşüp örtüşmediği ve değer aktarımının nasıl gerçekleştirildiği ortaya konmuştur.

Ahmet Burak Tekinşen tarafından 2019 yılında yapılan "TRT Çocuk Dergisi'nde Yer Alan Edebî Metinlerin Değerler Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi" adlı çalışmada TRT Çocuk Dergisi'nin 2010- 2016 yılları arasında yayımlanan 70 sayısı tek tek incelenmiş ve dergide yer alan değerler tespit edilmiştir.

Kalfa'nın (2020), "Çocuk Edebiyatında Değer Eğitimi: Ümit Kaftancıoğlu Örneği" adlı araştırmasında nitel araştırma desenlerinden tarama modeli ve doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda Ümit Kaftancıoğlu'nun on çocuk kitabında Schwartz'ın en çok iyilikseverlik değerine ait alt değerlere rastlanmıştır. En çok rastlanan alt değer ise yardımlaşmadır. Bu kitaplarda en az rastlanan değer ise gelenekselliktir.

2.11.3. Yurt Dışında Yapılmış Araştırmalar

Yurt dışında yapılmış olan çalışmalara bakıldığında, değerler eğitimi ile ilgili kapsamlı çalışmalar olduğu görülmüştür. Bu araştırmalar şöyledir:

Braboy (1998), Rokeach Değerler Anketinde bulunan 18 vasıta/araç değerinin hangilerinin Beatrix Potter'ın 23 çocuk masalında bulunabileceğini incelemiş ve en sık vurgulanan değerlerin mantıklı olmak, yardımseverlik, kibar olmak, duyarlı olmak, öz denetimli olmak, sevgi dolu olmak ve sadık olmak olduğunu rapor etmiştir.

Astill, Feather ve Keeves (2002), öğrencilerin değerleri algılama düzeylerinde nelerin etkili olduğunu belirlemeyi amaçlamaktadırlar. Çalışmada Schwartz'ın değerler ölçeği kullanılmıştır. Çalışma sonucunda öğrencilerin değerleri algılarken cinsiyet, kültür, din, aile ve arkadaş etkenlerinin rol aldığı saptanmıştır.

Lamberta (2004), belirlenen 12 değer için bir değerler eğitimi programı ile kazandırılmasının mümkün olup olmayacağını görmeyi amaçlamaktadır. Öğrenciler deney ve kontrol grubu olarak ikiye ayrılmıştır. Çalışma sonucunda uygulanan eğitim programının öğrencilerin tüm değerleri kazanmasında pek etkisinin olmadığı fakat özgürlük değeri konusunda anlamlı sonuçlara ulaşılabileceği görülmüştür.

Thornberg ve Oğuz (2013), Türkiye ve İsviçre'deki öğretmenlerin değerler eğitimi hakkındaki görüşlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma sonucunda öğretmenlerin değerler eğitimine karşı olumsuz bir yaklaşıma sahip olmadıkları ve değerler eğitimi hakkında bilgi eksiklikleri olduğu tespit edilmiştir.

Wagner (2014), 2002-2012 yılları arasında Caldecott madalyası kazanan çocuk kitaplarını ve bu kitaplardaki karakter örneklerini incelemiş ve "character (karakter)" sözcüğünün baş harflerine göre belirlenen değerlerin varlığına bakıldığında resimli kitapların zengin görsel imgeleri barındığını ve bu bağlamda karakter eğitiminde kullanılabileceğini ifade etmiştir.

Hardwick (2017), değerler eğitiminde çocuk edebiyatı ürünlerini kullanmanın önemini vurgulamış ve üçüncü sınıftan sekizinci sınıfa kadar olan yaş grubuna yönelik beş klasik ve beş

ödüllü olmak üzere toplam 10 kitabın incelenmesi neticesinde daha büyük çocuklara yönelik klasik kitapların ödüllü kitaplara kıyasla daha olumlu karakter öğeleri ve davranışlar içerdiğini belirtmiştir.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Yöntem bölümünde; araştırmanın deseni, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin toplanması, verilerin analizi, araştırmanın geçerlik ve güvenilirliği ile ilgili bilgiler sunulmuştur.

3.1. Araştırma Deseni

Buket Uzuner'in Su, Toprak ve Hava üçlemesinin değerler eğitimi bağlamında incelenmesini amaçlayan bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Nitel araştırma görüşme, gözlem ve doküman incelemesi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algı ve olayların tabii ortamında bütüncül ve gerçekçi bir şekilde ortaya konduğu bir süreci kapsamaktadır. Nitel araştırmalarda araştırmacılar, esnek olabilmeli, elde edilen veriler ışığında araştırma sürecini yeniden şekillendirebilmeli ve hem araştırma modelinin oluşturulmasında hem de elde edilen verilerin analizinde tümevarım yaklaşımını sergileyebilmelidir (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 39- 49).

Bu araştırmada nitel araştırmaya dayalı betimsel tarama modeli esas alınmıştır. Karasar 'a göre (2015) betimsel tarama modeli "geçmişte ya da hâlen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Bu modelde araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır."

3.2. Araştırma Nesneleri

Araştırmada değerler eğitimi bağlamında kullanılacak eserler yazdığı düşünülen Buket Uzuner'in Su, Toprak ve Hava adlı üçlemesi ele alınacaktır. Buket Uzuner'e ve eserlerine dair bilgiler şu şekildedir:

3.3. Verilerin Toplanması

Bu çalışmada incelemeye esas eser olarak kullanılmak üzere Buket Uzuner'in Su, Toprak ve Hava üçlemesi temin edilmiştir. Bunun yanı sıra Buket Uzuner'i ve değerler eğitimini konu alan araştırmalar taranmıştır. Verilerin toplanma aşamasında doküman incelemesi tekniğinden faydalanılmıştır. Doküman, araştırma öncesinde hazır tutulan yazılı ya da görsel malzemelerdir (Merriam, 2015). Doküman incelemesi ise, araştırılması hedeflenen

olgu ve olgular hakkında bilgi içeren materyallerin analizini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Karasar'a göre (2015) doküman incelemesi, belirli bir amaca yönelik kaynakları temin etme, okuma, not çıkarma ve değerlendirme işlemlerini kapsamaktadır. Bu araştırmada doküman incelemesinin tercih edilmesinin nedeni, Buket Uzuner'in Su, Toprak ve Hava üçlemesini değerler eğitimi bağlamında ele alıp analiz etmektir.

3.4. Verilerin Analizi

Nitel araştırmalarda elde edilen verilerin analizinde dört aşama takip edilmektedir, bu aşamalar: Verilerin kodlanması, temaların tespit edilmesi, kod ve temaların düzenlenmesi ve bulguların tanımlanması ve yorumlanması olarak sıralanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu araştırmada bu aşamalara uygun olarak betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Betimsel analiz sürecinde elde edilen veriler, önceden belirlenen temalara uygun olarak düzenlenip yorumlanarak okuyucuya sunulmaktadır. Bu amaç etrafında elde edilen veriler, ilk olarak sistematik ve açık bir şekilde betimlenmektedir. Ardından yapılan betimlemeler açıklanarak yorumlanır, neden-sonuç ilişkileri irdelenir ve birtakım sonuçlara ulaşılır (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Bu araştırmada öncelikle eserler okunmuş ve Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2019) belirlenmiş olan kök değerler (adalet, dostluk, dürüstlük, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, öz denetim, yardımseverlik ve vatanseverlik) eserler taranarak fişlenmiştir. Ulaşılan değerlendirmelerle ilgili sonuçlar ayrı başlıklar altında sınıflandırılmıştır. Yapılan analiz sonucunda Buket Uzuner'in Su, Toprak ve Hava üçlemesinde yer alan kök değerler tespit edilmiştir. Daha sonra eserlerde tespit edilen cümleler kök değerler etrafında incelenmek ve analiz edilmek üzere bir alan uzmanına sunulmuştur. Yapılan analiz sonucunda içerik değerlendirme formunun Cohen Kappa testi sonucu .87 olarak hesaplanmıştır. Uyum değer aralıklarına alan yazında .20 veya .20'den düşük olması "zayıf uyum", .21- .40 aralığında yer alması ise "orta düzeyin altında uyum", .41- .60 aralığında yer alması "orta düzey uyum", .61- .80 aralığında olması "iyi düzeyde uyum", .81- 1.00 aralığında yer alması ise "çok iyi düzeyde uyum" şeklinde yer verilmektedir (Viera ve Garret, 2005). Bu kapsamda değerlendiriciler arası uyumun çok iyi düzeyde olduğu söylenebilir. Analiz sonucunda tespit edilen değerler tablolar aracılığıyla hangi kitapta hangi değerlerin ne sıklıkta geçtiğini belirtecek şekilde verilmiştir. Ardından yorumlamalar yapılmış ve incelemeye tabi tutulan kitaplarda hangi değerlerin ön plana çıktığı ortaya konulmuştur. Buna ek olarak verilerin aktarılabilirliğini artırmak amacıyla

kitaplarda yer alan ve değer tespit edilen cümlelerden alıntılar yapılmak suretiyle araştırmanın geçerliğine kanıt sağlanmıştır.

BÖLÜM IV

BULGULAR

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 2018 yılında yayımlanan Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik değerleri kök değerler başlığı altında yer almıştır. Araştırmanın bu bölümünde Buket Uzuner'in Everest Yayınları tarafından hazırlanan "Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları" üst başlığını taşıyan romanlarından Su (2012), Toprak (2015) ve Hava (2018) kök değer unsurları tablo ve alıntılarla birlikte ele alınacaktır.

4.1. Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları - Su

Buket Uzuner'in Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları- Su eseri kök değerler bağlamında incelenmiş, elde edilen bulgular Tablo 4.1' de verilmiştir:

Tablo 4.1. Millî Eğitim Bakanlığı Türkçe Dersi Öğretim Programı'na (2019) Göre Su'da Yer Alan Kök Değerlerin Bulunma Sıklığı

Kök Değerler	f
Adalet	21
Dostluk	59
Dürüstlük	18
Öz denetim	184
Sabır	60
Saygı	79
Sevgi	188
Sorumluluk	104
Vatanseverlik	58
Yardımseverlik	72
Toplam	843

Buket Uzuner'in Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları- Su eserinde en sık işlenen değer 188 geçiş sıklığıyla sevgi değeri olduğu görülmektedir. Ardından 184 geçiş sıklığı ile öz denetim, 104 geçiş sıklığıyla sorumluluk, 79 sıklık değeriyle saygı, 72 sıklık değeriyle yardımseverlik, 60 sıklık değeriyle sabır, 59 sıklık değeriyle dostluk ve 58 sıklık değeriyle

vatanseverlik değerinin işlendiği görülmektedir. Eserde adalet (f=21) ve dürüstlük (f=18) değerlerine diğer kök değerlere göre daha az yer verildiği tespit edilmiştir.

Su adlı eserde tespit edilen değerlerin işlendiği bazı kısımlar şoyledir:

Adalet

Adalet kavramı hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2021). Bu çerçevede yapılan incelemede Buket Uzuner'in Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları-Su eserinde adalet değerine 21 defa yer verildiği tespit edilmiştir. Yazar söz konusu eserinde adalet değerinin, insanların toplumsal yaşamı için mihenk taşı olduğunu vurgulamaktadır. Tespit edilen değerlerin işlendiği bazı kısımlar şoyledir:

"Komserim, bak sen beni tanırsın. Kalp kırmayı, hak yemeyi sevmem. Nedenini hiç sorma, bunları yapanlara iki dünyada hakkımı helal etmem." (s.69)

"Herkes tek yaratılmıştı, herkes farklıydı, ama kimse kimseden üstün değildi. Bir ağaç, bir tavşan, bir kuş, bir elma, bir damla su, bir avuç toprak, bir nefes hava ve her canlı farklı ama eşit derecede önemliydi. "Bütün canlar candır!"(s.145)

"Orada kadim şamanlık geleneğimizde her canlıya eşit değer verdiğimizi anlattıyordu ya..."(s.193)

"Bir insanla bir hayvanın yan yana eğlenmesinin yarattığı sade, ıkarısız ve eşitlikli mutluluk, yüzlerce yıldır unutulan, ama kökleri yüz binlerce yıllık eski bir insanlık hissiyatını hatırlattığı için olmalı, izleyen hemen herkesi duygulandıracak kadar güzeldi." (s.280)

"Bu dünyada sadece zalimler ve korkaklar kazanmaz, bizim gibileri koruyan meleklerle periler hep vardır!" (s.319)

Dostluk

Dostluk kavramı dost olma durumu olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2021). Bu bağlamda yapılan incelemede Buket Uzuner'in Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları-Su eserinde dostluk değerine toplamda 59 defa yer verildiği tespit edilmiştir. Dostluk değerinin yer aldığı metinlerde Uzuner, insan ilişkilerinin menfaatle ilintili olmaması gerektiğini, dostlukların güvene dayalı ilişkiler olduğunu ve toplumsal yaşamın önemli bir parçasını teşkil ettiğini vurgulamıştır. Değerlerin geçtiği bazı yerler şu şekildedir:

"Isındıktan ve doyduktan sonra bu çocuklar, kadınlar ve erkekler, hep beraber, birbirlerinden kaçmadan, korkmadan, yan yana, ateş başında davul alıp dans ederek, göklere, aya, güneşe, suya, havaya, toprağa, ateşe, ağaca şükran duası ederlermiş." (s.37)

"Ve o günden sonra Semahat, mit'in dert ortağı, biraz da ablası oluvermiş, önce onu avutmak için eline hafıf polisiye romanlar tutuşturmuş, sonra onun okumayı sevdiğini görünce polisyeyi, suç ve fantezi edebiyata doğru genişletmişti." (s.60)

“Bin cefalar etsen almam üstüme/ Gayet şirin geldi dillerin dostum/ Varıp yadellere meyil verirsen / Gış ola bağlana yolların dostum dostum . . .

İlahi onmaya yardan ayıran/ Bahçede bülbüller ötüyor uyar/Kula gölge ise Allah'a ayan/ Senden ayrılalı gülmedim dostum dostum . . .

Pir Sultan Abdalım gülüm dermişler/ Bu şirin canıma nasıl kıymışlar/ İster isem dünya malın vermişler/ Sensiz dünya malı neyelerim dostum dostum...” (s.89)

“Semahat Ablacım, bizim yüzümüzden bugünkü rızkını, kısmetini gözden çıkarttın ya! Sağ olası can ablam,nasıl öderim senin hakkını? Bir gün belki bizim de sana elimiz değer . . . Hiç değilse, kedilere bakmaya giderim, diyeceğim ama Tasvir taburcu olana kadar buradan ayrılmam imkansız!” diye” (s.227)

“Üç gün öncesine kadar birbirini tanımayan ama şimdi yakın akraba gibi aynı sıkıntıyı paylaşarak aynı masada oturan iki kadının bulunduğu kahve-restaurantın terasında onları görünce biraz rahatlayan Komiser Ümit...”(s.312)

Dürüstlük

Dürüstlük kavramının kelime anlamı doğruluk olarak verilmiştir (TDK, 2021). Yazar, Buket Uzuner’in Uyumsuz Defne Kaman’ın Maceraları-Su eserinde dürüstlük değerine 18 defa yer verilmiştir. Eserde insanların doğrulukta birleşmesi ve haramdan uzak durması gerektiği öğütlenmiştir. Eserde tespit edilen kök değerlerin işlendiği bazı kısımlar şu şekildedir:

“Öte yandan, eğri oturup doğru konuşmak gerekirse...” (s.31)

“Ne yalan söyleyeyim, kendisini çok yakından tanımam...”(s.152)

“Sonra, günah mı bilmem ama ben annemle babama artık eskisi kadar sevgi de besleyemez oldum,” diye daha önce pek yapmadığı gibi çözüldüverdi.”(s.171)

“Ancak ne yalan söyleyeyim, filmi pek çok saçmalık yüzünden tenkit etsem de, bazı yerlerde duygulandım, gözlerim doldu . . . ”(s.211)

“Oysa çocukların dünyası sade ve düzdü. Ya görüldüğün gibiydin ya da olduğun gibi. "Hah ha, ilahi Ayçöreğim, işte bu dediğini de ilk defa hümanist felsefeci, Kaman ruhlu Mevlanamız söylemiştir!" Ah, Mevlanamızı daha o gün sevmiştim, hiç vazgeçemedim.” (s.252)

Öz denetim

Öz denetim kavramı daha önemli bir amaca ulaşabilmek için kişinin tepkilerini, davranışlarını veya başka amaca yönelme eğilimini denetleyip kısıtlaması, otokontrol olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2021). İncelenen eserde öz denetim değerine 184 defa değinilmiştir. Eserdeki öz denetim değeri İslami açıdan ele alınarak kişinin kendi davranışlarını denetlemesi olarak öne çıkmıştır. Bu belirlenen kök değerlerin işlendiği bazı yerler şöyledir:

"İster balık karnında, ister otobüsle, uçakla, başka yere kaçarak sorunları çözemezsin, Evladım. Bir de, hayattan ümidini kesmeyeceksin! Ne olursa olsun, başına ne gelirse gelsin, ümidi asla kaybetmeyeceksin. Bu yüzden, o hayatta olduğu sürece asla ümitsizliğe kapılmayacağız!"(s.222)

"Nefes almaya devam et! Tasvir, nefes almaya devam et! Sanki sihirli bir cümleydi ve işe yarayacaktı." "Nefes almaya devam et! " diye tekrarladı Semahat hala burnunu çekip ağlama krizinden çıkmaya çalışırken: "Nefes almaya devam et, Semahat!"(s.234)

"Heyecanını saklayarak telefonun konuş tuşuna basıp rahat konuşabilmek odanın öbür ucuna giden Komiser Ümit'in yüzü duyduğu tek bir 'alo' sesiyle önce gül bahçesine, sonra lale, sonra menekşe, leylak ve nergise döndü..." (s.307)

"Zaman ümidin en büyük düşmanıdır zaman geçip gece ilerledikçe sessizlik ümidin azaldığı boşlukları dolduruyordu." (s.324)

"Bendeniz, roman anlatıcınız olan naçiz kulunuz, bu kitapta size sadece ve sadece 'hakikati gülererek nakletme'ye, 'gerçek bilgeliğin delilik' ve 'kendini bilge sanmanın da gerçek delilik' olduğunu hatırlatmaya çalıştım. Bu görevimi yerine getirirken, Defne Kaman'ı kovalamaktan ve onun çevresinde gelişen olayları takip etmekten biraz yorulduğumu itiraf etmeliyim."(s.342-343)

Sabır

Acı, yoksulluk, haksızlık vb. üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme erdemi olarak tanımlanmıştır (TDK, 2021). Buket Uzuner'in Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları-Su eserinde sabır değerine 60 defa yer verildiği tespit edilmiştir. Yazar söz konusu eserde sabır değerini hastalık, çile, yokluk karşısında yılmadan durabilmek şeklinde ele almıştır. Değerlerin işlendiği bazı kısımlar şöyledir:

Ninesi yaşında bir kadına karakolda kötü bir söz söylememek için kendini tutmaya çalışan Komiser Ümit, dudaklarını sıkıca bastırıp ya sabır çekti, ... (s.25)

"Ah, işte anneler böyledir Evladım! " diye sessizliği bozdu Umay Bayülgen camdan dışarıya bakıp hüznle gülümseyerek. "Çocukları için hayırlı işler kurmak peşinde bir ömür koşar, onların mutlulukları konusunda asla umutlarını kaybetmezler. Zaten annelik, asla pes etmemektir!" (s.26)

"Hey Allahım, ya sabır ya hu! " diye elinde yine bir kağıtla kalakalan Ümit Kaman..." (s.104)

"Nane yağıyla alnımı ovar, ballı zencefille beni besler, tıpkı tabiattaki farklı mevsimler gibi içimden geçen bütün mevsimleri kabullenmemi, şikayet etmek yerine onların farklı güzelliklerini keşfedip, zorluklarına göre kendimi hazırlamamı öğütlerdi." (s.140)

“Sanki sokağa her çıkışında bana rastlamayı ve bu soruyu bu sesle bana sormayı yıllardır beklemişti.”(s.142)

“Bak, moral bozmak yok Komserim ha! Allah'tan umut kesilmez.”(s.153)

Saygı

Sabır kavramı değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusu, hürmet, ihtiram olarak tanımlanmıştır (TDK, 2021). Buket Uzuner’in Uyumsuz Defne Kaman’ın Maceraları-Su eserinde saygı değerine 79 defa yer verilmiştir. Yazar eserinde, saygı değerinin insanlar için toplumsal yaşamın önemli bir parçası olduğunu, saygının insanın mevkiine değil varlığına duyulması gerektiğini ifade etmiştir. Eserde tespit edilen kök değerlerin işlendiği bazı kısımlar şu şekildedir:

“Sıcağın etkisiyle bütün duyguların kıvamı bozulmuş, sünmüş, uzamış, kimsenin herhangi bir konuda başkasına sataşmaya hiç mecali kalmamış; küstah, fanatik, kuralcı ve kavgacılar bile handiyse saygılı, edepli ve selim fanilere dönüşmeye başlamıştı.”(s.16)

“Dinle bak, bilgili insan ne der;/ Aceleyle yapılan işin pişmanlığı yıllarca sürer.”(s.150)

“El Ankaş suresinde anlatıldığı üzere, ona, 'O halde peygamberlerin azim sahibi olanları gibi sen de sabret!' emri geldi. Ancak Yunus bu emri dinlemedi, isyan etti ve bir gemiye binip Ninova'daki halkını terk etti.” (s.216)

Her masalın veya rüyanın içinde insana dair psikolojik gerçekler olduğu ve buna saygı duymak gereği öğretili. İnsanı insandan, inancı inançtan üstün bulmayan seküler hümanizma tohumu içime ekildiğinde sadece bir çocuktum. (s.248)

Asansörde ona saygıyla eşlik eden otel görevlisiyle kata çıkarken aynada kendine baktı ve 'Sanıyorum bu işin en önemli düğümünü bugün burada çözeceğim! ' diye düşündü. Hayatında ilk kez yüzünde yaprak kıvılcımdan içinden kahkaha atmayı da o asansörde başardı.(s.294)

Sevgi

Sevgi kavramı insanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2021). Bu çerçevede yapılan incelemede Buket Uzuner’in Uyumsuz Defne Kaman’ın Maceraları-Su eserinde sevgi değerine 188 defa yer verilmiştir. Yazar, eserlerinde sevgi değerine dair söylemler genellikle ilahi sevgiyi ele almaktadır. Romanda tespit edilen söz konusu kök değerlerin işlendiği bazı kısımlar aşağıdaki gibidir:

“...Ve gözüün perdesi bir kere açıldı mı, AŞK dışında başka hiçbir güç onu ölüme kadar kapatamaz. AŞK'ın karşısındaysa SU bile büyüünü yitirir, SU bile SUsar. 'Bu uyarı samimi ve gerçektir!' (s.93)

“Bazen bir kuş sesi bile hayatın yaşamaya değer, alınan her nefesin ümit dolu olduğunu hatırlatmaya yeter. Bazen hiç beklenmedik bir zamanda bir kuş sesi yeter... Öyle oldu.” (s.99)

O gün Timur'a olan sevgimi göstermek için yediğim şeftalinin çekirdeğini yaldızlı bir sakız kağıdına sarıp armağan olarak verdim. "Seni işte bu kadar seviyorum Timur! " dedim. (s.255)

Berber su dansı yapar gibi yüzüyor, bazen yunus Defne, bazen de Defne yunus oluyor, içinde kendisinden başka hiçbir şey olmayan saf bir mutluluğu paylaşıyorlardı. Çıkarırsız paylaşılan saf mutluluk o kadar eşsiz ve nadir bir güzelliştir ki, onun bu yüzden dünyada daima en çok kıskanılan ve satın alınamayacak tek mutluluk olduğu söylenir. (s.280)

Sözüm, büyük filozofluğu ve tılsımlı şairliği kadar, evrenselliği bütün dinlere ve canlılara eşit sevgi ve mesafeyle yaklaşmasında yatan Mevlana'ya aittir ve şöyledir: " Her şey üstüne gelip seni dayanamayacağın noktaya getirdiğinde sakın vazgeçme! Çünkü orası, gidişatın değişeceği yerdir!" (s.288)

Sorumluluk

Kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi, sorum, mesuliyet olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2021). Yapılan incelemede Buket Uzuner'in Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları-Su eserinde sorumluluk değerine 104 defa yer verildiği tespit edilmiştir. Uzuner'in eserinde sorumluluk değeri özellikle toplumun ve ailenin bireylere yüklediği sorumluluklar olarak işlenmiştir. Eserde tespit edilen kök değerlerin işlendiği bazı kısımlar şu şekildedir:

“Böylece artık mesaide olmamasına rağmen kayıp gazeteci kadını aramaya başlamıştı.”(s.49)

“O sırada resmen izinli olduğunu unutsa da işinin hayat kurtarmak olduğunu hatırlayan Komiser Ümit Kaman, "Şimdi öbür şifreleri çözelim, haydi Semahat Abla! " dedi.” (s.81)

“Bu gibiler, ne kadar saklasalar da düşmanları dahil başkalarının acı çektiğini anlar, karşısındakinin kanayan yarasını apaçık görür ve çoğu zaman kayıtsız kalamaz. İtiraf etmeliyim ki, bu dünyada başkaları için de acı çekmek hiç hafif bir yük değildir.” (s.143)

“Hem zaten resmen izinliyim ve onu bulmaktan sorumlu falan da değilim . . . Ama sanki o ısrarla benim onu bulmamı istiyor, sadece bana görünüyor. Bilmiyorum, belki de onu bulmak benim birine karşı -kime?-gönül borcumdur?” (s.148)

“Konu yunus oldu mu, hiç para pul düşünmez, sağlam adamdır!” (s.192)

Vatanseverlik

Yurtseverlik (TDK, 2021) olarak tanımlanan kavram ulusal bir değer olarak kabul edilir. Söz konusu eserlerde vatanseverlik değerine 58 defa yer verilmiştir. Söz konusu eserlerde vatanın kutsallığı ön plana çıkarılarak Türk halkının vatanın müdafaası için her zaman hazır insanlar olduğu ifade edilmiştir. Tespit edilen değerlerin işlendiği bazı kısımlar şöyledir:

'Masallar, efsaneler ve sembollere ,gelince, bunların toplumların kolektif bilinçaltı ve rüyaları olduğunu uzun zamandır konunun uzmanları da kabul ediyor. 'Bu yüzden hepsi birbirine benzese de bütün mitolojik hikayeler ve kahramanlar kendi kültürlerinin psikolojik temelinden derin izler taşıyor. İşte Pasifik'ten 'Akdeniz'e göçen eski Türklerin 2000 yıllık geçmişindeki izleri o zamandan günümüze Anadolu'da hayatın her alanında bütün sembolleriyle her ritüelde bütün halklar üzerinde hala sürdüren kadim geleneğimiz Şamanlık tam burada yeniden ortaya çıkıyor ve bize soruyor: 'Tabiattaki bütün canlılara eşitlikle saygı duyan, tokgözlü, vakur ve cesur o insanlardan, bugün Anadolu'nun yaşayan bütün halklarına karışan şimdiki 'Türk'iyeliler nasıl oldu da zekayı kurnazlıkla, vicdanı cüzdanla, gururu açgözlülükle karıştıran insanlara dönüştüler? Nasıl oldu da alelacele kanunlarla orman sınırları dışına çıkarılan 2B ormanlık arazileri talana açılıp, halka refah vaat etmeyeceği belli varsıllar için satışa sunulabildi? Neden harıl harıl, toprak altıyla üstünde binlerce canlıya birbirine gıda zinciriyle bağlı hayatlar sunarak biz insanlara hizmet eden derelerin yerine, su enerjisi santralleri, HES'ler kuracak yasalar çıkartılıyor. Kuraklık ve sellere neden olan bu doğa talanının aslında kendi belamızı bulmamız olduğunu çocuklar bile anlamadı mı? Halkı mutlu etmesi gereken, bir anlamı da MUTLULUK olan DEVLET neden halkına rağmen tabiat anasını boğuyor, kafasını kesiyor? Bu yazı dizisinde Karadeniz'de yapılacak HES'lere sadece deresini, suyunu, hayatını ve gelecek nesilleri korumak için karşı çıkan köylülerle, özellikle her biri Şaman geleneğimizin Umay Ninesi'nden izler taşıyan köylü teyzelerle yaptığım röportajları okuyacaksınız. Dizinin son bölümünde rüzgar veya güneş enerjisine karşı çıkarak, HES'leri savunan siyasetçi ve mühendislerin görüşleri de yer alacak. Şimdi sözü onlara bırakıyorum. Benden HES artık!' (s.38)

"Şamanlık, Orta Asya'da yaşayan eski Türklerin, Moğolların ve başka birçok kavmin inancıdır. Zamanla bir geleneğe dönüşen Şamanlıkta evren gök, yeryüzü ve yeraltı olmak üzere üç bölümdür." Kitabın içinden el yazısıyla yazılmış bir not çıktı: "Çoktanrı dinlerden önce Şamanizm'i benimseyen insanlar, bazı doğa güçlerine inanmış, su, hava, ateş, toprak, ağaç gibi öğeleri kutsal saymışlardır. İyi ve kötü güçlerle insanların ilişkilerini Şaman denen saygın bilgiler düzenlerdi." "Fransız Türkolog J. Paul Roux, sizi 2000 yıllık tarih içinde bir yolculuğa, bildiğinizi sandığınız ya da hiçbir fikriniz olmayan olaylara, insanlara, inançlara tanıklığa

davet ediyor."** Bu kitabın içinde de belli ki, eski bir okurunun arka sayfaya kendi el yazısıyla aldığı bir not vardı : "Türkler farklı ad verdikleri Şaman 'a daha çok Kaman, Kam derlerdi. Kaman öncelikle kadındır, aydır, dişildir, daha sonra erkekler de Kam olmuştur. Kamanlar söz sanatında yetenekli, feylesof insanlardır. Ozan, has halk şairleridir. Kam/anlarda atalarından geldiğine inanılan bir özel güç vardır. Bunlar, zeki, sağ duyusu ve algılaması doğuştan güçlü çocuklar arasından seçilir. Bazı araştırmacılar pek çok dahi gibi Kamanların da epilepsisi olduğunu düşünürler." "Gerçekliğin kutsallaşma süreci hep aynıdır. Sadece kutsallaşmanın insan bilincinde aldığı biçim değişir." (s.71)

Ümit, kendilerini 'kimseye zararı dokunmayan, yurtsever, haram yemeyen, iyi insanlar' olarak tanımlayan ve artık emekli maaşlarıyla kıt kanaat geçinen eskinin 'orta sınıf' anne ve babasıyla hep gurur duymuştu. (s.86)

"...İlyada, Manas, Kalevela, Oğuz Kağan olmasaydı, insanlık tarihî, birbirlerini kesip biçen erkeklerin sayılarla dolu muhasebe defterlerinden ibaret kalırdı." (s.209)

"Türk mitolojisinde 'Hayat Ağacı' nın her yaprağı, yeryüzünde yaşayan insanları temsil eder ve göremediğimiz öbür dünyadaki gelecek hayatına denk gelir. Düşen her yaprak onun temsil ettiği kişinin ölümüdür. Bazı Türk boyları bu yüzden 'Hayat Ağacı 'na 'Gök Ağacı' da derler ... Bak o orman kıyımlarına, HES'lere falan isyan eden ve bu yüzden dayak yiyen Anadolu halkı var ya, işte onlar: ' Hayat Ağacı'nın torunlarıdır!" (s.214)

Yardımseverlik

Yardımseverlik kavramı hayırseverlik olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2021). Söz konusu eserler incelendiğinde yardımseverlik değerine 72 defa yer verildiği tespit edilmiştir. Toplumsal birlik ve beraberliğin sağlanmasında son derecede önemli olan yardımseverlik kavramı, yazarın eserinde toplumsal birlikteliğin önemli bir parçası olarak işlemiştir. Romanda geçen yardımseverlik kök değerinin işlendiği bazı kısımlar şunlardır:

"Defne Kaman'ın hiçbir kişisel menfaat beklemeden, sadece insani ve vicdani nedenlerle hayvan, bitki, insan hayatına, yani 'canlar'a kendini adadığını düşünmeye başladı."(s.34)

"Ümit, kendilerini 'kimseye zararı dokunmayan, yurtsever, haram yemeyen, iyi insanlar' olarak tanımlayan ve artık emekli maaşlarıyla kıt kanaat geçinen eskinin 'orta sınıf' anne ve babasıyla hep gurur duymuştu."(s.86)

"Bütün karakol, Umay Teyze'nin ayçöreklerine bayıldı. Hani sanırsın, hayatlarında hiç çörek görmemişler! Kıtılıktan çıkmış gibi saldırdılar ha! O da hiç üşenmemiş, koca iki tepsi ayçöreği pişirmiş, üstleri simsiyah çörekotlu . . .(s.120)

“O sırada resmen izinli olduğunu unutsa da işinin hayat kurtarmak olduğunu hatırlayan Komiser Ümit Kaman, "Şimdi öbür şifreleri çözelim, haydi Semahat Abla! " dedi.” (s. 81)

“Onu ilk defa böyle çok çaresiz ve acı çekerken gören Semahat, kendi endişesini unuttu, düşüp başını yere çarpacak korkusuyla onun yanına koştu, kolundan tutup oturtma istedi ama Ümit onu öyle sertçe itti ki, az daha kendisi düşüp başını yaracaktı.” (s.176-177)

4.2. Uyumsuz Defne Kaman’ın Maceraları- Toprak

Buket Uzuner’in “Uyumsuz Defne Kaman’ın Maceraları” kitap serisinin ikinci romanı olan Toprak (2015) isimli eserde Şamanizm’in evrensel ve millî değerleri günümüze Türk mitolojisini temsil eden bununla birlikte insanlara ve tüm canlılara yuva görevi gören ‘toprak’ imgesiyle sunulmuştur. Bu amaç etrafında yazar, eserde okuyucusunu Çorum’da Hitit dönemine ait önemli bir tarihî eser hırsızlığını araştıran ve bir anda ortadan kaybolan bir gazetecinin peşinde Şaman geleneğinin etrafında Anadolu’da geçen sürükleyici bir arayışa çıkarmaktadır. Nitekim romanın bu çerçevede kök değerler bakımından , tüm kök değerleri barındırdığı ve son derece zengin olduğu görülmüştür:

Tablo 4.2. Millî Eğitim Bakanlığı Türkçe Dersi Öğretim Programı’na (2019) Göre Toprak’ta Yer Alan Kök Değerlerin Bulunma Sıklığı

Kök Değerler	f
Adalet	40
Dostluk	71
Dürüstlük	41
Öz denetim	246
Sabır	45
Saygı	153
Sevgi	181
Sorumluluk	180
Vatanseverlik	76
Yardımseverlik	88
Toplam	1121

Tablo 4.2’ye göre eserde en sık işlenen değer 246 geçiş sıklığıyla özdenetim değeri olduğu belirlenmiştir. Bunun yanında 181 geçiş sıklığıyla sevgi değeri, 180 geçiş sıklığıyla sorumluluk değeri, 153 geçiş sıklığıyla saygı değeri, 88 geçiş sıklığıyla yardımseverlik, 76

geçiş sıklığıyla vatanseverlik değeri, 71 geçiş sıklığıyla dostluk değeri, 45 geçiş sıklığıyla sabır değeri, 41 geçiş sıklığıyla dürüstlük ve 40 geçiş sıklığıyla adalet değeri olduğu tespit edilmiştir.

Adalet

Buket Uzuner'in Toprak (2015) adlı eserinde adalet değerinin 40 kez geçtiği tespit edilmiştir. Romanda tespit edilen kök değerinin işlendiği bazı kısımlar şöyledir:

“Kemal, o yıl Amerikalı Hemingway ile İngiliz Onvell'in İspanyol İç Savaşı'na, faşizme karşı oldukları için katılan iki tanınmış yazar olduklarını sahaftan aldığı iki romanla öğrenince şaşırıldı. İfade özgürlüğünün, su, hava ve toprak kadar büyük bir ihtiyaç olduğunuysa 1984 ve Çanlar Kimin İçin Çalışıyor gibi romanlarını okuyunca düşünmeye başladı. Kendisine söz hakkı tanımayan, ancak babasının her dediğini kabul ederek miras hakkı elde eden ağbilerinin içinde bulunduğu küçük yönetim biçimi: aile kurumunun da bu şekilde yönetilince aynı diktatörlük sisteminin çekirdeği olduğunu böylece kavradı.” (s.33)

“Toprak, haksızlıklara karşı kurban ister. Bütün mitolojilerde, bütün kadim geleneklerde bu böyledir! İsterseniz buna toprağın karbon ihtiyacı deyin, isterseniz toprağın canlı olduğunu artık kabul edin. Hiç fark etmez,” diye kendi kendine konuşmaya devam etti Umay Nine.” (s.464)

“Hak etmek göreceli bir kavram Muhtar Bey. Bence her kültür, kendi adalet sisteminin hakkıyla uygulanıp uygulanmadığına göre iyi veya fena yaşıyor. Bakın, Hitit adalet sistemi meselâ, çağına göre oldukça âdil sayılır.” (s.480)

“Sonra belki senin bugün doğan torunun da o sırada emniyet müdürü olacak ve çıkıp: ‘İşte o bahsettiğiniz kutlu adam benim dedemdir!’ diye seninle gurur duyacak... Senin adım Çorumda küçük bir sokağa verip, bir fidanlık kurarak yaşatacaklar belki de... Ha, neden olmasın? Bak koskoca Hitit imparatorluğu da, yıkılmaz sanılan Berlin Duvarı da yıkıldı. Peki, bu neden olmasın? Hem bu dünyada ne ekersen onu biçmez misin zaten? Nefret ve acı eken tek bir mübarek kişi adı var mı? Yok. Tek bir tane yok, olmayacak da müdür bey!”(s.546)

“O şairlerin çoğu benden daha yürekli, mert, yurtsever insanlardı Muhtar Bey. Ben sadece en fazla emekliliğimi yakarım, onlarsa canlarını yaktılar özgürlük ve eşitlik yolunda...”(s.546)

Dostluk

Buket Uzuner'in Toprak (2015) adlı eserinde dostluk değerinin 71 kez geçtiği tespit edilmiştir. Romanda tespit edilen kök değerinin işlendiği bazı kısımlar şöyledir:

“Aradan geçen yıllar içinde gelişerek devam eden dostlukları nedeniyle Defne artık onun hayatının bir parçası olmuştu.” (s.14)

“Dünyadaki en büyük şans, kendi değerini anlayabilecek kapasitede eşe ve dosta denk gelmektir delikanlı. Dünyanın en büyük yalnızlığı, kendi çağında ve kendi kuşağında anlaşılammaktır. Uzayda tek başına döner durursun maazallah! Ben çok şanslıyım, Umay gibi bir peri kızına rastladım çok gençken meselâ...” (s.73)

“Bir de şu Güneş Bey var. Biliyorsun, o Amerika’dan bir yıllığına çalışmak üzere Çorum’a geldi. Sadece Hitit uzmanı bir arkeolog değil, kültürüyle, nezaketiyle burada birçoğumuzun da gönlünü kazandı. Bildiğim kadarıyla seninle de arası iyidir, değil mi? Sık sık kütüphaneye uğradığını, birlikte sohbet ettiğinizi Kemal’den duyuyorum...”(s.86)

“Karaca’nın bize yardımcı olacağını düşünüyorum vali bey. Defne bu çocuğu çok seviyor ve onun için endişeleniyordu. Biliyorsunuz, biz Defne’yle daha yeni tanıştık, ancak... Sanki çok eskiden tanışıyormuşuz gibi bir ortak düşünce ve bakış akrabalığımız olduğunu keşfettik. Hayatta çok ender şanslardan biri...” (s.264)

“Birden sevinç çılgınlıkları koptu, gençler alkışlamaya, ıslık çalmaya, yunus tişörtlü kızla ‘derelerin kardeşliği’ delikanlı dans etmeye başladılar. Birkaç gün öncesine kadar birbirlerini hiç tanımayan ve herhangi bir kişisel çıkar gözetmeden sosyal medya üzerinden bir araya gelmiş gençlerin şimdi Çorum il sınırında birleşen enerjileriyle karayolunu bayram yerine çeviren sevinçleriyle şafak vakti ıslık ıslık aydınlığa dönüştü.” (s.515)

Dürüstlük

Buket Uzuner’in Toprak (2015) isimli romanında dürüstlük değerinin 41 kez geçtiği bulunmuştur. Eserde yer alan kök değerinin işlendiği bazı kısımlar böyledir:

“Hâlbuki birlikte yaşadıkları on yıl boyunca sahip olduğu güzellik, huzur ve mutluluğa şükretmekte de kusur işlememiş, iyi bir Müslüman olarak orucunu, zekâtını, bayram namazlarını, iyi bir yurttaş olarak evinin vergisini aksatmamıştı. Ayrıca, iyi bir evlât olarak ne kendisine hayatında bir gün sarılmış annesinin evini, ne de ona tek bir kez iyi söz söylemiş babasının mezarını bayramlarda ziyareti ihmal etmişti. En önemlisi de, kendisiyle Ankara’dan kalkıp Çorum’a gelin gelen bir tanecik karısı, başının tacı Ceylânını bir gün olsun incitmemişti. Yani en ufak bir günahı yoktu.” (s.30)

“Önce onun kendisiyle dalga geçtiğini sanan Karaca, aksine ciddi olduğunu görünce ferahladı. Başını salladı. Ona güvendi. Şimdiye kadar sadece annesiyle bir sırrı paylaşmıştı. Belki de annesi dışında birine daha güvenmenin zamanı gelmişti. Deli dolu, oldukça tuhaf olsa da, Defne’nin dedesi insana güven veriyordu. Üstelik adı Korkut’tu.”(s.79)

“Doğru söylüyorsunuz, ama itiraf edeyim ki, on sekiz yaşımdayken öyle bilinçli bir meslek tercihi yapamamıştım. Sonuçta, İstanbul’da okumak hevesinde olan ve kitap seven taşralı bir gençtim o zamanlar. Ne var ki, çok geçmeden, köklü geleneği, görgüsü ve tabii iyi

hocaları olan bir okulda öğrenciliğin büyük şans olduğunu kavradım. Böylece kütüphaneciliğin bir ülkenin kaderini değiştirecek kadar önemli rolünün farkına vardım ve mesleğimi sevdim. Fakat bunu ve hayattaki pek çok önemli şeyi fark etmemde Korkut ve Umay Bayülgen'in büyük payı vardır.”(s.88)

“Gönül umduğuna küser, Akın evlâdım! Beni bırakmayacağını anladım, ama gönlü beni eskisi kadar sever mi, işte ondan emin değilim. Sonuçta hangimiz, büyük kusurunu öğrendikten sonra sevdiceğimize artık eskisi kadar güvenebiliriz? Güvensiz sevgi olmaz! Güvensiz hiçbir şey olmaz!”(s.496)

“Arkeologlar yıllardır gençlerle çalışmanın getirdiği doğallıkla, büyük bir tarihî eser kaçakçısı suç örgütünün bulunmasında Defne Kamanın ve ona yardım eden Karaca adlı bir gencin çabalarını samimiyetle onlara anlatıp, ortalığı yatıştırmaya çalışıyorlardı.” (s.515)

Öz denetim

Buket Uzuner'in Toprak (2015) adlı eserinde öz denetim değeri en sık geçen kök değer olarak 246 kez geçtiği tespit edilmiştir. Romanda tespit edilen kök değerlerin işlendiği bazı kısımlar şöyledir:

“Ben bu kızı uzun zamandır tanıdığım için, onun kendi başını derde sokma konusunda çok becerikli olduğunu söyleyebilirim Vali Bey. Defne, nesli tükenmekte olan bir insan türündendir. Bu kız kendisine dokunmayan yılanın, başkasına dokunmasını dert edinir, maalesef!”(s.14)

“O, sigarasını kaygıyla emerken, vali, duygusal sorunlarla boğuştuğunu bildiği ve oğlu gibi sevdiği rehber Kemal'i daha fazla sarsmamak için öğleden beri 'kayıp vakası' olan Defne Kaman hakkında ciddi derecede endişelendiğini ondan saklayarak makam arabasına biniyordu. Bu sırada özellikle Kemal duysun diye makam şoförüne neredeyse bağırarak: “Haydi eve gidelim, kızım beni bekliyor Hakkı!” dedi.” (s.24)

“Ancak liseyi bitirir bitirmez, beş parasız, Ankara'ya kaçıp turizm yüksekokuluna kaydolması, büyük şehirde dişiyile tırnağıyla kazıyarak tutunmaya çalışması, kendini rehber olmaya vermesi, gece kurslarına gidip İngilizce öğrenmesi, sadece babası ve annesinin sevgisizliği yüzünden, istenmeyen çocuk olmanın yarattığı kasvetten uzaklaşmak için değildi. Hayatını değiştiren etkenlerin arasında, babasının her sabah 'çok gereksiz masraf' olarak başına kakıp, her Allah'ın günü arkadaşlarının yanında 'tek kuruşuna kadar geri ödeteceği'ni hatırlattığı Çorum Lisesi'ndeki eğitimi sırasında karşısına çıkan tarih öğretmeni de vardı. Ankarah genç tarih öğretmeni, dersi zaman zaman kesip, Çorumun eski 'ev sahipleri' olan Hattı ve Hititler ile onların dünya uygarlığına katkısından büyük heyecanla bahsediyor, buna bağlı olarak Çorumlu gençlere yepyeni ufuklar açıyordu. O sırada henüz on altı yaşında olan

Kemal, öğretmeninin vaaz verir gibi anlattıklarının etkisiyle hayaller kuruyor, kendi önüne konan tek tip hayattan başka, yeni bir hayat kurmasının mümkün olabileceğini düşünüp, yürekleniyordu.” (s.31)

“Bu olasılık onu ağlatacak kadar üzdü. Ama onun dedesinin önünde ağlamayı kendine yediremediği için üst üste yutkunmaya başladı. Annesinin ölümünden beri, hiç kimsenin doyurmak için elini uzatmadığı büyük sevgi açlığı olanca gücüyle boğazına oturdu ve nefesini kesmeye başladı. Yüzünün kızardığının farkında değildi. Bu sırada yerdeki çimenleri de yine ezmeye başlamıştı.” (s.73)

“Bitse miydi? Gerçekten bitse miydi, yoksa burada yerleri balı kaplı, koltukları ve sehpaları örtülerle süslü bir odada babasıyla hiç konuşmadan çay içmekten için için mutlu muydu? Bu soruyu çabucak aklından sildi Defne. Ya mutlu olduğunu anlarsa? Ya onca yıl özlemiyle geçirdiği babasıyla bu ilk buluşmadan sonra mutlu bir ilişkiye geçer, geçmişin acısını çıkartmak için artık sık sık görüşürse? Olmaz mı? Olmamalı mı? İnsanlar geçmişteki acıları bırakıp, yeniden mutlu olabilir mi? Elbette olabilir. Umay Ninesi: 'Her yeni gün yeniden başlamak için verilen bir şanstır.' demez mi? Ama Defne, itiraf etmekten çok utansa da bunu kendisine yediremiyor! Babası da acı çeksin, babası da onun kızına çektirdiğini çeksin istiyor. Kadim Kamanlık bilgisi Umay Bayülgen'in eğitim ve terbiyesinden geçmiş, göklere, toprağa, havaya, ateşe ve sulara yazılı mezuniyet belgesini almış Defne Kaman, karşısında nedamet getiren birinin daha fazla acı çekmesini istiyor olamaz! Olamaz tabii... Ama söz konusu kendi çocukluğum ve babam olunca, kalbimdeki tüm şefkat merhemine cimri, aklımdaki tüm şifa formüllerine kibirli bir tavır takınıyorum galiba? Öyle mi yapıyorsun Defne?” (s.235)

Sabır

Buket Uzuner'in Toprak (2015) adlı eserinde sabır değerinin 45 kez geçtiği tespit edilmiştir. Eserde tespit edilen kök değerinin işlendiği bazı kısımlar şöyledir:

“Kemal o yıl girdiği memurluk sınavını kazandı, İngilizcesini sabahlara kadar kitap ve -o zaman internet olmadığından- kasetli teypten çalışarak ilerletti ve iki yıl sonra Ankara'ya gidip bakanlıkta sınava girerek, mesleğinde önemli bir yükselme sayılan 'kokartlı rehber sertifikası' nı aldı. Artık lisedeki tarih öğretmeninin hayal ettiği gibi, Çorumlu bir rehber olarak Hitit uygarlığını Türkçe ve İngilizce öğrenmeye ve öğretmeye şevkle sarılmış, şehrin tanıtım broşürlerini yazmakta görev almıştı.” (s.37)

“İnsandan yana hâlâ umutlu olmanız beni şaşırttı,” dedi Kemal gözlerini mikroskoptan alamadan. “Nasıl olmayayım ki, Kemal evlâdım, baksana, birkaç saat önce buraya adım atan bencil ve mazoşist bir adam bile, şu anda bana insanlıkla ilgili ilk kaygısını açıkladıktan sonra... Çok şükür umut hep var, hep olacak evlâdım!” (s.104)

“Sana bir şey söyleyeyim mi Semahat? Bazı meslekler bazı alışkanlıklar için kolaylık sağlar. Ne denir? Yani ‘çanak tutar’, yani... Ha? Mesela, aylarca açık havada çalışan ‘passionate’ yani, ‘tutkulu’ arkeologlar, hayatı boyunca kitaplar arasında yaşayan sabırlı sahaflar, bir romanı yıllarca yazmaya direnen yazarlar falan... Fakat bu meslektekiler bile sigarayı bırakabildiğine göre sen de yapabilirsin, eğer gerçekten istiyorsan Semahat.” (s.282)

“Dur bir dakika Semahat Abla, telâş yapma n’olur! Adım adım gidelim önce. Eğer Defne’nin iki çocuk diye bahsettiklerinden biri Karaca’ysa, öbürü Yaşar mı? ikinci adım: diyelim ki bilmediğimiz bir nedenle kaçakçılar Karaca’yı tehdit ediyor. Defne de her ne sebepleyse -bunu bilmiyoruz- onu kurtarmak için onlarla görüşmeye gidiyor. Bu konuda iki yetişkin dediği kişi ona destek veriyor.” (s.472)

“Sevgili kızım Semahat, biz fâni kişiler olarak elimizden geleni yaptık. En iyi kalpli validen, polise ve gazeteciye, en âşık sevgiliden en özverili müzeciye, en zeki çocuktan, sevgi dolu babaya ve tabii mübarek bir geyiğe kadar birçok canı serüvenimize dâhil ettik. Yüce gönüllerine binlerce alkış! İyilik ve bereket üzerlerine olsun! Ayrıca, yüce tabiatın dağlara taşlara, otlara ağaçlara, kâğıtlara defterlere yazıp bize yol göstermek için yolladığı işaretleri topladık, sembolleri çözmeye, iyilik için yaşayan canları korumaya çalıştık. Yani senin dediğin gibi boş oturup, gökteki yıldızlardan medet ummadık. Ama artık susup, göklerin direği kutup yıldızının sesini duymanın zamanıdır. Çünkü o parladığı sürece yeryüzünde umut vardır! Şimdi bir de şu mübarek geyiğe bak!” (s.497)

Saygı

Buket Uzuner’in Toprak (2015) adlı eserinde saygı değerinin 153 kez geçtiği tespit edilmiştir. Romanda tespit edilen kök değerinin işlendiği bazı kısımlar şöyledir:

“Valiye bağlılığı ve hayranlığı her hareketinden belli olan şoförü Hakkı, arabanın sağ arka kapısını asker gibi ‘hazır ol’ da tutarak mânidar bir bakışla başını salladı. “Emredersiniz, hemen eve gidelim Sayın Valim!” diye bağırdı.” (s.25)

“...,çok sevdiği kütüphane müdürü Akın Kamanın o eczacı kadının akrabası olduğunu öğrenmesi inadının kırılmasına yol açtı. Uyumlu, sessiz sakin, sevecen bir kitap kurdu olarak tanınan Akın Kaman, Kemal’in ‘ağabey’ olarak sevdiği biriydi. Onunla konuştuktan sonra eczacı kadının saygıya değer bir insan ve derdine derman olabileceğine ikna oldu.” (s.45)

“Yok, estağfurullah niye yanlış anlayayım, sayın valim? Sonuçta benim kızım yetişkin ve bekâr bir kadın... Güneş Bey’i de, dediğim gibi, bizim kütüphaneye sık sık geldiği için tanıma şansım oldu. Bu adam da tam bir kitap kurdu, biz kütüphaneciler sevmeyiz ama yüzlerce elektronik kitabı da yanında taşıyor. Ayrıca beyefendi, nazik ve şefkatli bir adam. Eğer dediğiniz gibi kızımın aralarında bir gönül bağı oluştuysa... Bu onların bileceği iş, biz anne

babalar çocuklarımızın bahtını yapamayız. Hem zorla güzellik de olmaz, bizzat şahidim, hiç olmuyor...” (s.91)

“Çorum İl Halk Kütüphanesinin Müdürü Akın Kaman gelecek yıl emekli olacaktı. Vali Sabahattin Ali Okur, onun sessiz, sakin, kendini göstermeden kitaplar arasında yaşayan, bazılarına abartılı gelen, hatta alay konusu olan, küçük çocuklardan hayvanlara kadar bütün canlılara saygılı kişiliği ve Alevî kimliği nedeniyle çelebi’ lâkabıyla anıldığını düşünürdü. Şimdi duydukları üzerine elindeki TOPRAK Kitabım farkında olmadan okşayarak başını kaldırıp, dikkatle onun yüzüne baktı. Onun yüzüne bakarken, kültürel çevreyi ve tabiatı, hayvan ve insan haklarını korumak konusunda hazırladığı dosyaları gazeteden ilgiyle takip ettiği ama kendisiyle yeni tanıştığı gazeteci Defne Kamanın genç yaşına rağmen hem Batı kültürüne, hem de yerli geleneklere hâkim oluşundaki derinliğin altında babasının da payı olduğunu anlıyordu.” (s.88)

“Elbette! Bak düşün ki, eski Türkler sürücülük ve avcılık geleneğine dayanan yaşayışlarında geyik sayesinde hem hayatta kalmış, hem de destanlarından efsanelerine, masallarından ninnilerine, sonra türkülerinden halk şiirine, efendime söyleyeyim, resimlerinden totem kutluluğuna kadar, hep bu uğurlu hayvan sayesinde mevcudiyetlerini korumuşlardır. Bizim kadim Kamanlık geleneğimizde geyik, kuşkusuz yüzyıllara bağlı bir borçluluk duygusunun sonucu olarak da baş tacı edilmiştir.” (s.115)

Sevgi

Buket Uzuner’in Toprak (2015) adlı eserinde sevgi değerinin 181 kez geçtiği tespit edilmiştir. Romanda tespit edilen kök değerın işlendiği bazı kısımlar şöyledir:

“Ancak! Bir şehrin güzelliğine hayran olmak başka, orada yaşamak başka şey! Şimdi, İstanbul’a gidip de gönlünü orada bırakmayan pek kimse yoktur ama ...” (s.16)

“Amerika’daki bir üniversitede çalışırken, antik Hitit kültürü araştırması için bir yıllığına Çorum’a gelen arkeolog Güneş Aytan, samimi ve mütevazı kişiliği sayesinde sadece birkaç aydır yaşadığı şehrin hem ileri gelenleri, hem de esnafı ve kazı alanına yakın köylüleri tarafından sevilen bir kişi olmayı başarmıştı. Valinin, Güneş Aytan’ın Defneyle baş başa bir yerlere gitmiş olabileceğini imâ ettiğini de yeni anlayan Kemal, bu duruma bozulduğuna kendisi bile şaşırđı. Ama bozulmakla kalmadı, pek huyu olmadığı halde kendini tutamayıp duygularını dışa vurdu.” (s.20)

“Ceylânı ilk görüşte beğendi, onun ürkek, korunacak bir kovuk arayan bakışları, güvensiz beden dili hem tanıdık hem de çok rahatlatıcıydı. Önce çekingence yaklaştı, sonra parasının yeteceğini hesaplayarak çay içmeye davet etti, daha sonra da elini tuttu ve hiç bırakmadı. Ceylân, zaten kendine uzanacak her eli tutmak durumundaydı ama Kemal’in

gözlerindeki yalnızlığı gördü, içindeki iyi ve zayıfı hemen tanıdı. Orta boylu, cılız, daha o yaşta sigara tiryakisi, yağız bir delikanlı olan Kemal, ıssız çekingenliğiyle kendine benziyordu, onu bu yüzden sevdi. Ceylân bir anlamda Kemal’de kendini sevdi.” (s.35)

“Kemal ile Karaca var ...” diye fısıldar gibi konuştu Akın Kaman, “Defne’nin özellikle Karaca’ya düşkünlüğünü yıllar önce Korkut Dedem anlatmıştı bana. O çocuğu ikisi de çok sever, sanki akrabalarıymış gibi gözetirlerdi. Bildiğim kadarıyla Korkut Dedem, Karaca’nın eğitim masrafları için mirasının bir kısmını bırakmış ona. Yoksa Kemal bir maaşla o pahalı, hızlı bilgisayarlarla başa çıkamazdı. Oğlan bir bilgisayar dâhisi maşallah!” (s.91)

“Karaca’nın kendine büyük gelen zekâsıyla sık sık yetişkin insan gibi konuşmasına karşın aslında küçük bir çocuk olduğunu, özellikle babasından bahsedisinde yakalayan Korkut Bayülgen, ona bakıp gülümsedi. Sonra dayanamadı, hiç üşenmeden ağır ağır sandalyesinden kalkıp, altı kişilik yemek masasının karşı ucunda, fırında kızarmış şeftali dilimleri üzerindeki dondurmaya ağzının kenarına bulaştırarak büyük bir iştahla yiyen çocuğun yanına gitti ve siyah, kıvırcık, karmakarışık saçlarını okşadı. Karaca önce şaşırıldı ama tıpkı bahçede yürürken birden gidip onun elini tuttuğu gibi beklenmedik bir hareketle, bu kez yaşlı adamın elini öpüp başına koydu. Onun bu tamamen içten, kendiliğinden fışkıran sevgisiyle gözleri dolan yaşlı adam, çocuğun başını okşamayı sürdürürken birden bir şiir okumaya başladı.” (s.117)

Sorumluluk

Buket Uzuner’in Toprak (2015) adlı eserinde sorumluluk değerinin 180 kez geçtiği tespit edilmiştir. Romanda tespit edilen kök değerinin işlendiği bazı kısımlar şöyledir:

“Hâlbuki birlikte yaşadıkları on yıl boyunca sahip olduğu güzellik, huzur ve mutluluğa şükretmekte de kusur işlememiş, iyi bir Müslüman olarak orucunu, zekâtını, bayram namazlarını, iyi bir yurttaş olarak evinin vergisini aksatmamıştı. Ayrıca, iyi bir evlât olarak ne kendisine hayatında bir gün sarılmış annesinin evini, ne de ona tek bir kez iyi söz söylemiş babasının mezarını bayramlarda ziyareti ihmal etmişti. En önemlisi de, kendisiyle Ankara’dan kalkıp Çorum’a gelin gelen bir tanecik karısı, başının tacı Ceylânını bir gün olsun incitmemişti. Yani en ufak bir günahı yoktu.” (s.30)

“Çocuklar, önce düşünün, sonra araştırın. Unutmayın, düşünmeden fikir sahibi olamazsınız. Eğer fikriniz yoksa, fikri olanlar gelip sizi yönetir! Bakın, elimizde büyük bir tarih mirası var. Elindekinin değerini bilmeyen, boşluğunu ancak onu kaybedince anlar. Tıpkı aşta olduğu gibi... Bir gün anlayacaksınız, aşk acısı yaşadığınızda siz de anlayacaksınız...” (s.32)

“Kendi geçmişiyle tanışıp, yüzleşmemiş insan nasıl aynı hataları tekrarlamak felaketine mahkûmsa, biz de kendi tarihîmizi, bizden önce aynı coğrafyayı paylaşanların kültürleri dâhil

bilmek, ama bize öğretilenin dışında gerçek şekliyle araştırarak, ezberlerimizi bozmayı göze alarak öğrenmek zorundayız.” (s.33)

“...İşte tarih araştırması bu yüzden önemli çocuklar, hem Çorum için hem ülkemiz ve insanlık için. Şunu unutmayın, herkes kendi büyüdüğü coğrafyayı, diğerlerinden daha iyi tanır, tanıtır. Tam da bu yüzden, sizin aranızdan çıkacak Çorumlu arkeolog, rehber ve tarihçiler, bu muhteşem Hitit uygarlığını önce Çorumlulara sonra dünyaya anlatacaktır!” (s.34)

“Eh tabii, sen kütüphaneci değil misin müdürüm? E, senin için de hazine altın, dolar, avro olacak değil ya, haliyle kitabı, defteri korumak olacak değil mi?” diye hoyratça araya girdi emniyet müdürü. “Ama bak, ben bir emniyetçiyim ve benim işim de emniyet; vatandaşın canını, malını, devletin huzurunu korumak! Gerçek dünyanın öyle altı, ortası falan yok. Bak işin içine para, iktidar ve silah girdi mi, orada kitap, kültür biter, artık kan ve can konuşur!” (s.82)

Vatanseverlik

Buket Uzuner’in Toprak (2015) isimli romanında vatanseverlik değerinin 76 kez geçtiği tespit edilmiştir. Romanda tespit edilen kök değerinin işlendiği bazı kısımlar şu şekildedir:

“Anadolu’dan ümidini kesme Kemal! Anadolu yalancısı, riyakârı ve zalimi mutlaka bağrından söker atar! Bulacağız Defne Hanım’ı inşallah.” (s.26)

“Çocuklar, eğer bu Hititler bir Batı ülkesinin topraklarında yaşamış olsaydı, size yemin ediyorum, şimdi dünyanın en önemli arkeolog ve tarihçileri orada çalışıyor, dünyanın bütün turistleri o şehre akıyor olurdu. Eğer Çorumlular yerel tarihlerine sahiden sahip çıksaydı, Çorum şimdi uluslararası ticaret ve kitap fuarlarından, yemek ve turizm festivallerine dünya çapında kültürel bir yıldız haline gelirdi. Emin olun çocuklar, eğer sizler isterseniz Hitit mirası en az Mısır Piramitleri kadar ilgi çekecek, önemli bir cevherdir! Bizse, bırakın bin yıldır bu topraklarda yaşamayı, sanki buraya geçici olarak yerleşmiş gibi bizden önce ve bizimle burada yaşamış eski veya çağdaşımız uygarlıklara yabancı muamelesi yapıyoruz. Hâlbuki azıcık bir araştırma bile gösteriyor ki, bizden önce buralara kök salan o kültürlerin hepsi bizim kültürümüzü derinden etkilemiş, tıpkı bizim de kendi çağdaşlarımızı etkilemiş olduğumuz gibi...” (s.31)

“Vali Sabahattin Ali Okur ile emniyet müdürü Muhtar Körağaoğlu yaşam tarzları ve felsefeleri bakımından birbirlerine tamamen zıt insanlardı. Fakat şehrin güvenliği ve huzuru konusunda ikisi de özverili ve samimi insanlardı. Bu özellikleri üç yıldır beraber çakışırken yaşadıkları pek çok sorunu en az hasarla atlattıklarını sağlamıştı.” (s.49)

“Sevdiğimiz birini toprağa verdiğimizde, onu kaybetmenin derin acısını yine toprakla temizleriz. Toprak, bize binlerce yıldır karşılıksız olarak sadece nimetler sunan, evimiz, ‘yer

imiz, yurdumuz ve/ya hakkını yediğimizde kıtlık, deprem, erozyon ve yanardağlarıyla belâmızı veren bir kum parçası değildir. Toprak, aynı zamanda içinde, altında ve üstünde yaşayan milyonlarca canlıyla orta ve üst dünyadaki bütün canlılara can katan 'Alt Dünya'nın da ana vatanıdır!' (s.100)

“Örneğin, bin yıldır kendi öz Tabiat Tanrıçası Umay'la Gök Tanrısı Ülgen'i unutturmak için üzerinde her türlü propaganda aracı kullanılan bu halk, manasını hiç hatırlamasa da hâlâ kızlarını Umay diye çağırıyor, soyadını Ülgen koyuyor... Arapça adların her türlü telkin ve özendirilişine rağmen, bu halk kendi ortak belleğinde sakladığı Aybike, Ayhan, Aybala, Aybars, Aysuda, Aykut, Aydemir, Ayça... ne bileyim, işte şimdi aklıma gelmeyen, AY'dan türettiği yüzlerce adla birbirini çağırmaya devam ediyor. Şimdi bu aidiyet ihtiyacını hangi vücut sıvısı açıklayacak bize?” (s.335)

Yardımseverlik

Buket Uzuner'in Toprak (2015) adlı eserinde yardımseverlik değerinin 88 kez geçtiği tespit edilmiştir. Romanda tespit edilen kök değerinin işlendiği bazı kısımlar şöyledir:

“Tarih öğretmeni idealist, cumhuriyetçi bir genç adamdı, Kemal'in kredi ve yurtlar kurumundan burs almasına ve yurttan yer bulmasına bizzat yardım etti. Onun Ankaralı arkadaşları da Kemale göz kulak oldu, sık sık evlerine yemeğe, ders çalışmaya davet ettiler, 'kazanınca ödersin' diyerek küçük cep harçlıkları, otobüs, dolmuş yollukları verdiler.” (s.34)

“Bebekken 'Çocuk Esirgeme Kurumu'nun kapısına bırakılmış, daha hayata başlarken istenmemiş, tam manasıyla sokağa atılmış, yetiştirme yurdunda büyümüş, birkaç ay sonra on sekiz yaşına girince oradan da ayrılma vakti gelecek ama gidecek hiçbir yeri olmayan o çaresiz gençlerden biriydi Ceylân. Lisedeki arkadaşının annesi gece verdiği İngilizce derslerine onu ücretsiz alıyor, yabancı dil bilirse, iş bulma şansı artar diye yardım ediyordu. Gece-İngilizce kursunun öğretmeni olan kadın da, tıpkı Kemal'e yardım eden öğretmenleri gibi, kendini 'idealist bir cumhuriyetçi yurttan' olarak tanımlardı.” (s.35)

“Bence de öyle... Ben kısa bir evlilik yaptım ama sonra hayat tarzlarımız değişti ve ayrıldık. Çocuğum yok, ama olamadığından değil. Aslında annelik sorumluluğu yerine başka sorumluluklar yükledim ben. Dünyaya ve hayata şükranımı evlat yetiştirmek yerine tabiat ve adalet için sorumluluk üstlenerek sunuyorum... Biliyor musun, kendi doğurmadığın başka çocukların iyiliği ve 'kişi olmayan diğer canlılar' için çalışmak da bana annelik hazzı veriyor, emin ol!” (s.238)

“Ne münasebet müdür bey! Elimizde sizlere sunacak kesin ve somut bir ihbar olmayınca, konu dediğiniz gibi bir soygun ihtimali gevezeliğinden öteye gitmiyordu. Ama bakın şunun altını çizmek isterim ki bizi asıl bir araya getiren ortak duygu tamamen iyi niyettir. Benim

Yaşara, Güneş Bey'in de Karaca'ya, ikimizin de iyi niyetle yaklaşmamız, yani iki gencin istikbâlınden duyduğumuz kaygı. Bu çocukların kötü niyeti yoktu ve biz onları olaylara bulaşmadan kurtarmak istedik.” (s.506)

“Sana en iyi bilişim suçları avukatını bulmakla kalmadım, bir de alıp buraya getirdim Defnecim! Artık elimi öpersin, ama sakın başına koyma, daha yaşlanmaya niyetim yok. Hah hah ha! Sen merak etme, bana bir taşla kaç kuş vurmuş, kaç günlük haber çıkartmış muhabirime avukat mı bulmayacağım bebeğim?” (s.533)

4.3.Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları- Hava

Buket Uzuner'in “Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları” üst başlığını taşıyan romanlarından üçüncüsü olan Hava (2018) isimli eserinden şu ifadelerle bahsetmiştir: “Hava romanı birçok motifiyle Su ve Toprak'ta üzerinde durulan kadim Kaman geleneğinin, Orta Asya, Sibiryaya mitolojileri ile Anadolu'nun kadim uygarlıklarının kültürel izlerinin iç içe geçişini, bu kez coğrafya olarak seçilen Kayseri üzerinden ele almaktadır”. Romanda halk tarafından oluşturulmuş, sözlü edebiyat geleneği olarak dilden dile anlatılarak, geçmişten bugüne ulaşmış 44 tane efsanenin üzerinde durulmaktadır. Esere kök değerler bağlamında bakıldığında, Hava adlı romanda kök değerlerin tamamının bulunduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4.3. Millî Eğitim Bakanlığı Türkçe Dersi Öğretim Programı'na (2019) Göre Hava Adlı Eserde Yer Alan Kök Değerlerin Dağılımı/Bulunma Sıklığı

Kök Değerler	f
Adalet	32
Dostluk	21
Dürüstlük	19
Öz denetim	109
Sabır	9
Saygı	53
Sevgi	60
Sorumluluk	31
Vatanseverlik	35
Yardımsızlık	37
Toplam	406

Tablo 4.3'e göre eserde en sık işlenen değer 109 geçiş sıklığıyla öz denetim değeri olduğu görülmektedir. Ardından 60 geçiş sıklığıyla sevgi değeri, 53 geçiş sıklığıyla saygı

değeri, 37 geçiş sıklığıyla yardımseverlik, 35 geçiş sıklığıyla vatanseverlik değeri, 32 geçiş sıklığıyla adalet değeri, 31 geçiş sıklığıyla sorumluluk değeri, 21 geçiş sıklığıyla dostluk değeri, 19 geçiş sıklığıyla dürüstlük değeri işlenen diğer değerler arasındadır. 9 geçiş sıklığıyla sabır değeri ise en az işlenen değer olarak yer almıştır. Eserde özellikle öz denetim değeri fazlaca işlenmiştir. Diğer sık geçen değerler ise sevgi ve saygı değerlerinin olduğu görülmektedir. Bunun yanında sabır değerinin ise yeterince yer almadığı tespit edilmiştir.

Adalet

Buket Uzuner'in "Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları" romanlarından sonuncusu olan Hava (2018) isimli eserinde adalet değerine 32 defa yer verildiği tespit edilmiştir. Tespit edilen değerlerin işlendiği bazı kısımlar şöyledir:

"Bizim Kam geleneğimizde her canlıya saygı göstermek, hiçbirini küçük görmemek ve fenalık yapmamak kuraldır. Yine kadim geleneğimiz, bütün canlıların birbirine bağımlı olan hayatını –şimdi adına ekolojik döngü dediğiniz şeyi- binyıllardır zaten savunur. Yunus balık yer, kurt geyik, kartal, yılan, kedi fare, at ot yer. Onlar buna mecburdur. Ancak insan farklıdır, çünkü o ne yiyeceğini seçebilir, isteyen geleneğine uygun olan hayvanın etini, isteyen sadece ot yiyebilir. En mühimi hayvanlara eziyet, işkence ve israf bütün inançlar gibi Kamlık'ta da haramdır, günahdır, yanlıştır." (s.82)

"Onlardan öğrendim ki, geciken adalet, asla adalet değildir ama iyilik ve şefkat nerede ve ne zaman karşımıza çıkarsa, çıksın ondan şifa bulmayı şükranla kabullenmeliyiz." (s.104)

"Ben alın teriyle kazanılmış paramı, temiz niyetle yolladım Tuğrulcuğum. Eğer birileri bizim namuslu kazanılmış, vergisi ödenmiş kazancımızı kötülük için kullanacaklarsa bunun cezasını er ya da geç çekerler." (s.109)

"Kızım, adaletin olmadığı topraklarda her türlü kötülük otu fişkirir. Bunun için medeniyet adaletle sağlanır, atalarımız ancak âdil kağanların ve sultanların dönemlerinde refaha kavuştu. Günümüzde bunun karşılığı hukuk devleti olmuştur. Bu yüzden dünyanın bütün ezilenleri canları pahasına botlara binip hukukun olduğu topraklara kaçıyor işte." (s.116)

"Yani yapılmaması gereken şeyleri yapmanın bedeli muhakkak ödenir. Yaşanmış felâketleri bitirip, yeniden temiz bir yola çıkmanın başka hiçbir yolu yoktur. Hem insanlar hem de devletler için durum budur." (s.120)

Dostluk

Buket Uzuner'in Hava (2018) adlı eserinde dostluk değerine 21 defa yer verildiği tespit edilmiştir. Eserde tespit edilen kök değerinin işlendiği bazı kısımlar şu şekildedir:

"Ah! Komiser Ümit çok sever Pir Sultanı... 'Sensiz dünya malı neyleyim dostum dostum!' diye çalar onun telefonu," diye sızlandı Defne Kaman." (s.25)

“...Defne Kaman ile Umay Bayülgen olası bir kırılma anında ona destek olabilmek için gözlerini, artık “aileden biri” kabul edilen ve son yıllarda onlarla birlikte Kalamış’taki evde yaşayan Sahaf Semahat’ten ayırmıyorlardı.” (s.46)

“Yıllarca beraber çalıştığı, özellikle Çorum’daki tarihî eser kaçakçılığı macerasında kendisine destek olan meslektaşı Attila Gültekin, yine yanındaydı.” (s.197)

“İnsanlar artık kavga etmek, ayırışmak değil, anlaşmak, birleşmek ve yan yana durmak istiyorlar. Bundan böyle her kim ki, sadece gücünü sınamak uğruna fesat çıkartacaktır, bilsin ki, hemen dışlanacaktır,” dedi, Umay Bayülgen sakin bir sesle, mantısını yerken.” (s.213)

“Bugün burada ve dünyanın her yerinde savunduğumuz değerlerin hepsi, bizim aslında kim olduğumuzun resmidir arkadaşlar. Bize kim olduğumuzu unutturmalarına izin vermeyelim. Bilsinler ki; ‘Her şey neye lâyıkça sonunda mutlaka ona dönüşür.’ iyiden kötü olmaz,” dedi ve sonra kapıya onu uğurlamaya çıkan, başı sıkıştığında daima yanında olan gazeteci arkadaşı Attila Gültekin’e sarılıp, havaalanında onlarla buluşmak üzere vedalaşıp, taksiye bindi, gitti.” (s.219)

Dürüstlük

Buket Uzuner’in Hava (2018) isimli eserinde dürüstlük değerinin 19 kez geçtiği bulgulanmıştır. Romanda tespit edilen kök değerini işlendiği bazı kısımlar şöyledir:

“Aman aman, ben bu feminizm konusuna hiç girmem! Biz erkeklerin günahı öyle çok ki, kadınlarla ilgili hiçbir konuda haklı çıkmamız mümkün değil. Kendimizi savunmaya kalkınca da sadece saçmalamakla kalıyoruz. Doğruya doğru. Binlerce yıl yemişiz kadınların haklarını. Tamam kızım, hemen onları da başucuma katacağım. Nasılsa Semahat’in dükkânında vardır bu kitaplar.” (s.152)

“Hava henüz tam aydınlanmadığı için arabasının farlarını yakan Kumru, bir yandan arabanın navigasyon cihazına, bir yandan da telefonundaki uygulamaya bakarak, balonun iniş yapacağı yeri bulmaya çalışıyor, aynı zamanda takip ediyor ve kalbini kırmamaya çalışarak, Karaca’yla aralarındaki sıkıntılı ilişkiye dürüstçe bir açıklık getirmeye çalışıyordu.” (s.270)

“Olduğu gibi söylesen Karaca? Baksana onlar uyuyor, seni başka kimse duymuyor. Beni de tanıdın artık, insana dair hiçbir şeyi hor görmem, adaletsizlik ve zulüm hariç. Konuş benimle, iyi de sır tutarım ayrıca.” (s.271)

“Hayır, aksine sana kur yapsaydım, zeki ve hoş bir gencin ilgisini kötüye kullanıp, sana sahte ümit verseydim o zaman seni bitirmiş olurum Karaca. Aksine sana şimdi diyorum ki; seninle ben sevgili olamayız ama yazışır, dertleşir, arkadaş olabiliriz. Bunu söylüyorum ben sana şimdi. Ayrıca benden nefret etme riskini alarak sana hayatınla, geleceğinle ilgili çok önemli bir şey söylemeye cesaret ediyorum.” (s.274)

“Lânet okuma evlâdım, bumerangdır lânet. Hem Şakir bize Defnem’in kaybolduğunu ihbar etmediğine bebeğinin başı üstüne yemin etti. Biz de inandık.” (s.277)

Öz denetim

Buket Uzuner’in Hava (2018) adlı eserinde en sık geçen değer olarak öz denetim kök değeri (f=109) olarak yer almıştır. Eserde tespit edilen bu kök değerinin işlendiği bazı kısımlar şu şekildedir:

“Hayatı boyunca yaşadığı birçok haksızlık ve büyük sıkıntılardan sonra ayağa kalkıp yeniden mücadeleye başlamasına rağmen nedense ona “gerçek hayatın zorluklarını” hatırlatmak isteyen birileri daima çıkıyordu.” (s.21)

“Ah, hiç kimse aptal değil ve herkes her şeyi biliyor değil mi? Siz de biliyorsunuz bu yaptığınızın haksızlık olduğunu. Hepimiz Tabiat Anaya kendi küçük çıkarları için ihanet eden evlâtlarıyız. Bu, aslında hepimizin içinde olduğu ‘büyük insanlık’ yalanı! Ama biliyor musunuz sonra ne oldu?” (s.28)

“Üniversiteyi İstanbul’da okumak için Çorum’dan geldiğinden beri beş yıldır Umay Bayülgen ve Defne Kaman’ın Kalamış’taki evinde artık “aileden biri” olarak kabul edilerek kalan Karaca, son bir yıldır “aile”ye katılan Ertuğrul Amca’dan hiç hoşlanmıyor, sırf öz büyükannesi gibi sevdiği Umay Nineye saygısından bu yaşlı, çok bilgiç adama “ağzının payı”nı vermiyordu. Yine öyle yaptı ve dişlerini sıkarak sustu.” (s.37)

“Karaca’nın bir çocuk hazzıyla sırtımasına bakıp, başını sallayan Defne, gülmek için dudaklarını ısırarak konuyu değiştirmişti.” (s.41)

“Defne Kaman, çocukluğundan beri başına gelen talihsizliklere karşın, belki dirençli kişiliği belki de anneannesi ve dedesinden aldığı eğitim sayesinde esnek ve çok seçenekli düşünmeyi başararak hep hayatta kalmıştı. Şimdiye kadar hep başarmıştı.” (s.69)

Sabır

Buket Uzuner’in Hava (2018) isimli eserinde sabır değeri 9 kez yer alarak en az bulunan kök değer olarak tespit edilmiştir. Romanda tespit edilen kök değerinin işlendiği bazı kısımlar şöyledir:

“Olsun, nasılsa sabahleyin kalkıp, aşağıya, misafirhanenin en alt katında, toprağa en yakın odada uyuyan Umay Ninesi’nin yanına inip, ona bu gördüklerini anlatacak ve onun çoğu doğru çıkan yorumlarını dinleyecekti. Sabah ola, hayrolaydı. Ancak uyanabilmesi için önce uyku hâline geri dönmesi gerekiyordu. Bu yüzden sabırla uyumayı bekledi.” (s.32)

“Üniversiteyi İstanbul’da okumak için Çorum’dan geldiğinden beri beş yıldır Umay Bayülgen ve Defne Kaman’ın Kalamış’taki evinde artık “aileden biri” olarak kabul edilerek kalan Karaca, son bir yıldır “aile”ye katılan Ertuğrul Amca’dan hiç hoşlanmıyor, sırf öz

büyükannesi gibi sevdiği Umay Nineye saygısından bu yaşlı, çok bilgiç adama “ağzının payı”nu vermiyordu. Yine öyle yaptı ve dişlerini sıkarak sustu.” (s.37)

“Masada hiç konuşmadan sakince onları dinleyen Umay Nineye dönüp baktılar. Her konuda söyleyecek sözü olan ve her sözünü de dinletmeyi başaran yaşlı kadının suskunluğu hepsini şaşırtmıştı. Kılını bile kıpırdatmadan onları dinliyor, sakince bekliyordu.” (s.78)

“Acayip” kavramının Milenyum Kuşağı’nda bir iltifat olduğunu artık hepsi öğrenmişti. Yine de kendini tutamayan Ertuğrul Amca “ya sabır!” niyetine içini çekti.” (s.161)

“Bazen durmak, güç toplamak için geri çekilmek ve beklemek gerekir.” (s.314)

Saygı

Buket Uzuner’in Hava (2018) isimli romanında saygı değerine 53 defa yer verildiği tespit edilmiştir. Eserde tespit edilen kök değerlerin işlendiği bazı kısımlar şu şekildedir:

“Bakın biz sizi ailecek çok takdir ederiz Defne Hanım. Sonuçta biz de bu memleketin çocuklarıyız. Üzülmenizi hiç istemeyiz, hadi imzalayın şu beyannameyi.” (s.28)

“Ben hayran olduğum bir gazeteciyle tanıştım derken üstüne bir de onun şaheser anneannesini keşfetmiş oldum. Homeopati ve fitoterapi denen ‘kocakarı ilaçları’yla eczacılık biliminin kardeşliğini kurmuş sanki bu kadın. Bayıldım ya ben onlara. Her insanın hayatta bir Umay Ninesi olmalı, değil mi Karaca?” (s.86)

“Oysa tanıyanların bildiği gibi, Umay Bayülgen herkesin kişisel alanına saygı gösterir, göstermeyene de engel olurdu. Örneğin çok kişisel olan Şakir Yurtkan’ın obezitesi hakkında asla şaka yapmaz, yaptırmazdı.” (s.175)

“Teyzeciğim, bizim Anadolu’da yaşlılara özellikle yaşlı hanımlara saygılı olmak geleneği vardır. Sen bana ne kadar takılırsan takıl, başımın üzerinde yerin var. Sana cevap vermeyeceğim.” (s.178)

“Eğer iyi bilmediğiniz anlaşılabilir bir konuda bir kadına hakaret etmekten duyduğunuz haz ve kibirden gözleriniz kapanmasaydı, kadınlara ancak yaşlanınca gösterilebilen saygıyı sorgulamak yerine, asıl bu ülkede neden genç kadınlara da saygı gösterilmiyor diye sorardınız...” (s.210)

Sevgi

Buket Uzuner’in Hava (2018) isimli eserinde sevgi değerinin 60 kez geçtiği incelenmiştir. Romanda tespit edilen kök değerlerin işlendiği bazı kısımlar şöyledir:

“Elbette ya. Anne ve babası tarafından sevilerek büyüme şansı olan çocuklara dostluk, kardeşlik, iyilik, ülküdaşlık gibi idealler öğretilmiştir. Okullarda adalet ve fedakârlığı öven destanlar, şiirler, öyküler okutulmuştur bizlere. İşte o inandırıldığımız güvenilir dostlar,

kankalar, akrabalar ve eşler arasında mutlu ve güvenli hayat hayallerini çok severiz ve bunların yıkılmasını hiç istemeyiz.” (s.22)

“Ne güzel düşünmüşsün Kumru kızım. Rehber iyidir, rehber yol gösterendir. Bazen Hızır’dır, bazen müze rehberidir. Hayatta en hakiki rehber bilimdir, fendir, demiştir ya o büyük adam,” diye sevgiyle gülümsedi Umay Nine.” (s.48)

“Semahat, hayatım boyunca canlıların haklarını savunmak ve korumak için çalıştım. Biliyorsun tek bir canlının bile hayatını kurtarmaya yardımcı olursan senin kendi hayatın da güzelleşir ve yaşanmaya değer olur. Ben ninemden ve dedemden böyle öğrendim. Onların da ataları ve ninelerinden öğrendikleri, kuşaklar boyu taşman bir kutlu bilgi. Zaten bizim kadim kültürümüz bu bilgi üzerine kurulmuştur...” (s.69)

“Bana yıllardır evinizi ve kalbinizi açtınız. Öz ailemden görmediğim şefkat ve sevgiyi esirgemediğiniz. En önemlisi beni yargılamadan kabul ettiniz. Sizler artık benim gerçek ailemsiniz. Umarım olanları öğrendikten sonra da beni sevmeye devam edersiniz.”(s.99)

“Belli ki Korkut Deden giderken, çok isabetli bir kararla yerine seni bırakmış bize güzel çocuğum,” diyerek sevgiyle uzanıp Karaca’nın kolunu sıvazladı Umay Nine.” (s.122)

Sorumluluk

Buket Uzuner’in Hava (2018) adlı eserinde sorumluluk değerine 31 defa yer verildiği tespit edilmiştir. Eserde tespit edilen kök değerlerin işlendiği bazı kısımlar şu şekildedir:

“Ama artık ekmeğini bu güzel şehirde kazanmaya başladın, Kayseri’nin suyundan içtin, aşından yedin, havasını soludun ya, sen biraz buralı oldun sayılır evlâdım. Hem bak unutma, buralı olmasan da burayı bana internette yazılı bilgilerle anlatma...” (s.52)

“Bağırıp çağırmadan, kendini öne çıkartmak için çırpınmadan güçlü irade sergileyen insanlar, çoğunlukla hafife alınırlar. Oysa asıl onların direnci ve iyilik kapasitesi uzun solukludur.” (s.70)

“İyi olmadı, bilhassa şimdi iyi olmadı bu! Çünkü bazı meslekler para pul, şan şöhret için yapılmaz. Gazetecilik, hakikate gönül verenlerin işidir. Hakikate sevdalı gazeteciler, hayatta başka iş yapamazlar. Bak bir de bilimciler ve hakiki sanatçılar böyledir.” (s.229)

“Hepsini üzen bu gelişme sırasında tıpkı Şakir Yurtkan gibi sakın davranan Ertuğrul Amca çantasında taşıdığı tansiyon hapını Umay Nine’nin dilinin altına yerleştirerek ilkyardım yapmış, o sırada gösterdiği şefkat ve dinginlikle Karaca’nın bile gönlünü kazanmıştı.”(s.310)

“...Bilge hastalandı belki ama aklı hâlâ yerinde Karaca oğlum. Zihin, bedene meydan okuduğu, çalıştığı müddetçe, bilge sorumluluklarını yerine getirebilir. Senin Hawking ustan, bedene meydan okuyan zihninin en ünlülerindendir.”(s.315)

Vatanseverlik

Buket Uzuner'in Hava (2018) adlı eserinde vatanseverlik değerinin 35 kez geçtiği tespit edilmiştir. Romanda tespit edilen kök değerinin işlendiği bazı kısımlar şöyledir:

“13. yüzyılda Avrupa’da ruh sağlığı hastaları uzak adalara sürülüp ölüme terk edilirken, Gevher Nesibe Kayseri’de onları su ve müzikle tedavi edilecekleri bir şifâhâne, yani hastane yapılmasını düşünecek kadar büyük bir uzak görüşlülüğe sahipti. Siz ne diyordunuz ona?” (s.50)

“Korkut Dedem bana Gevher Nesibe Şifâhânesi’nin dünyadaki ilk tıp fakültelerinden biri olduğunu çok gururlanarak anlatmıştı. Başka bir millette olsa buraya dünyanın bütün doktorları ziyarete gelirdi, bizdeyse kendi milletimizin bile bu hâzineden haberi yok, diye üzülürdü sonra...” (s.51)

“Doğup büyüdüğü şehri seven ve gurur duyan bir Kayserili olduğu her hâlden anlaşılabilir neşeli garsonun...” (s.88)

“Çivi yazsını ilk bulan ve kullanan Sümerler, Gilgamiş Destanı’nda şimdi bizim sınırlarımızda kalan Gaziantep’in Karkamış ilçesinin eski adıyla Uruk Şehrinin M.Ö. 4000 yılındaki kralı Gilgamiş’i anlatırlar. Bu nedenle Gilgamiş Destanı hiç farkında olmasak da bizim Anadolu hikâyelerimize yalan, hatta tam içindedir.” (s.152)

“Korkut Dede, ben çocukken bana Umay Nine’nin sülalesinde çok eskiden, ama bin yıl talan önce falan yani, daha Orta Asya’dan göçmeden önce Şaman kadınlar olduğunu anlatmıştı. Eski Türkler’de kadınlar Şaman olurmuş, erkek Kamlar ancak kadın kılığına girerse duaları kabul olurmuş. Öyleymiş o zamanlar. Galiba hâlâ böyle yaşayan Türkler varmış Asya’da. Bu Kamlar, duyarlı ve üstün zekâlı çocuklar arasından seçilmiş. Masal gibi değil mi? Ama Umay ne der? Hiçbir masal uydurulmamıştır!” (s.185)

Yardımseverlik

Buket Uzuner'in Hava (2018) isimli eserinde yardımseverlik değerine 37 defa yer verildiği tespit edilmiştir. Eserde tespit edilen kök değerinin işlendiği bazı kısımlar şu şekildedir:

“Hikâyem daha sonra benim ölümden kaçmama yardım eden o iyi kalpli Nevşehirli ailenin tanıdığı başka iyi kalpli insanların İstanbul’daki evlerinde saklanarak uzun zaman korku dolu bir yeraltı hayatıyla devam etti.” (s.104)

“Bana yaptıkları iyilikleri asla geri ödeyemeyeceğim, kiminin evinde kaldığım, kiminin maddî desteğiyle dükkânımın kirasını ödediğim o iyi insanlardan kirini aslında sizler de tanıyorsunuz. Onun kimliğini ancak kendisi, de uygun bulduğu zaman açıklayabilirim. Çok şükür ki, bu dünyada hâlâ iyi insanlar ve karşılıksız iyilik var.” (s.106)

“Eğer elindeki, cebindeki hayırlı işlere harcamayacaksın ne yapacaksın? Mezar taşı altınsuyuna batırsan ne olacak?” diye araya girdi Umay Nine. Uçak biletlerini bana aldirtmadılar ama ben de adalet, hak, hukuk için kullanılacak o dayanışma fonuna bağış yaptım işte!” diye yaramaz bir kız gibi güldü sonra yaşlı kadın.” (s.108)

“Canım ne var ki onda? Artık her şey bir tık uzakta, demiyorlar mı? Bu bizim akıl küpü Karaca oğlumuz öğretiverdi bana çevrimiçi bağış yapmayı. Ben de bir tıkla yolladım adalet için mücadele eden gönü iyi insanlara.” (s.109)

“Benim işimin formülü çok basit ama uygulaması biraz zordur. Biz insanlar çok bunalınca, zihnimize biriken öfke veya acı akla giden yolları kirletir, aklımızı kullanamayışımızın sebebi budur. Ben kendimi, gönü başkalarına kötülük taşımayan insanlar bunalduğunda onların zihinlerini temizlemeye yardım etmeye adadım. Bir kere zihin temizlenince aklın önü açılır. Ve çözüm yolları insanın önüne bir bir akmaya başlar. Her yardım ettiğin kişi yardım edene şifa olur. Eczacılık, şifacılık, ninelik, Kamlık, insanlık da zaten bunu gerektirir.” (s.119)

4.4. Uyumsuz Defne Kaman’ın Maceraları Su, Toprak ve Hava Adlı Eserlerde Birden Fazla Yer Alan Kök Değerler

Buket Uzuner tarafından yazılan “Uyumsuz Defne Kaman’ın Maceraları” üst başlığını taşıyan romanlarından Su (2012), Toprak (2015) ve Hava (2018) isimli eserlerde kök değerlerin geçtiği ifadelerle ulaşılarak her bir kök değere ait ifade fişlenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda birden fazla değeri kapsadığı düşünülen ifadeler de tespit edilmiştir. Eserler incelendiğinde bir cümlede en fazla iki değer varlığı tespit edilmiştir. Bu kapsamda, eserler içerisinde yer alan ve birden fazla kök değer barındıran ifadelerin dağılımı Tablo 4.4’te verilmiştir:

Tablo 4.4. Milli Eğitim Bakanlığı Türkçe Dersi Öğretim Programı’na (2019) Göre Uyumsuz Defne Kaman’ın Maceraları Su, Toprak ve Hava Adlı Eserlerde Birden Fazla Yer Alan Kök Değerlerin Bulunma Sıklığı

Değer	Su F	Toprak f	Hava f	Toplam f
Adalet- Dürüstlük		2		2
Adalet- Dostluk		1	1	2
Adalet- Öz denetim		2	2	4
Adalet- Sabır	1		1	2
Adalet-Saygı			3	3
Adalet- Sevgi	3	3	3	9
Adalet- Sorumluluk		6	2	8

Adalet- Vatanseverlik		3		3
Adalet- Yardımseverlik		1	1	2
Dostluk- Dürüstlük		15	1	16
Dostluk- Öz denetim	1	2		3
Dostluk- Sabır	5	4		9
Dostluk- Saygı	2	11		13
Dostluk- Sevgi	20	7	2	29
Dostluk- Sorumluluk	2	10		12
Dostluk- Vatanseverlik		2		2
Dostluk-Yardımseverlik	6	9		15
Dürüstlük- Öz denetim	2	8		10
Dürüstlük- Sabır		1		1
Dürüstlük- Saygı		4		4
Dürüstlük- Sevgi	3	1		4
Dürüstlük- Sorumluluk	29	15	1	45
Dürüstlük- Vatanseverlik		2	1	3
Dürüstlük- Yardımseverlik		1		1
Öz denetim- Sabır	18	3		21
Öz denetim- Saygı	16	28	2	46
Öz denetim- Sevgi	14	26	5	45
Öz denetim- Sorumluluk	13	24	3	40
Özdenetim- Vatanseverlik		2	3	5
Öz denetim- Yardımseverlik	2	8		10
Sabır- Saygı	6	4	1	11
Sabır- Sevgi	8	3	1	12
Sabır- Sorumluluk	1	4		14
Sabır- Vatanseverlik	1	4		5
Sabır- Yardımseverlik	1	2		3
Saygı-Sevgi	22	13	3	38
Saygı- Sorumluluk	9	36		45
Saygı- Vatanseverlik	2	11		13
Saygı- Yardımseverlik	11	6		17
Sevgi- Sorumluluk	6	23	4	33
Sevgi- Vatanseverlik	6	4	5	15
Sevgi- Yardımseverlik	12	9	2	23
Sorumluluk- Vatanseverlik	18	23	2	43
Sorumluluk- Yardımseverlik	7	9		16
Vatanseverlik- Yardımseverlik	1	4		5
Toplam	248	356	48	652

Tablo 4.4 incelendiğinde eserlerde geçen ifadelerde birlikte en sık kullanılan değerlerin “öz denetim- saygı”, “öz denetim- sevgi”, “saygı-sorumluluk”, “sorumluluk-vatanseverlik”, “öz denetim-sorumluluk” gibi değerler olduğu görülmektedir. Eserlerde geçen bu ifadelere yönelik örnekler şu şekildedir:

“"Bak Evladım," diye ortalığı toplamaya alışkın, sevecen ama otoriter bir tonla araya girdi Anneanne Umay.” (s.24)

“Çok ümitsiz kaldığınızda, bunalınca, içinizden sık sık, 'Nefes almaya devam et! ' diyeceksiniz. Böyle dua edeceksiniz: Nefes almaya devam et! Bu dua sevdiklerinizi ve sizi hayatta tutar! " diye tatlı sert bir sesle uyardı kızını.” (s.21)

“Ağaca, ihtiyacından daha fazlasını kesmeyeceğine, bundan böyle yediği her yemişin çekirdeğini, tohumunu aynı yerlerde toprağa gömeceğine söz vererek, ağacın canına ve onu yaratan güçlere dua edermiş.” (s.36)

“Türk mitolojisinde 'Hayat Ağacı' nın her yaprağı, yeryüzünde yaşayan insanları temsil eder ve göremediğimiz öbür dünyadaki gelecek hayatına denk gelir. Düşen her yaprak onun temsil ettiği kişinin ölümüdür. Bazı Türk boyları bu yüzden 'Hayat Ağacı 'na 'Gök Ağacı' da derler... Bak o orman kıyımlarına, HES'lere falan isyan eden ve bu yüzden dayak yiyen Anadolu halkı var ya, işte onlar: ' Hayat Ağacı'nın torunlarıdır!’” (s.214)

““Şimdi siz, kızınız kaybolduktan tam otuz dokuz saat sonra karakola kayıp şahıs müracaatı yaptığınızı kabul ediyorsunuz yani?” diye bir kez daha pek inanmamış bir sesle sordu.” (s.16)

BÖLÜM V

SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmanın bulgularından hareketle ulaşılan sonuçlara ve ulaşılan sonuçlar doğrultusunda sunulan önerilere yer verilmiştir.

5.1. Sonuç ve Tartışma

MEB son yıllarda yapmış olduğu çalışmalarda değerler eğitimi ve maddî- manevî kültürümüzü oluşturan değerlerin öğrencilere kazandırılmasına önem vermiştir. 2018’de Millî Eğitim Bakanlığı tarafından güncellenen öğretim programlarında “değerlerimiz” başlığı ortak bir şekilde verilmiştir. Bu başlığın altında adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik olmak üzere on kök değer yer almıştır. Çalışmada Buket Uzuner tarafından hazırlanan “Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları” üst başlığını taşıyan romanlar (Su, 2012; Toprak, 2015; Hava, 2018), Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda (2019) yer alan on kök değer çerçevesinde incelenmiştir. Eserlerde yer alan kök değerler (adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik) tespit edilmiş ve 10 kök değeri örneklendirebilecek ifadelere yer verilmiştir. Uzuner, eserlerinde Türk kültüründe halihazırda yer alan değerleri ön plana çıkararak vurgulamaya yönelik bir yol izlemiştir. Bunun için romanlarında bahsi geçen kök değerleri kimi zaman açıkça ifade etmiş kimi zaman ise roman kahramanları aracılığıyla hissettirmeye çalışmıştır. Nitekim, yazar eserlerinin merkezine kişileri almıştır. Böylece değerleri okuyucunun zihninde resmetmek için roman kahramanlarını kullanmıştır.

Buket Uzuner tarafından hazırlanan “Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları” üst başlığını taşıyan romanlarından Su (2012), Toprak (2015) ve Hava (2018) eserleri incelendiğinde her eserin farklı kök değerleri barındırdığı ve her eserde farklı kök değerlerin ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Bahsedilen eserlerde tespit edilen kök değerlerin dağılımı Tablo 5.1’de gösterilmiştir.

Tablo 5.1. Millî Eğitim Bakanlığı Türkçe Dersi Öğretim Programı'na (2019) Göre Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları” Su (2012), Toprak (2015) ve Hava (2018) Adlı Eserlerde Yer Alan Toplam Kök Değerlerin Bulunma Sıklığı

Kök Değerler	Su	Toprak	Hava	Toplam
Adalet	21	40	32	93
Dostluk	59	71	21	151
Dürüstlük	18	41	19	78
Öz denetim	184	246	109	539
Sabır	60	45	9	114
Saygı	79	153	53	285
Sevgi	188	181	60	429
Sorumluluk	104	180	31	315
Vatanseverlik	58	76	35	169
Yardıms severlik	72	88	37	197
Toplam	843	1121	406	2370

Buket Uzuner tarafından hazırlanan “Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları” serisinin romanlarından ilki olan Su (2012) isimli eser, Yusuf Has Hacıp'in Kutadgu Bilig eserinden alıntıyla başlar ve olayların çözümü yine bu eserdeki şifrelerin çözümüyle gerçekleşir. Yazar, kitaptaki karakterlerin isimleri Türk tarihindeki karakterlerden esinlenerek oluşturmuştur. Romanda insana, doğaya özellikle çevreye duyulan sevgi ve çevrenin korunmasının önemi romandaki olay akışı etrafında sürekli olarak vurgulanmıştır. Hatta yazar, eserin belirli bölümlerinde romanı bölüp araya girerek okuyucuya direkt olarak seslenir. Dolaylı yoldan da roman karakterleri aracılığıyla Türk edebiyatının önemli şahsiyetlerine dikkat çeker. Romanda sıklıkla Anadolu inançları, Şamanizm, mitoloji, şaman ve Türk dünyası, Alevilik gibi konu başlıklarına yer verilir. İslamiyet'ten önceki Türklerin yaşayış, inanç ve doğayla ilişkisi üzerinde durulur. Romandaki karakterlerden biri olan Ümit Kaman aracılığıyla Türk kültürünün önemli bir parçası olan türkölere, türkölere örnekler yer verilir. Su romanı değerler eğitimi bağlamında incelendiğinde, 843 geçiş sıklığı ile değer çeşitliliğinin en fazla olduğu ikinci eser olarak görülmektedir. Eserde sevgi, öz denetim ve sorumluluk değerleri en sık işlenen kök değerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında Su adlı eser Uzuner'in üç serilik roman dizini arasında yer alan sevgi değerinin en sık işlendiği kitap olarak ön plana çıkmıştır. Ek olarak eserde diğer tüm kök değerlerin de yer aldığı tespit edilmiştir.

Serinin ikinci romanı olan Toprak (2015) adlı eser, Hitit Uygarlığının merkezi Çorum'da geçer. Hitit mitolojisinin unsurlarından olan geyik figürü eserde belirgin bir biçimde vurgulanmıştır. Yazarın Su adlı eserinde de yer alan Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig adlı eseri burada da geçer ayrıca Aşık Veysel'den, Gılgamış Destanından alıntılar da eserin başlangıç kısmında yer alır. Tarihî eser kaçakçılığı üzerinden tarihî eserlerimize bize ait olan değerlere sahip çıkma bilinci verilmeye çalışılır. Eserde yazar, karakterlere verdiği isimlerle mesajlarını vermeye çalışır. Romanın akışı boyunca zıt karakterdeki insanlar bir araya getirilir ve romanın sonunda her yönüyle farklı düşünen insanlar uzlaştırılır. Farklılıklara rağmen ortak noktada buluşabilmek amaçlanır. Kahramanlar aracılığıyla milliyet, din, cinsiyet farklılıklarının anlaşmaya engel olmaması gerektiği mesajı vurgulanır. Eserde Türk kültür geleneğinin birçok yönü ele alınır. Eser değerler bağlamında incelendiğinde, 1121 kök değer örneği içerdiği tespit edilmiştir. Değer sıklığına göre eserler karşılaştırıldığında en çok kök değeri bünyesinde barındıran roman olarak karşımıza çıkmaktadır. Romanda en sık tekrarlanan kök değerler Su romanında da en sık tekrarlanan kök değerlerden olan öz denetim, sevgi ve sorumluluk olarak tespit edilmiştir. Ayrıca Toprak (2015), bahsi geçen kök değerler ile birlikte saygı, dürüstlük, dostluk, adalet, yardımseverlik ve vatanseverlik kök değerlerinin en sık geçtiği eser olarak dikkat çekmektedir.

Uzuner'in "Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları" üçlemesinin son kitabı olarak ise Hava (2018) isimli romandır. Eser iklim değişikliğine dikkat çekerek başlar. Türk mitolojik öğeler romanda sıkça kullanılır ve çevreye duyarlı olmak romanın üzerinde durduğu ana mesajdır. Yazar, romanda ekolojik döngüden ve bu döngüyü korumanın öneminden bahseder. Tabiata, tüm canlılara saygı kuşaktan kuşağa aktarılan kutlu bir gelenek olarak aktarılır. Diğer iki romanda olduğu gibi yine bu romanda da Kutadgu Bilig adlı eser kullanılarak olayların şifresi çözülmeye çalışılır. Türk toplum hayatının kültür geleneğinin izleri birçok yönüyle eserde kendine yer bulur. Hava (2018) adlı roman bünyesinde barındırdığı değerler açısından incelendiğinde, 406 kök değer örneği içerdiği tespit edilmiştir. Bu değer sıklığının diğer eserler göz önünde bulundurulduğunda daha az olduğu ifade edilebilir. Eserde en sık öne çıkan kök değerlerin öz denetim, sevgi ve saygı değerleri olduğu bulgulanmıştır. Bunun yanında adalet, sorumluluk, yardımseverlik ve vatanseverlik değerleri; dostluk, dürüstlük ve sabır değerlerine nazaran daha sık ele alınmıştır. Eserde tüm kök değere ait örnekler yer almaktadır.

Serideki karakterler Türk kültüründen izler taşımaktadır. Eserlerde Türk kültür geleneğiyle birlikte tüm kök değerler de bulunmaktadır. Özellikle öz denetim, sevgi, sorumluluk değerleri romanlarda ön plana çıkan kök değerler olmuştur. Öz denetim kök değeri, insanın kendi irade ve isteği ile her şeyi çözümüleme biçiminde ele alınmıştır. Sevgi, kitaplarda

insanı insan olduğu için sevmek, din dil farklılıklarının insanı ayırıştırılmaması konularında sıklıkla vurgulanmıştır. Eserlerde, roman karakterleri üzerinden farklılıkları olan insanlar bir araya getirilmiş ve sevginin her türlü problemi çözebilme gücünün üzerinde durulmuştur. Doğa sevgisi, çevre sevgisi, insanın doğaya karşı sorumluluğu ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Sorumluluk ise, insan ve doğaya, tabiata karşı gösterilen bilinç ve çaba olarak eserlerde geçmiştir.

Yukarıda bahsedilen veriler sonucunda, Buket Uzuner'in Everest Yayınları tarafından hazırlanan "Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları" başlığı altında yer alan romanlarından Su (2012), Toprak (2015) ve Hava (2018) eserleri incelenmiş ve bu eserlerin farklı değerlerin aktarılmasında etkin olabileceği ortaya konulmuştur. Yazarın Su (2012), Toprak (2015) ve Hava (2018) isimli üç romanı da Türk kültürünün köklü ve derin geçmişinden yararlanılarak hazırlanmış olduğu söylenebilir. Bu amaç etrafında yazarın eserlerinin Türk kültürünün maddî ve manevî değerlerini içerdiği düşünülmektedir.

5.2. Öneriler

Buket Uzuner'in söz konusu eserlerinin değerler eğitimi bağlamında incelendiği bu çalışmanın sonuçlarının ışığında yer verilecek birtakım öneriler şu şekildedir:

1. Buket Uzuner'in incelenen romanlarının Türkçe dersine katkı sunabilecek nitelikte olduğu söylenebilir. Bu çerçevede ortaokul Türkçe dersinde değerler eğitimi çerçevesinde öğrencilere okutulabilir.
2. Türkçe ders kitaplarında ve değerler aktarımında kullanılmak üzere eserlerden kök değerlerin yoğun ve zengin bir biçimde yer aldığı kısımlar, değerlerin aktarımında kullanılacak bir ders materyali olarak kullanılabilir.
3. Uzuner'in romanlarının yapılan incelemeler sonucunda, değerler eğitimi bakımından zengin ve etkili bir içeriğe sahip olduğu görülmüştür. Bu sebeple söz konusu romanların öğretmenler tarafından da okunması önerilmektedir.
4. Bu çalışmada yazarın yalnızca Everest Yayınları tarafından hazırlanmış "Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları" başlığı altında yer alan romanlarından Su (2012), Toprak (2015) ve Hava (2018) isimli eserleri incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda da eserlerin kök değerler bakımından zengin olduğu görülmüştür. Bu çerçevede, değerler eğitimi konusunda çalışma yapacak olan diğer araştırmacılara Uzuner'in farklı eserlerini de ele alabilir.

KAYNAKÇA

- Acat, M. B. ve Aslan, M. (2012). Yeni bir değer sınıflaması ve bu sınıflamaya bağlı olarak öğrencilere kazandırılması gereken değerler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(2), 1461-1474.
- Ada, S., Baysal, Z. ve Korucu Çimşir, S. (2005). 5. Sınıf öğretmenlerinin sınıf içi olumsuz davranışlara gösterdiği tepkilerin karakter eğitimi ve 2005 ilköğretim programı açısından değerlendirilmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3(10), 7-18.
- Ağaoğlu, H. D. (2018). *Bahaeddin Özkişi'nin eserlerinin değerler eğitimi açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Akbaba-Altun, S. (2003). Eğitim yönetimi ve değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(1), 7-18.
- Akbaş, O. (2004). *Türk millî eğitim sisteminin duyuşsal amaçlarının ilköğretim II. kademedeki gerçekleştirme derecesinin değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Akbaş, O. (14-16 Nisan 2006). Yeni ilköğretim programlarının değerler eğitimi boyutunun incelenmesi. *Ulusal Sınıf Öğretmenliği Kongresi*, Ankara.
- Akbaş, O. (2008). Değer eğitimi akımlarına genel bir bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(16), 9-27.
- Akbaş, O. (2015). *Değerler eğitimi yaklaşımları*. İçinde, H. H. Bircan ve B. Dilmaç (Ed.), *Değerler bilançosu: Felsefe, sosyoloji, kamu, eğitim* (s. 251-265). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Akın, M. H. (2011). *Toplumsallaşma sözlüğü*. Çizgi Kitabevi.
- Akyüz, Y. (2004). *Türk eğitim tarihî*. Ankara: Pegem A.
- Alpöge, G. (2011). *Okul öncesinde değer eğitimi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Altıntaş, M. E. (2012). Bireycilik ve toplumculuk tartışmaları bağlamında değerler eğitimi yaklaşımları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 10(24), 31-54.
- Astill, B. R., Feather, N. T. ve Keeves, J. P. (2002). A multilevel analysis of the effects of parents, teachers and schools on student values. *Social Psychology of Education*, 5(4), 345-363.
- Ateş, Ö. T. (2017). Türkiye'de değerler eğitimi uygulamalarının öğrencilere kazandırılması istenen olumlu özellikler üzerindeki etkisi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 15(34), 41- 60.
- Aydın, M. (2011). Değerler, işlevleri ve ahlak. *Eğitime Bakış Dergisi*, 1(19), 39-45.
- Aydın, M. Z. (2010). *Okulda değerler eğitimi*. Eğitime Bakış, 16-19.

- Aydın, M. Z. ve Gürler, Ş. (2012). *Okulda değerler eğitimi yöntemler-etkinlikler-kaynaklar*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Aydın, M. Z. ve Gürler, Ş. A. (2014). *Okulda değerler eğitimi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Bacanlı, H. ve Dombaycı, M. A. (2015). *Değer eğitiminde değer boyutlandırma yaklaşımı*. İçinde, R. Kaymakcan, N. Tınaz, Z. Ş. Altın, M. Zengin, A. Y. Okudan ve H. Yiğit (Ed.), *Değerler ve eğitimi* (s. 889-912). İstanbul: Dem Yayınları.
- Bağcı, E. (2013). *Çocuk edebiyatı ürünleriyle çocuklar için yazılmış eserlerin değerler eğitimi bağlamında karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Bardi, A. ve Schwartz, S.H. (2003). Values and behavior: Strength and structure of relations. *personality and social psychology bulletin*, 29, 1207-1220.
- Barin, Ö. (2019). *Üzeyir Gündüz'ün çocuk kitaplarındaki eğitsel değerler*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Bastem, N. (2018). *A. Vahap Akbaş'ın çocuk eserlerinin eğitsel değerler bakımından incelenmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Başaran, İ. E. (1997). *Eğitim psikolojisi: Eğitimin psikolojik temelleri*. İstanbul: Özgün Matbacılık.
- Berkowitz, M. W.ve Grych, J. H. (2000). Early character development and education. *Early Education and Development*, 11(1), 55-72.
- Bolat, Y. (2016). Sosyal değerleri ve değerler eğitimini anlamak. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(29), 322-348.
- Bolay, S. H. (2007). Değerlerimiz ve günlük hayat. *Değerler Eğitimi Merkezi Dergisi*, 1(1), 12-19.
- Bostrom, K. L. (1999). *The value-able child: Teaching values at home and school*. Glenview: Addison-Wesley Educational Publishers Inc.
- Bozkurt, E. (2019). *Karakter eğitimi ve değerler eğitimi ile ilgili temel kavramlar*. İçinde Editör B. Özer, *Karakter ve değerler eğitimi* (1-26.) Pegem Akademi.
- Braboy, B. E. (1998). *Values in children's literature: A descriptive content analysis of Beatrix Potter's 23 tales for children*. Doctor of Education. University of Central Florida, California.
- Braithwaite, V.A. ve Law, H.G. (1985). Structure of human values: Testing the adequacy of the Rokeach Value Survey. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49(1), 250-263.

- Calp, M. (2017). *Edebiyat bilgi ve kuramları*. Ağrı: Nobel Akademi Yayıncılık Eğitim Danışmanlık.
- Canabal, M. (2002). Social values of Indian and United States female university students: Implications for exchange programs. *Journal of College and Character*, 3(1), 1-6.
- Cengiz, Ş. ve Duran, E. (2017). Okul öncesi dönemine ait hikâye ve masallardaki değerlerin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 42(191), 205-233.
- Cevizci, A. (1999). *Paradigma felsefe sözlüğü* (3. bs.). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Chan, K., Zhang, H. ve Wang, I. (2006). Materialism among adolescents in urban China. *Young Consumers*, 7(2), 64-76.
- Coombs-Richardson, R. ve Homer T. (2005). A Comparison of values rankings for selected American and Australian teachers. *Journal of Research in International Education*, 4(3), 263- 277.
- Cottom, C. (1996). In India/A bold experiment in teaching values. *Exemplary Curriculums*, 53(8), 54 – 58.
- Çelebi, V. (2018). *Aytül Akal'ın çocuk romanlarının değerler eğitimi açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Çelikpazu, E. E. ve Aktaş, E. (2011). MEB 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin değer iletimi açısından incelenmesi. *Turkish Studies*, 6(2), 413-424.
- Çetin, N. ve Balanuye, Ç. (2015). Değerler ve eğitim ilişkisi üzerine. *Kaygı. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (24), 191-203.
- Çiftçi, N. (2003). Kohlberg'in bilişsel ahlak gelişimi teorisi: Ahlak ve demokrasi eğitimi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(1), 43-77.
- DeBono, E. (2007). *6 değer madalyası* (Çev.: S. Y. Kölay). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Demirel, M. (2009). Sınıf öğretmenlerinin ve okul yöneticilerinin karakter eğitimine ilişkin öz-yeterlik inançları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education)*, 37, 36-49.
- Demirel, Ö. (2002). *Kuramdan uygulamaya eğitimde program geliştirme*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Deniz, K. ve Karagöl, E. (2018). Değerler eğitimi açısından ortaokul Türkçe ders kitapları. *Karaelmas Journal of Educational Sciences*, 6(2018), 244-255.
- Dhamo, M., Gjuraj, T., Myteberi, F., Sinani, M. ve Kaltsounis, T. (1996). *Democratic citizenship education in Albania: A manual for educators*.
- Di Dio, L, Saragovi, C. ve Koestner, J. (1996). Linking personal values to gender. *Sex Roles*, 34(9-10), 621-636.

- Dilmaç, B., Arıca, O. T. Ve Cesur, S. (2014). A validity and reliability study on the development of the values scale in Turkey. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 14(5), 1661-1671.
- Doğan, B. ve Gülüşen, A. (2011). Türkçe ders kitaplarındaki (6-8) metinlerin değerler bakımından incelenmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 75-99.
- Doğan, İ. (2007). *Sosyoloji: Kavramlar ve sorunlar*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Doğanay, A. (2006). *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi*. (Editör: Cemil Öztürk). Pegem Yayıncılık, Ankara.
- Doğanay, A. (2011). *Değerler eğitimi. İçinde, C. Öztürk (Ed.), Sosyal bilgiler öğretimi, demokratik vatandaşlık eğitimi* (ss. 225-256). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Dollinger, S. J. (2001) Religious identity: An autophotographic study. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 11(2), 71 – 92.
- Ekşi, H. (2003). Temel insani değerlerin kazandırılmasında bir yaklaşım: Karakter eğitimi programları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(1), 79–96.
- Elbir, B. ve Bağcı, C. (2013). Değerler eğitimi üzerine yapılmış lisansüstü çalışmaların değerlendirilmesi. *Turkish Studies- International Periodical Languages, Literature and History of Turkish Or Turkic*, 8(1), 1321-1333.
- Elizur, D. ve Sagie, A. (1999). Facets of personal values: A structural analysis of life and work values. *Applied psychology: An International Review*, 48(1), 73-87.
- Elkatmış, M. (2014). *Okul kültüründe demokrasinin yeri*. R. Turan ve K. Ulusoy (Ed.), *Farklı yönleriyle değerler eğitimi*, (Birinci Baskı), (ss.42-76). Ankara: PegemA Akademi.
- Enginün, İ. (2015). *Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatı*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Ercan, A.N. (2014). *Etfal Gazetesinin metin ve değerler eğitimi açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Ertürk, S. (1975). *Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: Yelkentepe Yayınları.
- Evin, İ. ve Kafadar, O. (2004). İlköğretim sosyal bilgiler programının ve ders kitaplarının ulusal ve evrensel değerler yönünden içerik çözümlemesi. *Türk Eğitim. Bilimleri Dergisi*, 2(3), 293-302.
- Fekadu, K. (2014). The paradox in environmental determinism and possibilism: A literature review. *Journal of Geography and Regional Planning*, 7(7), 132-139.
- Fichter, J. H. (2006). *Sosyoloji nedir?* (Çev.: N. Çelebi). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Foulquié, P. ve Karakaya, C. (1994). *Pedagoji sözlüğü*. İstanbul: Sosyal Yayınlar.

- Friedman, B., Kahn, P. H., Jr., Borning, A. ve Huldtgren, A. (2006). Value sensitive design and information systems. In P.Zhang and D.Galletta (Eds.). *Human-computer interaction in management information systems: Foundations*. M. E. Sharpe: New York.
- Gelişli, Y. (2013). Çocuk dergilerinde millî kimlik ile ilgili değerlerin sunulduğu. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32, 82-96.
- Gömlüksiz, M. N. (2007). *Lise öğrencilerinin toplumsal değerlere ilişkin tutumları: Elazığ ili örneği*. İçinde, R. Kaymakcan, S. Kenan, H. Hökelekli, Ş. Arslan ve M. Zengin (Ed.), *Değerler ve eğitimi* (s. 727- 741). İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Gönen, M. (1993). Anaokulu öğretmenlerinin beş ve altı yaş çocukları için kullandıkları masal ve hikâye kitaplarının niteliklerinin incelenmesi. *Türk Kütüphaneciliği*, 7(2), 83-88.
- Görgüt, İ. (2015). *Ortaokullarda görev yapan beden eğitimi ve diğer branş öğretmenlerinin ahlak, karakter ve değerler eğitimine ilişkin görüşlerinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Gudmundsdottir, S. (1991). Values in pedagogical content knowledge. *Journal of Teacher Education*, 41(3), 44-52.
- Gutek, G. L. (2011). *Eğitime felsefi ve ideolojik yaklaşımlar* (Çev.: N. Kale). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Gültekin, F. (2007). *Tarih I dersinde işe koşulabilecek değer öğretiminin yeni yaklaşımlarının öğrencilerin "hoşgörü" değeri anlayışlarının gelişimine etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Güngör, E. (1993). *Değerler psikolojisi üzerinde araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Güngör, E. (2000). *Ahlak psikolojisi ve sosyal ahlak*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güvenç, B. (1999). *İnsan ve kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Halstead, J. M. ve Taylor, M. J. (2000). Learning and teaching about values: a review of recent research. *Cambridge Journal of Education*, 30(2), 169–202.
- Hardwick, S. A. (2017). *Ethical principles and character traits in children"s literature*. Doctor of Philosophy. Capella University, Minneapolis.
- Hesapçıoğlu, M. (2008). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Ankara: Nobel.
- Hofstede, G. (1985). The interaction between national and organizational value systems. *Journal of Management Studies*, 22(4), 347–357.
- Howard, R. W., Berkowitz, M. W. ve Schaeffer, E. F. (2004). Politics of character education. *Educational Policy*, 18(1), 188–215.
- Hökelekli, H. (2010). Modern eğitimde yeni bir paradigma: Değerler eğitimi. *Eğitime Bakış Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırmaları Dergisi*, 6(18), 4-10.

- Hökelekli, H. (2011). *Ailede, okulda, toplumda değerler psikolojisi ve eğitimi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Hökelekli, H. (2011). *Değerler psikolojisi ve eğitimi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Hökelekli, H. (2013). *Ailede, okulda, toplumda değerler psikolojisi ve eğitimi*. (2. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Hökelekli, H. ve Gündüz, T. (2004). Üstün yetenekli çocukların karakter özellikleri ve değerler eğitimi. I. *Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi Bildiriler Kitabı*.
- Huitt, W. (2004). *Values. educational psychology interactive*. Valdosta, GA: Valdosta State University.
- Iadova, M. A. (2007). The behavioral attitudes of young people of the postSoviet generation. *Russian Education and Society*, 49(8), 68–89.
- Kafadar, T. (2019). *Türkiye, ABD ve Fransa'nın sosyal bilgiler öğretim programları ve ders kitaplarının değerler eğitimi boyutunda karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kale, N. (2007). Nasıl bir değerler eğitimi? *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 26-28 Kasım 2004 (s. 313-322). İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Kalfa, B. (2020). *Çocuk edebiyatında değer eğitimi: Ümit Kaftancıoğlu örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Kapkın, B., Çalışkan, Z. ve Sağlam, M. (2018). Türkiye’de 1999-2017 yılları arasında değerler eğitimi alanında yapılmış lisansüstü çalışmaların incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*. 16(35), 183-207.
- Karagöz, B. (2009). *Yapılandırmacı yaklaşıma göre ilköğretim 6 ve 7.sınıf Türkçe ders kitaplarındaki değerlerin incelenmesi (Muğla ili örneği)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Muğla Üniversitesi, Muğla.
- Karagöz, B. (2017). Naki Tezel’in Türk Masalları adlı kitabının değerler açısından analizi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 5(3), 534-556.
- Karasar, N. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Karatay, H. (2011). Karakter eğitiminde edebi eserlerin kullanımı. *Turkish Studies*, 6(1), 1439-1454.
- Katılmış, A. (2010). *Sosyal bilgiler derslerindeki bazı değerlerin kazandırılmasına yönelik bir karakter eğitimi programının geliştirilmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

- Kato, S., Ashley, S. R. ve Weaver, R. L. (2017). Insights for measuring social value: classification of measures related to the capabilities approach. *Voluntas International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 29(3), 558-573.
- Kavcar, C. (1982). *Edebiyat ve eğitim*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Kavcar, C. (2017). *Edebiyat ve eğitim*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kayasandık, A. (2020). E-ticarette Türkçenin özensiz kullanımı: A101 örneği, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (19), 162-176.
- Kaygana, M., Yapıcı, Ş. ve Aytan, T. (2013). Türkçe ders kitaplarında değer eğitimi. *International Journal Of Social Science*, 7, 657-669.
- Keskin, M. (2004). Din ve toplum ilişkileri üzerine bir genelleme. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 4(2), 8-21.
- Keskin, Y. (2016). “Değerlere genel bir bakış: Tanımı, özellikleri, işlevi ve sınıflandırılması”. Mustafa Köylü (Ed.). *Teoriden pratiğe değerler eğitimi* (ss. 20-50). Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.
- Keskin, Y. (2016). Değer sınıflaması üzerine aksiyonel bir deneme. *Turkish Studies*, 11(3), 1485-1510.
- Kılınç, F. E. (2015). *Okul öncesi ve ilkokul döneminde değerler eğitimi*. Ankara: Eğiten Kitaplar.
- Kıran, Ö. ve Gül, S. (2016). Lise öğrencilerinin değer yönelimlerinin Schwartz değerler ölçeği açısından incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(47). 487- 495.
- Kızıler H. ve Canikli İ. (2015). *Değerler Eğitimi*. İstanbul: Deneme Yayınları.
- Kirschenbaum, H. (2000). From values clarification to character education: A personal journey. *Journal of Humanistic Counseling Education and Development*, 39(1), 4- 21.
- Köknel, Ö. (2007). *Çatışan değerlerimiz*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Kuçuradi, İ. (2006). *İnsan ve değerleri*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kudryaşov, G. (2002). *Türkiye ve Rusya Federasyonu gençlerinin sosyal değer anlayışlarının karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Kumbasar, E. (2011). *Muzaffer İzgü'nün romanlarının değerler eğitimi açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

- Kurt, B. (2020). Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi sertifika programına ilişkin kursiyer görüşlerinin karşılaştırmalı bir analizi. *Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 73-90.
- Kuru, H. (2016). *Ayşe Yamaç'ın çocuk romanlarının değerler eğitimi ve dil zenginliği açısından incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Kurudayıoğlu, M. ve Çakıcı, E. (2013). Türk edebiyatı dersinin öğretiminde değerler. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 1(3), 41-57.
- Kuşdil, E. ve Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Türk öğretmenlerinin değer yönelimleri ve Schwartz değer kuramı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 15(45), 59-76.
- Ladwig, J. G. (2010). Beyond academic outcomes. *Review of Research in Education*, 34(1), 113-141.
- Lamberta, G. C. (2004). *A values education intervention through therapeutic recreation for adolescents in a psychiatric setting*. Doctoral İssertation, Walden University.
- Levy, E. (1990). Sujeto y objeto en la clínica psicopedagógica. Su presencia y posición. *Temas de Psicopedagogía*, 4, 47-63.
- Lickona, T. (1992). *Educating for character: How our schools can teach respect and responsibility*. New York: Bantam Books.
- Lickona, T. (1993). The return of character education. *Educational Leadership*, 51(3), 6-11.
- MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. (2017). Müfredatta yenileme ve değişiklik çalışmalarımız üzerine. 03.05.2021 tarihinde https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_07/18160003_basin_aciklamasiprogram.pdf den erişildi.
- Memişoğlu, S. (2019). *Türkçe öğretiminde değerler eğitimi bağlamında Refik Halid Karay'ın hikâyelerinin analizi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Merriam, S. B. (2015). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber* (Çev. S. Turan) İstanbul: Nobel Yayıncılık.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2010). 18. Millî Eğitim Şurası kararları. Ankara. 121.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2010). 2010/53 sayılı genelge. Ankara: Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2017). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı* (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar). Erişim adresi: <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=354>.

- Millî Eğitim Bakanlığı. (2018). *Türkçe dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar)*. Ankara: MEB.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2019). *Türkçe Dersi Öğretim Programı*. Ankara, Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Millî Eğitim Bakanlığı. *Millî eğitim temel kanunu*. 1739.
- Okumuş, E. (2009). Toplumsal değişim ve din. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(30), 323-347.
- Öncü, A. (2015). *Değerler eğitimi bağlamında Ahmet Hamdi Tanpınar ve Oğuz Atay'da değerler*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özensel, E. (2004). Türk toplumunda çocuğun yetiştirilmesinde annenin rolü Konya ili örneği, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2(6), 77-96.
- Özgökbel Bilis, P. (2011). *Çizgi filmlerde temsil edilen toplumsal değerler sistemi*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Özgüven, İ. E. (2012). *Psikolojik testler*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Özkalp, E. (2003). *Örgütsel davranış*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Özkartal, M. (2009). *İlköğretim sanat etkinlikleri dersinde Dede Korkut Destanı'nın millî değerlerin kazanılmasına etkisi*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Özlem, D. (2002). *Değerler sorununda nesnelcilik/ mutlakçılık ve öznelcilik/rölativizm tartışması üzerine*. Bilgi ve Değer Sempozyum Bildirileri, 282-312.
- Pennings, I. M. (1970). Work value systems of white collar workers. *Administrative Science Quarterly*, 15(4), 397-405.
- Power, F. C., Nuzzi, R. J., Narvaez, D., Lapsey, D. K. Ve Hunt, T. C. (2018). *Değerler eğitimi ansiklopedisi, kavramlar, kişiler, kuramlar*. (Çeviri editörü C. Şeker). Edam.
- Powney, J., Cullen, M. A., Schlapp, U., Glisso, P., Johnstone, M. ve Munn, P. (1995). *Understanding values education in the primary school*. Edinburgh: The Scottish Council for Research in Education.
- Raths, L. E., Harmin, M. ve Simon, S. B. (1966). *Values and teaching: Working with values in the classroom*. Columbus: Charles E. Merrill Books, Inc.
- Richins, M. L. ve Dawson, S. (1992). A consumer values orientation for materialism and its measurement: Scale development and validation. *Journal of Consumer Research*, 19(3), 303-316.

- Rokeach, M ve Ball-Rokeach, S. J. (1989). Stability and change in American value priorities, 1968-1981. *American Psychological Association*, 44(5), 775-784. <http://dx.doi.org/10.1037/0003-066X.44.5.775>
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: The Free Press.
- Ryan, K. ve Bohlin, K. E. (1999). *Building character in school: Practical ways to bring moral instruction to life*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Sagie, A. (1993). Measurement of religiosity and work obligations among Israeli youth. *Journal of Social Psychology*, 133(4), 529-537.
- Sağlam, H. İ. (2019). *Karakter ve değer eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Saltık, O. (2016). *Derlenmiş masallar ile kurgulanmış masalların çocuğa göreliği*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- San, İ. (1990). Eğitimde yaratıcı drama. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, (3), 572-582
- Sanchez, T. R. (2005). Facing the challenge of character education. *International Journal of Character Education*, 19(2), 106-111.
- Sarı, M. (2007). *Demokratik değerlerin kazanımı sürecinde örtük program: düşük ve yüksek "okul yaşam kalitesi"ne sahip iki ilköğretim okulunda nitel bir çalışma*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Saroglou, V., Delpierre, V. ve Dernelle, R. (2003). Values and religiosity: A meta-analysis of studies using Schwartz's model. *Personality and Individual Differences*, 37(4), 721-734.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in experimental social psychology*, 25, 1-65. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60281-6](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60281-6)
- Schwartz, S. H. (1994). Are there universal aspects in the structure and contents of human values? *Journal of social issues*, 50(4), 19-45. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1994.tb01196.x>
- Schwartz, S. H. ve Bilsky, W. (1990). Toward a theory of the universal content and structure of values: Extensions and cross-cultural replications. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(5), 878-891.
- Schwartz, S.(1996). *Values priorities and behavior: applying a theory of integrated values systems, c. Seligman etc. (eds) psychology of value: Ontario Symposium*, 8, New Jersey: Inc.

- Scriven, M. (1971). *Values and the valuing process*. Diablo Valley Education Project, Orinda, Calif. ERİC veri tabanından erişildi. (ERİC No: ED059932) Erişim adresi: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED059932.pdf>
- Selçuk, Z. (2001). Etkili öğrenme ortamlarının oluşturulmasını etkileyen etmenler. *Bilim ve Akıl Aydınlığında Eğitim Dergisi*, 21, 16-19.
- Senek, S. (2018). *Aytül Akal'ın masallarının değerler eğitimi açısından incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Senemoğlu, N. (2009). *Gelişim, öğrenme ve öğretim: kuramdan uygulamaya*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Sever, B. (2015). *İlkokul üçüncü sınıf hayat bilgisi programındaki değerlerin öğretmen ve veli görüşlerine göre incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Sevinç, M. (2007). *Evrensel ve yerel değerlerin eğitime yansımaları*. İçinde, Y. Mehmedoğlu ve A. U. Mehmedoğlu (Ed.), *Küreselleşme, ahlak ve değerler* (s. 205-239). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Spranger E.(1928). *Types of men*. Halle: Max Neimeyer.
- Superka, D. P. ve Johnson, P. L. (1975). *Values education: Approaches and materials*. 06.056.2021 tarihinde <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED103284.pdf>. Adresinden erişilmiştir.
- Sürmeli, A. (2015). *Peyami Safa'nın romanlarında değerler eğitimi ve Türkçe* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Tahiroğlu, M. (2011). *İlköğretim 4. sınıf sosyal bilgiler dersinde doğa sevgisi, temizlik ve sağlıklı olma değerlerinin öğretimi ve değerlere ilişkin öğrenci tutumlarının belirlenmesi*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Tarhan, N. (2017). *Değerler psikolojisi ve insan, güzel insan modeli*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Taşpınar, M. (2009). *Eğitimde örtük program ve değerler eğitimi*. Cihad Demirli (Ed.), I. Ulusal İyilik Sempozyumu Bildiri Kitabı, s.25-30. Elazığ: Elazığ Valiliği İl Millî Eğitim Müdürlüğü ve Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- TDK (2011). *Türkçe sözlük*. Ankara: TDK.
- TDK (2012). *Yazım kılavuzu*. Ankara: TDK.
- TDK, (2021). *Büyük Türkçe sözlük*. Erişim tarihî: 18.08.2021. Ağ Sitesi: www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts

- Tekinşen, A. B. (2019). *TRT Çocuk dergisinde yer alan edebi metinlerin değerler eğitimi açısından incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Tekşan, K. (2012). Türkçe dersi değerler eğitiminde Kutadgu Bilig'in kullanımı. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 13(3), 1-17, Erişim adresi: <http://kefad.ahievran.edu.tr/Kefad/ArchiveIssues/PDF/d9ee1b62-3a53-e711-80ef00224d68272d>
- Tepe, H. (2002). *Değerler ve değer bilgisi*. İçinde, Ş. Yalçın (Ed.), *Bilgi ve değer* (ss. 342-353). Ankara: Vadi Yayınları.
- Tezcan, M. (2018). *Değerler eğitimi: sosyolojik yaklaşım*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Thornberg, R. ve Oğuz, E. (2013). Teachers' views on values education: A qualitative study in Sweden and Turkey. *International Journal of Educational Research*, 59, 49-56.
- Tokdemir, M. A. (2007). *Tarih öğretmenlerinin değerler ve değer eğitimi hakkındaki görüşleri*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Tokdemir, M. A. (2007). *Tarih öğretmenlerinin değerler ve değerler eğitimi hakkında görüşleri*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Toptaş, L. T. (2008). *Buket Uzuner'in hikâye ve romanlarında kişiler*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Tozlu, N. (1992). *Eğitim problemlerimiz üzerine düşünceler*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Tuğral S. (2005): *Kur'an'da değerler sistemi*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Tural, S. (1992). *Kültürel kimlik üzerine düşünceler*. Ankara: Ecdâd Yayınları.
- Turan, R. ve Ulusoy, K. (2016). *Farklı yönleriyle değerler eğitimi* (2. Baskı). Pegem Akademi.
- Türk Dil Kurumu. (2021). *Güncel Türkçe Sözlük*, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts adresinden 01.05.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Ulusoy, K. ve Dilmaç, B. (2015). *Değerler eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Ulusoy, K. ve Dilmaç, B. (2016). *Değerler eğitimi*. (4. Bs.) Ankara: Pegem Akademi.
- Uzuner, B. (2002). *Gümüş yaz*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Uzuner, B. (2015). *Uyumsuz Defne Kaman'ın maceraları-Toprak*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Uzuner, B. (2016). *Uyumsuz Defne Kaman'ın maceraları-Su*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Uzuner, B. (2018). *Uyumsuz Defne Kaman'ın maceraları-Hava*. İstanbul: Everest Yayınları.

- Ülken, H. Z. (2016). *Bilgi ve değer*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Ünal, C. (1981). *Genel tutumların veya değerlerin psikolojisi üzerine bir araştırma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Variş, F. (1981). *Eğitim bilimine giriş*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi.
- Veugelers, W. (2010). Moral values in teacher education. *International Encyclopedia of Education*, 650–655.
- Viera, A. J. and Garrett, J. M. (2005). Understanding interobserver agreement: The Kappa statistic. *Family Medicine*, 37(5), 360-363.
- Vinson , D. E., Scott, J. E. ve Lamont, L. M. (1977). The role of personal values in marketing and consumer behavior. *Journal of Marketing*, 41(2), 44-50. <https://doi.org/10.1177/002224297704100215>
- Wagner, S. D. L. (2014). *Character traits in Caldecott award-winning literature from 2002-2012: A content analysis*. Doctor of Education. Liberty University, Lynchburg.
- Whitney, I. B. (1986). *The status of values education in the middle and junior high schools of Tennessee (Doctoral Thesis)*. ProQuest Dissertations and Theses veri tabanından erişildi. (UMI No. 8802627)
- Winter, P. A., Newton, R. M. ve Kirkpatrick, R. L. (1998). The influence of work values on teacher selection decisions: the effects of principal values, teacher values, and principal-teacher value interactions. *Teaching and Teacher Education*, 14(4), 385- 400.
- Yaman, E. (2012). *Değerler eğitimi: Eğitimde yeni ufuklar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yaman, H., Taflan, S. ve Çolak, S. (2009). İlköğretim ikinci kademe Türkçe ders kitaplarında yer alan değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7(18), 107-120.
- Yanık-Balat, G. ve Balaban-Dağal, A. (2009). *Okul öncesi dönemde değerler eğitimi etkinlikleri*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Yapıcı, A. ve Zengin, S. Z. (2003). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin değer tercih sıralamaları üzerine psikolojik bir araştırma: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(4), 173-206.
- Yavuzer, H. (2000). *Çocuk psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yazar, T. (2010). *İlköğretim sosyal bilgiler programında değerler eğitiminin mevcut durumunun belirlenmesi ve öğretmenlere yönelik bir program modülü geliştirme*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Yazıcı Okuyan, H. (2012). İlköğretim Türkçe ders kitaplarında bir kültür aktarımı aracı olarak kalıp sözlerin kullanımı üzerine bir inceleme, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 16 (2), 31-46.

- Yazıcı, K. (2006). Değerler eğitimine genel bir bakış. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 19, 499-522.
- Yeşil, R. ve Aydın, D. (2007). Demokratik değerlerin eğitiminde yöntem ve zamanlama. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 65-84.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (8. Basım). Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yıldırım, Y. ve Akpınar, E. (2016). Cinsiyet faktörünün ortaokul 5. ve 6. sınıf öğrencilerinin sosyal olgunluk düzeyine etkisi. *International Journal of Field Education*, 2(1), 20-32. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/articlefile/290276>.
- Yılmaz, E. (2009). Öğretmenlerin değer tercihlerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7(17), 109–128.
- Yılmaz, M. (2010). *Ergenlerde şiddetin önlenmesinde din eğitiminin rolü*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Yılmaz, M. ve Yılmaz, Ö. F. (2017). Sınıf ve okul öncesi öğretmenlerinin değer öğretimine ilişkin görüşleri. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 737-748.
- Yüksel, S. (2002). Yüksek eğitimde eğitim öğretim faaliyetleri ve örtük program. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 361-370.
- Zengin M. (2017). Herkes için geçerli uygun değerleri belirlemek ve öğretmek mümkün mü? Değer eğitimi yaklaşımları bağlamında bir değerlendirme. *Sakarya University Journal of Education*, 7(2), 432-445.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Semiha DİREKÇİ

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: Atatürk Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı

Yüksek Lisans Öğrenimi: Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı, Türkçe Eğitimi Programı.

Bildiği Yabancı Diller: Almanca.

Bilimsel Faaliyetleri:

İş Deneyimi

MEB, Türkçe öğretmenliği

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Semiha DİREKÇİ

31.12.2021